

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Dětské prožívání vztahovosti rodičů

Karel Červinka

vedoucí práce: Doc. PhDr. Oldřich Čálek, CSc.

Praha 2019

Prague college of psychosocial studies

Children's awareness of relatedness their parents

Karel Červinka

The Diploma Thesis Work Supervisor:

Doc. PhDr. Oldřich Čálek, CSc.

Praha 2019

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením Doc. PhDr. Oldřicha Čálka, CSc., samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

Dále prohlašuji, že odevzdaná písemná verze bakalářské práce a verze elektronická jsou totožné.

.....

Karel Červinka

Poděkování

Rád bych zde zanechal srdečné poděkování vedoucímu mé bakalářské práce, který mi byl Velkým učitelem, jenž mi poskytl cenný dar vědění a pomohl rozvinout mé bytostné možnosti tak, že jeho obdarování hřeje mé srdce i dnes.

Rovněž děkuji za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích v nelehké situaci, paní Mgr. Johaně Růžičkové. A za podporu v gramaticky správné skladbě paní Mgr. Lence Fořtové.

Karel Červinka

Anotace

Téma bakalářské práce zní „Dětské prožívání vztahovosti rodičů“. Vzhledem k tomu, že fenomenologické přístupy dosud nemají teorii vývojové psychologie, je tato práce pokusem nastínit určité možnosti, kterými by se v daném tématu dalo ubírat. Dětské prožívání je mainstreamovými psychologickými přístupy diskutováno pozitivistickým prismaem, jež je reduktivní. Dokonce bych řekl, že deformuje lidství. Porozumění člověku, respektive dětem, je možné pouze skrze pochopení významovostí a odkazovacích souvislostí jejich chování, prožívání a myšlení. Bytostná svoboda takto získaná vede ke zralosti a upřímné, v pravdě jdoucí účastnosti rodičů a dětských odborníků. V tom nalezneme nezkraslené porozumění věci samé. Pak přístup pro pochopení dětí nechává je být tím, čím jsou, tedy významuplné a smysluplné. Rovněž vždy jedinečně a neopakovatelně. Pokud se nám podaří překročit současné kategorizování, psychologické konstrukce a kvantifikaci, obohatíme nejen svoje děti, ale i sebe. Teprve pak se nám otevře možnost skutečného setkání s dětmi.

Klíčová slova:

fenomenologie, daseinsanalýza, horizont, existencialita, naladění, spolubytí, bytostnost, vztahovost, děti, rodiče

Abstrakt

The object of the thesis is “Children’s awareness of relatedness their parents“. Phenomenological disciplines do not have yet a theory of developmental psychology. This work is an attempt to outline certain possibilities that could be addressed in the topic. Child awareness is discussed by mainstream psychological disciplines through a positivism prism that is reductive. I would even say that it deform humanity. Understanding people, respectively children, is possible only through understanding the meanings and referential contexts of their behaviour, awareness and thinking. Freedom of being that gained leads to maturity and honestly, truthful participation of parents and children's professionals. In this we find an undistorted to understanding of the thing itself. Then the Procedure to understanding children lets them be what they are, that is, meaningful and senseful. Also always uniquely and unrepeatably. If we manage to go beyond the current categorization, psychological constructions and quantification, we will enrich not only our children but also ourselves. This will open up the possibility of a real meeting with children for us.

Key words:

phenomenological, daseinsanalysis, horizon, existentiality, attunement, being together, being, relatedness, children, parents

OBSAH

ÚVOD	9
1 FENOMENOLOGICKÝ POHLED NA DĚTSKÉ PROŽÍVÁNÍ.....	12
1.1 Obecné vědecké mínění o pocitech	16
1.2 Ne-biologizující přístup	26
1.3 Fenomenologická nazírání pocitů.....	39
1.3.1 Konečnost jako bytostný rys člověka	42
1.4 Fenomenologie dětského prožívání.....	49
2 FENOMÉN VZTAHOVOSTI	66
2.1 Na počátku.....	67
2.1.1 Období před početím	67
2.1.2 Prenatální období	71
2.1.3 Vrženost	74
3 VZTAH DĚTÍ A RODIČŮ	81
3.1 Vztahy a jejich otevřenost	82
3.2 Od pudů a instinktů k prožívanému vztahu	84
3.3 Jazyk a svoboda	90
4 KAZUISTIKY	100
4.1 Předporozumění	101
4.2 Cíl kazuistických šetření	104
4.3 Vzorek kazuistického šetření	104
4.4 Etika	105
4.5 Techniky a prostředí terapeutické spolupráce	105
4.6 Způsob zpracování kazuistik	107
4.6.1 Spolubytí.....	108
4.6.2 Rozpoloženost, ...	109
4.7 Kazuistika č. 1.....	109
4.8 Kazuistika č. 2.....	117
4.9 Kazuistika č. 3.....	123

4.10 Kazuistika č. 4	131
4.11 Kazuistika č. 5	140
4.12 Kazuistika č. 6	149
4.13 Výsledky porovnání kazuistik	155
4.13.1 Z hlediska spolubytí	155
4.13.2 Z hlediska rozpoložení	159
5 DISKUZE	165
6 ZÁVĚR	170
LITERATURA	173
INTERNETOVÉ ZDROJE	176
BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE	178

ÚVOD

Téma bakalářské práce jsem si vybral na základě pracovních zkušeností, které jsem získal v krizovém Centru pro rodinu, kde jsem pracoval s dětmi a jejich rodiči jako terapeut. Krizové Centrum nabízí služby rodinám ve složitých životních údobích, aby pomohlo okolnosti tzv. “narovnat“. Posláním krizového Centra pro rodinu je spolupracovat s rodiči v náročných životních situacích tak, aby našli cestu k naplňování potřeb dětí a vytrvali na ní. Náročné životní situace jsou mnohdy protknuté například rozvodovými akty, násilím v rodině, týráním a zneužíváním dětí, různými psychosomatickými a psychickými strastmi dětí, disharmonickým vývojem dětí, výchovnými problémy, které se mohou odrážet i ve škole, mezi vrstevníky a v dalších oblastech života dítěte. S těmito okolnostmi jsme se v Centru potýkali a k tomu byla služba orientována.

Své poznatky a pracovní zkušenosti jsem v rámci osobních setkání a supervizí, často konzultoval s Oldřichem Čálkem, který mne profesně vedl a poukazoval na důležité aspekty dětského prožívání, respektive nezredukovaného Da-seins.

V průběhu mého pozorování jsem si všiml důležitých aspektů, ovšem věřím, že mnohým z nás zcela známým. Děti prostřednictvím projektivních metod často pregnančně vyjevovaly složitou atmosféru rodinného prostředí s takovou jistotou a zřetelností, že mnozí rodiče, kteří byli s poznatky konfrontováni, byli hluboce zasaženi a překvapeni vnímavostí svých ratolestí.

Z toho důvodu jsme s Oldřichem Čálkem usoudili na patřičnost a důležitost počinu, který by shrnul důležitá daseinsanalytická hlediska. Popsání vztahů dětí a rodičů skrze daseinsanalytický pohled na modus vivendi. Vzhledem k tomu, že daseinsanalytická psychoterapie vychází z filozofického směru fenomenologie, budou zde mnohé pohledy odkazovat právě k ní.

Překvapení rodičů nad hloubkou vnímavosti dětí je časté. Rozhodně není ojedinělé, že po takovém uvědomění jsou rodiče schopni přehodnotit své postoje vůči chování dětí. To je samozřejmě ideální stav. Vyvstává jedna z mnoha podstatných otázek: „Jak to, že jsou rodiče překvapeni prožíváním dětí, když s dětmi denně žijí, komunikují a jsou si mnohdy nejbližšími osobami?“.

Tuto otázku (stejně jako mnohé jiné) budeme postupně rozkrývat v této práci. Nicméně podstatným se ukazuje, že je porozumění rodičů dětem něčím zastiňováno.

Pro přiblížení se tématu bych rád v úvodu učinil první krok k zodpovězení otázky, proč nejsou rodiče mnohdy schopni zahlédnout to, co spatřují a zaznamenávají odborníci. To ovšem může platit pouze v situaci, že řečení odborníci k dětem a jejich rodinnému zázemí přistupují nezprostředkovaně a nezatížení dogmatem vlastní teorie, která jim byla vštípena psychoterapeutickým výcvikem nebo odbornou výukou.

Nastiňme si to jako daseinsanalytický výklad snu: když se přiléhavě vyložený sen dotkne svým významem člověka, jsou to většinou významy a souvislosti, které vždy nějak byly dotyčnému známy, již je nějakým způsobem zažíval. Avšak díky terapeutovi získal možnost na celkovou situaci pohlédnout novým zorným úhlem. Díky tomu se dařilo vynořit těm souvislostem, v otevřenosti lidského bytí, které předtím byly pouze neuvědomovaně přítomné, skryté.

Rodiče žijí v určité atmosféře, každý z rodičů podléhá svému vyladění, jsou v životě nezprostředkovaně zainteresováni a odborník/vykladač snu má od situace odstup, není zatížen atmosférou a vztahy v rodině existujícími. Pokud je tento odborník daseinsanalyticky vzdělán nebo dokáže svou odbornost využívat zcela lidským, nezredukovaným způsobem, bez metodologických, neosobních teorií, umožní tak vyjevení plnosti těch souvislostí,

kteřé tam vřdy byly. V takovřch momentech dochřzı k pochopenı, k zažitı jıř znřmřho v kvalitřch prožitku jemu nejvlastnřjřm zpřsobem. Prřvř toto dřvř prostor pro zmřnu. Tento prostor je v pravř řas zpřıstupnřn samotnřm klientem/pacientem. Mřže se tak vytvořit na zřkladř vetřı otevřenosti, kterř nřm umořņuje spatřit řivot v řirřım horizontu a zařit tak ty odkazovřcı souvislosti a vřznamy, kterř nřs existenciřlnř situujı a vyladřujı na to, s řım se v řivotř potkřvřme.

Dalřı kapitoly zamřřenř na přiblıřenı se Da-seins řlovřka budou pořinem pro hlubřı pochopenı zastřřenřho zraku dospřlřch vřři dřtskřm citřm, ale předevřım pokusem o spatřenı nezredukovanřho dřtskřho Da-seins.

Vrařme se jeřtř ke sdřlenı řvodu do problematiky dřtskřho prořıvřnı, jehoř fenomenologickř hermeneutika mřže napomoci pochopenı existenciřlnı rozvrřenosti dřtskřho Da-seins. Vřvod nařeho břdřnı mřže břit vhodnř pro rodiče i – troufřm si řıci – pro odbornou obec, jelikoř pohled fenomenologickř na dřtskř Da-seins vřtřinou nenı zpřstředkovřn. Vřvojovř teorie, kterř popisujı dřtskř zrřnı, jsou mnohdy zalořeny předevřım na teoriıch uřenı a na psychoanalytickřm konceptu, coř zdřrazņuje Zdenřk Matřjček a Josef Langmeier (2011) a dřle potvrzuje Oldřich řřalek (osobnı sdřlenı, březen 2019). Tito odbornıci zřroveň dodřvřjı, ře je to pohled omezenř, reduktivnı a nedostařujıcı.

V třto přaci budu rozkrřvat daseinsanalytickř pohled na dřtskř prořıvřnı a zřroveň poukřřu na vztah dřtı a rodiřř, jak se nřm z kazuistickřch řetřenı a z přımř přace s rodinou jevı, co majı společnřho dalřı rodiny a jejich vztahovř rozpolořenı a v jakřch vřřnamech se naopak odchylujı. Pokusıme se objasnit zřkladnı předpoklad, kterř hypoteticky vnřřıme do zadřnı třto přace, coř je premisa, ře dřtı prořıvřjı vıce, neř rodiče tuřı, i přes to, ře jsou rodiče mnohdy nejbliřřımi osobami. Polořıme si zřsadnı otřzku: co vlastnř dřtı prořıvřjı a jak?

1 FENOMENOLOGICKÝ POHLED NA DĚTSKÉ PROŽÍVÁNÍ

Dětské prožívání z hlediska významové hermeneutiky je v odborné literatuře z hlediska teoretického zpracování tématu zastoupeno velice spíše. Zaznamenal jsem pouze díla od Zdeňka Matějčka a Josefa Langmeiera (2011), ve kterých se dětské prožívání vyjevuje samo ze sebe, jak se v dětských životních momentech ukazuje. A samozřejmě jsou k dohledání u daseinsanalyticky vzdělaných psychoterapeutů, kterým je například Hans G. Reck (1985). Dále je možné téma objevit v knize Oldřicha Čálka (2005). V odborných pracích orientovaných spíše na přísné psychologizování a výzkumech je mnoho slov ztraceno popisem toho, že děti něco prožívají, že děti mají rovněž své *ratio*, které je v závislosti na konkrétním období buď více realistické, nebo naopak více fantazijní, a že akty jsou buď prosté logiky či logicky promyšlené. To vše je posuzováno odborníky, rozumějte dospělými, na základě jimi vytvořených systémů měření.

Ratio a *emotio* jsou dvě složky, které se mnohdy víceméně oddělují. Pokud se hovoří o prožívání, tak většinou z hlediska emocí a afektů, které jsou v různé intenzitě projevu, jsou popisovány především kvantifikací. Naproti tomu je *ratio* strukturováno a rovněž kvantifikováno, zjišťováno pozorováním dětí při hraní si, ale rovněž rozhovorem, resp. zodpovídáním nejrůznějších otázek. Posuzuje se způsob zacházení s danými předměty a klade se otázka, zda rozumí logice předmětů a jak, čili úkolu, kterému děti byly vystaveny. To se pochopitelně posuzuje v závislosti na statistickém měření a na výkonu dalších dětí. Podle toho se usuzuje na úroveň logické kognice (J. PIAGET, B. INHELDEROVÁ, 2010). *Emotio* je z druhé strany nahlíženo s ohledem na dětské vztahování se ke kolektivu, k lidem obecně, k lidským emočním výrazům nebo projevům nonverbálním, avšak vždy jen na úrovni popisové. Tudíž je brán v potaz pouze zvnějšku

viditelný stav situace. Například holčička pláče při odchodu matky z místnosti; dítě se po návratu matky do místnosti vrací k matce posouváním se k matce zády; dítě neprojevuje při odchodu matky žádné emoce, je klidné; dítě je vůči matce agresivní, apod. (J. BOWLBY, 2010). Tento přístup je čistě kauzální.

„Poznátky Ainsworthové jasně ukazují, že u naprosté většiny gandských dětí je vazebné chování jasně přítomno ve věku šesti měsíců a projevuje se nejen pláčem dítěte při matčině odchodu z místnosti, ale také vítáním matky při návratu úsměvem, zvedáním rukou a slastným pobrukováním“ (J. BOWLBY, 2010, s. 179).

Resultativ, který vznikl při statistické klasifikaci, odpovídá za hodnotu takového vztahování se. A to je obvykle ještě podloženo a srovnáváno s výzkumy chování zvířat, jak je patrné v knize Vazba Johna Bowlbyho (2010).

„Ať už jsou důvody jakékoli, skutečnost, že pouto dítěte k matce je lidskou verzí chování běžně pozorovatelného u mnoha jiných druhů zvířat, se nyní jeví jako nezpochybnitelná“ (J. BOWLBY, 2010, s. 165).

Tak se vytváří a interpretuje vnímaný projev. O smyslu a významu dětského chování zde není zmínky. Možná jen v závislosti na jisté pudovosti a instinktivnosti, tedy v pojmech prostých jakýkoliv čistě lidských hodnot. Sám John Bowlby (2010) popisuje, že odborné výzkumy a interpretace se provádí v závislosti na teoriích učení a na psychoanalytickém konceptu. Právě takové přístupy dle Zdeňka Matějčka a Josefa Langmeiera (2011) neumožňují hlubší poznání a pochopení dětského světa.

„Některá klinická pozorování nasvědčují však tomu, že problematika psychické deprivace nelze beze zbytku vysvětlit jen z předpokladů teorie psychoanalytické, ani teorie učení“ (J. LANGMEIER, Z. MATĚJČEK, 2011, s. 270).

Ve výzkumném zjišťování stability vazby dítěte k matce a naopak se diskutuje o fyziologických potřebách, o zajišťování si těchto potřeb instinktivním chováním dítěte, o pudech, o reflexech a ve své podstatě o evolučních projevech dítěte, které je naprogramováno systémem akce a reakce k přežití. To je navíc doplňováno emočními projevy dítěte a k tomu přiléhavými, respektive nepřiléhavými reakcemi matky. Dokonce John Bowlby (2010) upozorňuje na hypotézu, že existují citlivá období, a když ta nejsou zdravě naplněna vhodnou citovou vazbou, důsledky mohou být trvalé (J. BOWLBY, 2010).

„Poznatky z tohoto a z dalších výzkumů (viz. Rutter, 1981) podporují hypotézu, že již záhy v životě existuje citlivé období, po jehož skončení je stále obtížnější vytvořit jistou a rozlišující citovou vazbu;...“(J. BOWLBY, 2010, s. 315).

Na druhé straně Josef Langmeier a Zdeněk Matějček (2011) uvádějí ve své publikaci případ těžce deprivovaných dvojčat, zaznamenaný a referovaný L. Pelikánem a kol. (1969) a podrobněji Jarmilou Koluchovou (1972), kteří líčí případ, kde vlivem naprosto nepřijatelných okolností, kdy dvojčata byla zavírána na delší dobu do sklepa, bita, trpěla hladem a žízní, měla znemožněn kontakt s vrstevníky a byla zcela izolována, došlo k těžké deprivaci. Tyto skutky páchala na dvojčatech řadu let jejich nevlastní matka a vlastní otec. Děti žily bez biologické matky, která zemřela po porodu. Ve svých sedmi letech byly z rodiny odebrány a v naprosto zoufalém stavu předány do pěstounské péče dvou sester, které se o děti láskyplně a srdečně staraly. Během několika let této péče a intenzivní terapeutické spolupráce se děti fyzicky i psychicky dostaly na úroveň normálně vychovávaných dětí. Jak vidno, neměl popisovaný případ ani definitivní, ani fatální konec. Při patřičné intervenci došlo k významné, léčbou umožněné změně.

„Vývoj těchto dětí, Koluchovou pečlivě sledovaný a popsáný, je mimořádně cenným důkazem, že pesimistické prognózy

zdůrazňující ireversibilní následky časných deprivacních poruch nejsou tak jednoznačně oprávněny a že často jen zakrývají naši terapeutickou vlačnost“ (J. LANGMEIER, Z. MATĚJČEK, 2011, s. 48).

Autoři upozorňují právě na koncepty tzv. „kritických vývojových období“. „Vývojová plastičnost těchto dětí, uchovaná přes dlouhou a těžkou časnou deprivaci, nasvědčují tomu, že domněnky o „kritických vývojových obdobích“ a o rozhodujícím, trvalém vlivu časné zkušenosti nutno přezkoušet a nově formulovat“ (J. LANGMEIER, Z. MATĚJČEK, 2011, s. 48).

Mnohým z nás je pravděpodobně zřejmé, že oddělování a strukturování je důležité pro zjednodušení faktů, pro jejich kategorizaci a pro nástroje, kterými je budeme měřit, posuzovat a dále společně bádát. Tím se učíme hledat vzájemný jazyk a odborné preference.

Dalo by se říci, že se tím můžeme snažit zefektivňovat lidské poznání. Ovšem je to idea takřka platónská, od které jsme podle mého názoru udělali skoro bez povšimnutí velký úkrok stranou.

Zmiňovaný úkrok nás dovedl do bodu, kdy jako odborníci při zjišťování kondice u dětí zůstáváme převážně v kvantifikovaných obrazech o dětské situaci a v diskursu přísného psychologizování, případně na poli špatně vykládaných mýtů, na kterých lpíme i po více než sto letech vývoje psychologie. Příkladem za všechny budiž oidipovská koncepce, kterou důkladně kriticky rozebírá Jiří Růžička (2010). Od prvních a jistě geniálních badatelů, mezi které patřil známý Sigmund Freud (1994), jsme cizelováním dokázali perfektně strukturovat lidskou mysl, a – a zde si dovolím bonmot – po letech jsme zjistili, že mnozí z nás cizelují sice hezky, ale naprosto pro nás neznámý kov.

Dále si dovolím tvrdit, co už mnozí odborníci přede mnou, jejichž práce jsou tolik významné a posouvají naše terapeutické

dovednosti kupředu, respektive vrací k původnímu a podstatnému: až fenomenologický pohled objevuje člověka v jeho bytnosti (M. BOSS, 1985; CONDRAU, 1998; O. ČÁLEK, 2005; J. RŮŽIČKA, 2010). Martin Heidegger (2008) nám přinesl světlinu bytí a Medard Boss (1985) konečně spojil v psychologicko-terapeutické rovině *ratio* a *emotio* do nerozlučné a neodmyslitelné pospolitosti v rámci daseinsanalytického přístupu k člověku. Důležitost neoddělitelnosti a potíže redukcionismu, který přináší dnešní oddělování a kategorizace, zdůrazňuje ve své knize i Jiří Růžička a Oldřich Čálek (2016).

První rozvážné i smělé kroky, které v této práci uskutečním, se budou týkat pocitů a toho, co nám signalizují a čím pro nás jsou. Pocity zde chápu ve své plnosti. Ve shodě s Oldřichem Čálkem (a dalšími) myšlení a prožívání neodděluji. Naopak je chápu v průběhu celé této práce v neuzavřené jednotě, jak bylo již řečeno v předchozím odstavci, a jen v případech odbočení k pozitivistické premise dnešní úrovně a směru vědeckém.

Vždy v závislosti na fenomenologickém porozumění zůstávám chápáním u relevantní neoddělitelnosti.

1.1 Obecné vědecké mínění o pocitech

Zde musíme vymezit pojem pocit, čím se vyznačuje, jak se používá v odborné literatuře a s čím se může překrývat, nebo dokonce plně krýt. Dále budeme pokračovat tak, jak chápeme pojem pocit ve fenomenologickém chápání světa, tudíž ho necháme vyvstat ze sebe samého, jak se nám ukazuje.

Pokud chceme pochopit, jak dnešní věda rozumí pojmu pocit, kam ho zařazuje a jak s ním nakládá, musíme nejprve jejímu smýšlení porozumět. To nám může pomoci objevit podstatné rozdíly v nazírání na člověka, které se nutně odráží na našem vnímání prožitku u dětí (na to bude navázáno v dalších oddílech

práce) a na rozdílné porozumění ve fenomenologické hermeneutice existenciální antropologie. Musíme se nejprve vydat k pozitivisticky přemýšlejícím badatelům a pustit se do hlubin závitů a jader lidského mozku. Koncept, který podle mého názoru v současnosti nabírá na významu, by se dal jednoduše nazvat Cesta do hlubin študákova mozku. Ačkoli mnohé duševní důsledky, lépe řečeno výrazy a psychologicky pojmenované lidské projevy, se hledají přímo ve funkci neuronové sítě, objevuje se zmiňovaná funkce kauzalisticky.

V těchto hlubinách se nachází systém limbický, který je úzce spjat s emocemi, a výše pak s neokortexem a pocity (F. Koukolík, 2012).

František Koukolík připisuje emocím silnější ráz než pocitům. Doslova říká „pojem emoce se užívá pro zesílené pocity“ (F. Koukolík, 2012, s. 260). Nicméně v jeho dalších přehledových studiích jsou mnohdy emoce chápány jako vývojově starší fyziologické reakce na podněty zevnitř či zvenku. Ty vycházejí z oblastí limbického systému, a tento limbický systém je nepřesně nazýván jako „emoční mozek“, sděluje nám. Pocity jsou naproti tomu zaznamenávány rovněž v neokortexu, tedy vývojově mladší části mozku, typické pro savce. Jeden autor, kterého František Koukolík uvádí ve své publikaci, dokonce tvrdí, že emoce jsou původci pocitů. Podle jména autora se nazývá definice Damasiova.

Nezůstanu pouze u neurologických badatelů, abych se nedopustil křivdy vůči jejich způsobu zkoumání. Pohlédnu na situaci z psychologického hlediska.

U amerického psychologa Lawrence E. Shapira (1998), který ve své praxi pracoval s dětmi a který rovněž vytváří přístup k dětem jak psychoterapeutický, tak vědecky psychologický, se dočítám, že emoční inteligence – na zmíněném sousloví staví axiom ke zkoumání potřeb dětí –, respektive mladší anatomická část mozku, která s emoční inteligencí souvisí, zmiňovaný neokortex,

jež je hlavním předivem smyslu emocí, je ten nejúžasnější rys člověka.

Autor přistupuje k léčbě dětských psychologických obtíží z pohledu kognitivní psychoterapie. Používané techniky jsou budované na principu „přerámování“ emočních obtíží, odhalování a lepšího uvědomování si emocí dítěte, a následně na lepších verbálních schopnostech při mluvení o svých emocích. V přístupu se dokonce klade důraz i na mravní výchovu, na podporu k mezilidské interakci apod.

Podle oborového zaměření autora a ze systému jeho popisované práce se ukazuje, jak psychoterapeut s dítětem odhaluje, co vlastně dítě prožívá, a rovněž ho učí tyto emoce vyjadřovat. Pokud jsou to intenzivní negativní emoce, například silné afektované chování, pracuje s dítětem v metafoře, například že špatné emoce jsou nepřítelem dítěte a ono se proti nim musí postavit a bojovat. V jedné kazuistice uvedené Lawrence E. Shapirem, kde popisuje práci s pětiletým Davidem, jenž trpí mnohočetnými fobiemi, doslova říká: „Nejprve musíme ten tvůj strach, toho nepřítele, pojmenovat. Je to moc zlý nepřítel, když tohle dělá takovému hodnému chlapci, jako jsi ty, a já se na něho zlobím už jen tím, že o tom mluvím! Já toho tvého nepřítele nenávidím, ty taky?“ (LAWRENCE E. SHAPIRO, 1998, s. 93).

Psychoterapeut se snaží dítěti určit kolbiště, ve kterém strachy odtrhne z povahy dítěte a postaví je proti němu. Vytváří tak konflikt, ve kterém má dítě vyhrát a zmocnit se nepatřičné iritability. Práce se odehrává na principu přeučování, kdy negativní emoce se mají přemoci, a tím mají pozbýt síly v chování dítěte. Tento přístup je evidentně nastaven na mohutnost energie, která se vytváří v dětském mozku a kterou je potřeba nějakým způsobem zkrotit a zároveň efektivněji využít. Tím má být dítě zbaveno problému.

V první řadě zde musíme podotknout, že dogmatické hledisko subjekt-objektového světa tak, jak nás kriticky vyvádí z omylu Martin Heidegger (2008), ukazuje, že vliv neurologických pracovníků na vědy příbuzné významně působí na podporu redukujícího chápání člověka. Může se to zdát pouhou malicherností, ale v dalších oddílech práce rozkryji, že konsekvence zmíněných premis mohou mít dlouhé stíny a že se jedná spíše o noxu. Jmenovaný autor Lawrence E. Shapiro (1998) uvádí, že neokortex je vědci prozkoumán nejpodrobněji.

V podobném znění, avšak v diskuzi týkající se dětí, vedené s mnohem vstřícnější rétorikou, vystupuje autor v novodobějším pojednání, kdy je užíván popis mozku a jeho funkce chemicko-neuronální. Uvádí se tak k osvětlení lidských psychických reakcí v závislosti na vědeckých objevech, které jistě mají v dnešní době svou rétorickou razanci. Autor dokonce popisuje systém dětského traumatu v rámci biochemických funkcí. Toto vše nacházíme v knize Vnitřní nazírání od Daniela J. Siegela (2014). Tato kniha podrobně poukazuje na vnitřní nazírání jako na druh pohledu na vlastní chemickofyzikální procesy, které nám zprostředkují lepší sebe-porozumění. Můžeme tak zahlédnout například nepatřičnou nedůtklivost prožívání uvnitř nás, která se nemusí vůbec dotýkat vnějšího prostředí. Náš projev tak může být vnímán jako nemístný, vztahující se k minulým zážitkům, jež v nás aktuální osoba nebo situace může vyvolávat. Což je jistě pravdou, avšak z fenomenologického hlediska pouze částečnou, resp. omezenou.

I přes lidsky podávané informace o nových "faktech", ve kterých autor používá pojmy jako je vztah, láska, přijetí, radost, smutek apod., hledí na člověka především skrze neuroafektivní prisma a zabývá se spíše iritabilitou neuronální sítě a endokrinního systému, než kvalitou a podstatou konkrétních významovostí a odkazovacích souvislostí. Tak ve své podstatě osobu, individualitu, popisuje jako jistou entitu, která existuje uvnitř těla-člověka, jako jakýsi homunkulus (D. J. SIEGEL, 2014).

„Mozek vytváří „mapu mne“, která nám poskytuje pohled do vlastního nitra, a „mapu tebe“ pro vhléd do jiných lidí. Často také vytváříme „mapu nás“. Bez těchto map nedokážeme vnímat mysl uvnitř sebe nebo druhých“ (D. J. SIEGEL, 2014, s. 28). Tvrzení autora je čistou abstrakcí, kterou se pokouší vzbudit dojem „vědeckosti“. V žádném z výzkumů, zabývajících se funkcí a strukturou mozku, které jsem měl možnost prostudovat, jsem neobjevil vyjádření, že mozek skutečně vytváří jisté „mapy“. Ani lidská zkušenost se tomu nijak neblíží. Pokud se setkávám s druhým člověkem, děje se tak přímo, bez prostředku. Člověk se nám v ten okamžik nějak dává a my ho přijímáme v nám vlastní otevřenosti (nebo zúženosti).

Podobný koncept pečlivě podrobuje kritické studii Jiří Růžička (2010), jehož pojmy jako homunkulus apod. si zde dovoluji použít.

Domnívám se, že Daniel J. Siegel (2010) používá svá vyjádření k „efektnějšímu“ přiblížení tématu psychologie široké veřejnosti, ale i prohloubení znalostí odborníkům z oboru. Dochází zde však, vlivem seskupování a mechanického propojování vědeckých fakt z oblasti biologie s psychologickými determinanty, k chápání člověka jako stroje, který je jen obohacen duší. To je dle mého soudu nebezpečné a zavádějící. Pokud budeme přistupovat k druhým mechanicky a strojově, na základě jakýchsi plánů a map, jak potom budeme vřele a láskyplně otevřeni pro vztahové přiblížení se druhému? A jak nás budou při tom vnímat naše děti? Právě tento způsob nazírání na člověka je založen na karteziánské filozofii, v níž sám René Descartes používá pro člověka, respektive pro jeho *res extensa* pojem stroj (J. KOŤA, osobní sdělení, květen 2020). Tento reduktivní přístup však není jen jeho proviněním. Nemám zde dost prostoru pro patřičnou diskuzi, je ovšem nutné ještě doplnit, že jakousi výplní mezi duševním a fyziologickým, respektive dle kartesianismu strojovým, je určitá další inteligence, kterou Sigmund Freud přivedl na svět a u níž hledal jisté

zákonitosti v těle, které se posléze odrážejí v myšlení člověka. Autoři typu Daniel J. Siegela (2010) jsou „naroubováni“ právě na tyto studie Sigmunda Freuda.

Jiří Růžička zkoumá dnešní vědecká tvrzení skrze fenomenologické prisma a na základě svých zkušeností a badatelských objevů tvrdí, že v člověku není žádná jakási další entita ani nic dalšího, co by bylo inteligencí navíc, která rozhoduje a soudí, co do vědomí člověka vpustí či nikoliv. Není ani žádný duševní homunkulus, který by si jako biologický skafandr navlékl tělo člověka, přičemž by systémy biologického skafandru a systémy entity nějakým způsobem musely komunikovat. Navíc by nekomunikovaly vždy kongruentně, čili musela by zasáhnout vědecká obec s algoritmem, který nám rozšifruje naše nezdařilé komunikační napojení (J. RŮŽIČKA, 2010).

„U člověka je tedy duše entelechií těla. To však znamená, že tělo je uskutečňováno duší, a ne naopak! Jak se obráceně míní dnes.“ (J. RŮŽIČKA, 2010, s. 117).

Rozhodně nechci popírat informačně významný obsah sdělovaný Danielem J. Siegelem (2014), neboť je hodnotný především pro širokou veřejnost. Nicméně podle mého názoru je tento přístup pro nás limitující, není v něm prostor pro zrání člověka, jelikož vcelku zastírá smysluplnost a významovost našeho prožívání. Zrání dle mého názoru může probíhat pouze tehdy, pokud se stavíme k tomu, co nám život přináší, v patřičném porozumění. Na tomto základě pak můžeme svým rozhodnutím nárokům života odpovídat.

Daniel J. Siegel (2014) prožívání vysvětluje především na podkladě minulé zkušenosti, která je jaksi uzavřená do sebe chemickou energií, v paměti neuronů, kde jsme my jako osoby pouhými diváky. Tím se podle mého názoru omezuje naše odpovědnost vůči vztahu k sobě, k lidem, ke světu, pakliže se

člověku upírá plná obsažnost jeho existence a omezuje se jeho zodpovědnost.

Jak zmiňuje Viktor E. Frankl (2006), svoboda je dítětem odpovědnosti. Pokud budeme snímat existencialitu z bytí člověka, omezujeme míru jeho odpovědnosti, a tak redukuje ne jen lidskou svobodu.

Dále podle mého názoru na zmíněném nic nemění ani, dalo by se říci, vcelku konstruktivní sdělení Daniela J. Siegela, že nejen neurochemické aktivity ovlivňují duši, ale že je to systém cirkulární.

„Mějte však na paměti, že duševní aktivita stimuluje mozkové vzruchy stejně, jako mozkové vzruchy utvářejí duševní aktivitu“ (D. J. SIEGEL, 2014, s. 60).

Musím zde zdůraznit, že sám František Koukolík (2012) uvádí, že o mozku ve své podstatě vůbec nic nevíme, především kvůli jeho neuronální rozměrnosti, a že ještě zdaleka nerozumíme funkci neurochemické. Existuje notoricky známý bonmot, který obrazně vysvětluje úroveň našeho skutečného poznání mozku a který říká, že o mozku toho víme asi tolik, jako kdybychom z dálky pozorovali mrakodrap a zaznamenávali, jak a kdy se v něm rozsvěcejí a zase zhasínají světla pokojů.

Pokud chceme objevit člověka v jeho podstatě, musíme změnit celkový pohled (O. ČÁLEK, osobní sdělení, březen 2019).

Všeobecné dogma moderní a vyspělé společnosti nám vnucuje pohled na člověka a na dítě darwinistickým okem. To člověka chápe pouze jako jinou formu zvířete, jen obohacenou o schopnost dávat atavismu vyprázdňený a nepatřičný význam a smysl. Veškeré konání je tak podceněno a ztrácí svou existencialitu. Působí to na mne tak, že si bohužel neuvědomujeme, že tím znevažujeme především sebe samé.

„Ve skutečnosti nabyla největší samozřejmosti darwinistická antropologie, redukující člověka na živočicha, jen ještě navíc vybaveného „nadstandartními“ adaptačními mechanismy. Toto pojetí panuje jak v moderní vědě, tak u laické veřejnosti, indoktrinované školním vzděláváním a obecným dobovým míněním.“ (O. ČÁLEK, 2005, s. 42).

Petr Tavel při mém přijímacím řízení na psychologické studie položil otázku: „Čím je pro Sigmunda Freuda člověk hledající smysl?“ (P. TAVEL, osobní sdělení, červen 2012). Záhy mi objasnil, že smysl hledajícího člověka považuje Sigmund Freud za neurotika.

Psychoanalytickým nazíráním na člověka dáváme motivům našeho chování smysl pouze pro zachování života, dle evoluční teorie pro zachování druhu. Je to smysl, který se konkrétního člověka v podstatě otevřeně a významově nedotýká. Sigmund Freud (2008) popsal několik pudů, mezi nimiž označil dva jako hlavní. Takzvaný Erós, pud života, řídicí se principem slasti, je sexuální povahy. V protikladu k němu je v tomto dualistickém chápání světa na druhém významovém konci Thanatos, tzv. pud smrti, který nás naopak vrhá do propasti sebe-destrukce, je mu vlastní ničení života a je v nás rovněž přítomen, vzbuzuje agresi, zlost (S. FREUD, 1998). Podle psychoanalytické koncepce se náš život uskutečňuje pouze v napětí mezi pudy, o kterých nemáme ve své podstatě ponětí, avšak toto napětí je ještě navíc determinováno tlakem společenským. Tudíž vše lidské, které v průběhu života významově získáváme, nás jenom omezuje na naší biologické, potažmo animální povaze. Takový princip je zcela odlišný od fenomenologie a daseinsanalytické představy o významu a smyslu žitého života u člověka jako o nejpodstatnějším bytostném rysu (O. ČÁLEK, 2005). Navíc sám Sigmund Freud přiznal, že pudové principy jsou ve své podstatě subsumpcí duševních procesů, v málo známé knize *Mimo princip slasti*.

„Potom však musíme říct, že je vlastně nesprávné hovořit o nadvládě principu slasti nad průběhem duševních procesů“(S. FREUD, 1998, s. 11).

O smysluplnosti a o významech lidského života, jako hledání vlastní pravdy, skutečné pravdy existenciálního měřítka a svého duševního naplnění, píše Edmund Husserl (1973) v knize s příhodným názvem Krize evropských věd. Staví tam platónské chápání „rozumu“, jako epistémé, proti aristotelovskému pojetí zvanému doxa. Epistémé není redukováno na pouhou materii a na subjekt-objektové vnímání pomocí smyslů, na podkladě kterých teprve vzniká svět, ale na fenomenologickém bytostném významu, kde svět již je a my jsme do něho vrženi. Svět nám vyvstává s jeho významy a důležitostmi, které nás nějakým způsobem oslovují. A my jim pochopitelně nějak odpovídáme (což bude důležité sdělení pro další kapitoly) (M. HEIDEGGER, 2008). Martin Heidegger (2008) v návaznosti na Edmunda Husserla (1973) svět, ve kterém se bytostně nacházíme, ještě zdůrazňuje a podotýká, že je stejně důležitý a neopomenutelný jako existencialita člověka, vlastně je s ní plně spjat.

„Skepse popírající možnost metafyziky stejně jako zhroucení víry v universální filozofii jako vůdkyni nového člověka není nic jiného než zhroucení víry v „rozum“, chápaný tak, jak antika stavěla epistémé proti doxa. Je to rozum, který veškerému naivně přijímanému jsoucnu, všem věcem, hodnotám a cílům propůjčuje koneckonců smysl, tj. uvádí je do normativního vztahu k tomu, co od počátku filozofie označuje slovo pravda, pravda o sobě, a korelativně slovo jsoucno – ONTOS ON. Tím padá i víra v „absolutní“ rozum, z něhož svět čerpá svůj smysl, padá víra ve smysl dějin, ve smysl lidství a v jeho svobodu jakožto aktivní možnost člověka, aby svému individuálnímu i obecnému lidskému životu dal smysl vytěžený z rozumu.“ (E. HUSSERL, 1973, s. 34).

Vrátím se zpět k meritu této kapitoly. Dle mého názoru je z bádání Františka Koukolíka patrné, že dnešní objevné a přesvědčivě podávané teorie a zjištěná měření nespoutávají autora pouze na předmět fyziologicko-biologický. Každopádně dále je zcela zřetelné z předmětu jeho oboru, že systém chápání fyziologicko-biologických procesů u člověka zůstává před odborníky stát podobně, jako stojí základní deska počítače před IT specialistou. František Koukolík (2012) ovšem upozorňuje, že nelze připodobňovat lidský mozek a jeho funkce k počítačovým systémům.

Na druhé straně dochází vlivem jeho oboru k určité významné redukci na kauzální, respektive evolucionistické principy vývoje funkce lidského mozku a samotného vnímání a chování člověka. Dokonce František Koukolík (2012) prohlašuje, že lidskost u člověka nás přibližuje více k primátům, nebo primáty k nám. Myslím tím jistou emocionální uvolněnost, přirozenost, oproti schopnosti člověka racionalizovat a kalkulovat, která může vést k typům chování natolik destruktivním, že nejsou ani zvířatům podobné ve svém chladu a na vzdor všem přirozenostem.

Uvažování podobného typu má vést k omezení rozmanitých úhlů pohledu, založenému na "dokazatelných faktech", pro citlivější a tím propracovanější prozkoumání jedné součásti problému. Pokud se začtu více mezi řádky, objevuji, že přesně v tomto duchu se nese každý další díl této součásti, jehož celek nazývají poznáváním člověka. Když pohlédnu na čistě psychologickou větev badatelů, vede mě to k závěru, že člověk je shledán na povrchu souboru pudů a instinktů. Dle mého je to do očí bijící a flagrantní, že na totéž mínění a především tímto způsobem přicházejí i neurologové, sociologové, biologové, psychiatři, řekněme lékaři obecně, a další.

A já se znovu sám sebe ptám, kde hledáme pocity, vnímání, prožívání a cítění? A kde vlastně objevujeme člověka? Kde

nacházíme děti? Kým pro nás jsou? A jak k člověku, respektive k dětem přistupujeme?

Jelikož rozsah bakalářské práce mne limituje svým obsahem, udělám dlouhý krok vpřed.

Pavel Říčan a Dana Krejčířová (2006) v knize Dětská klinická psychologie mají v rejstříku pod pojmem “pocit“ uvedena čtyři adjektiva: bezmoci, méněcennosti, pronásledování a viny. Všechny čtyři pocity jsou výrazem prožívání vlastních smysluplných lidských citových rozpoložení. Podle mého názoru a mých vlastních životních zkušeností jsou to pocity, kterých si člověk někdy vědom je, a jindy není. Při tom mě napadá, kdy jde tedy o pocit, a kdy jen o emoci? Pocit viny může být člověku dlouhá léta skryt. Pocit inferiority může mít konkrétní člověk oddálen. Může se snažit před pocitem pronásledování tzv. zavírat oči, což jistě na nějakou chvíli možné je. Dle mého názoru by toto tvrzení jistě potvrdili kognitivně-behaviorální terapeuti, například Ján Praško (2003), jenž je potvrzuje ve své knize Poruchy osobnosti. Jednoduše tyto pocity jsou výrazem prožívání sebe sama, lakonicky řečeno sebe-prožívání. A kam nebo k čemu vlastně ukazují?

1.2 Ne-biologizující přístup

Existují další přístupy, které se snaží funkčním a adekvátnějším způsobem pospat lidské prožívání. Jsou to přístupy, které se opírají o premisu mezilidských vztahů, jako například neopsychoanalytický směr Ericha Fromma.

Erich Fromm (1973) se ve svém díle Anatomie lidské destruktivity, jak už název předesílá, zabývá podrobně agresivitou, sadistickými motivy a brutalitou člověka. Srovnává veškerý význam a smysl násilnických tendencí u člověka s instinktivním a pudovým chováním u zvířat. Dochází k přesvědčení, že zvířecí

násilnické aktivity nejsou totožné s tím, jak si je můžeme, často naivně, vykládat.

„Sometimes an animal seems to exhibit sadistic behavior – for instance, a cat playing with a mouse; but it is an antropomorphic interpretation to assume that the cat enjoys the suffering of the mouse; any fast-moving object can serve as a plaything, whether it is a mouse or a ball of wool“ [Někdy se u zvířat zdá, že předvádějí sadistické chování – například, kočka hrající si s myší; to je však interpretace antropomorfizující, která předpokládá, že kočka se baví utrpením myši; každý rychle se pohybující předmět může sloužit jako hračka, ať už se jedná o myš, nebo o kouli z kulečníku] (E. FROMM, 1973, s. 186, můj překlad).

Prožívání člověka při pohledu na kočku hrající si s myší v nás může vyvolávat představy, které jsou spjaty pouze s naším lidským světem a vzájemným vztahováním se v něm. Agresivní chování nebo sadistické chování jsou v člověku zastoupeny pocity, které nejsou pouze pudového a instinktivního charakteru.

„The thesis to be developed in this chapter is that man’s destructiveness and cruelty cannot be explained in terms of animal heredity or in terms of a destructive instinct, but must be understood on the basis of those factors by which man differs from his animal ancestors“ [Teze, kterou budeme v tomto výroku rozvíjet, je, že lidská destruktivita a krutost nemůže být vysvětlena z podmínek zvířecí heredity, nebo z hlediska destruktivního instinktu, ale musí být chápána na základě těch faktorů, kterými se člověk liší od zvířecích předků] (E. FROMM, 1973, s. 186, můj překlad).

Erich Fromm se v následujících zkoumáních snaží obhájit svou tezi, která lakonicky vyjadřuje, že člověk ztrácí na svém instinktivním konání, a proto musí pro dosahování svých potřeb, které byly dříve naplňovány biologicky a přirozeně, jak sám zdůrazňuje, se zasadit jinak.

„Self-awareness, reason, and imagination have disrupted the "harmony" that characterizes animal existence“ [Sebeuvědomování, rozum a představivost narušily “harmonii“, která charakterizuje zvířecí existenci] (E. FROMM, 1973, s. 225, můj překlad).

Autor vysvětluje jinakost rodu homo sapiens, který musel vzhledem ke svým novým dovednostem opustit přirozenost domova, v němž žije. Tím se stal cizincem, který již na Zemi není doma, a přesto je s pozemským životem neodmyslitelně spjat. Tuto absurditu ještě dokresluje představou biblického rozměru, že člověk byl prostě vyhnán z ráje, a to jako jediný živočich.

Člověk musí žít sám za sebe, říká, přičemž *modus vivendi* je již nevratně určen a *genus humanus* je uvrhnuté do existenciálního rozporu, jenž má za následek trvalou poruchu “harmonie“, kterou ostatní živočichové pravděpodobně neztrácejí. Nicméně podotýká, že to neznamena, že zvířata žijí mírumilovně.

Existenciální problémy člověka se mohou za pomoci kultury relativně stabilizovat, a při rozkolísání takového fundamentu, jakým je kulturní zázemí, se opět vynořuje na světlo dichotomie člověka, která i přese všechno nemizí. Tím Erich Fromm míní (1973) rozpětí biologického a psychického dualismu. To znamená, přese všechno to vyslovované poselství, které opakovaně knihou zaznívá, tedy že nelze slučovat zvířecí a lidský výskyt, který u člověka naprosto jednoznačně fenomenologicky nazývá vržeností, že tento přílehavý obrat k lidství a odklon od tradiční psychoanalýzy se nekoná.

Kultura, kterou Erich Fromm myslí obecně sociální prostředí, má svou dynamiku, která nakonec vede člověka sice k větší svobodě, ale i k většímu strachu právě z této svobody. A to jako *circulus vitiosus* vede znovu k rozkolísání a k hledání nové rovnováhy. Teorie biologické homeostázy je zde více než zřejmá.

Erich Fromm předkládá hypotézu o podstatě lidské přirozenosti, kde zvažuje i historičnost a sociální podmínky, které určují podstatu vášní, respektive charakteru jako původce vášní. Nakonec ovšem své tvrzení v podstatě vyvrací a znovu propadá do slepé uličky tvrzení, že animalita je původnější rys člověka.

„...for this reason one can call character-rooted passions a historical category and instincts a natural category. Yet the former are not a purely historical category either, because they are the result of the impact the various historical constellations have on the biologically given conditions of human existence“ [...z tohoto důvodu lze charakteru vlastní vášně nazvat historickou kategorií a instinkty přirozenou kategorií. Ani první z nich však nejsou čistě historickou kategorií, protože jsou výsledkem dopadu různých historických konstelací na biologicky dané podmínky lidské existence] (E. FROMM, 1973, s. 227, můj překlad).

Bohužel pro podrobnější analýzu Ericha Fromma nemám zde dost prostoru. Každopádně tvrdím, že i když se psychoterapeutický směr tváří na základě svého studia sociálního determinismu jako lidštější, neb jsou v něm diskutovány interpersonální vztahy, tak se ve svém základu a filozofickém konceptu nezprošťuje tenat biologizujícího pohledu. Když Erich Fromm (1973) hovoří například o agresivitě, kterou se snaží nahlédnout i kulturně a sociálně, nakonec stejně přisoudí této aktivitě v podstatě biologizující charakter, který je v lidské společnosti jen rozmanitější. Mimo jiné by zde bylo možné kritickou analýzou jeho díla ukázat, že pojem agrese v jeho pojetí je velice obecný výraz, který o skutečných motivech a významech neříká téměř nic.

Tato práce může vyvolávat dojem, že jediný redukcionismus, který v ostatních psychologických směrech nefenomenologických vidím, je biologický. A já potvrzuji, že tomu tak opravdu je ve své podstatě, i v přístupech, kde se to jeví jinak. Například pro mne tak vzácný a hodnotný Viktor E. Frankl ve své knize používá pro

pregnantní vyjádření duchovně-duševního principu citaci, kde doslova říká, že člověk má zvířecí tělo, ale božské aspirace.

„Se zvířetem sdílí člověk biologickou a psychologickou dimenzi. Ať už jakkoliv dimenzionálně převyšuje a zatlačuje jeho lidská podstata jeho podstatu zvířecí, člověk jaksí nepřestává být také zvířetem.“ (V. E. FRANKL, 2006, s. 13).

I zde se ozývá psychofyzický paralelismus, který pak vytváří dojem dimenzionálního souboje dvou podstat, probíhajícího uvnitř člověka. To by ovšem znamenalo, že člověk je především soubojem. V souboji se pere jedno za svá práva s druhým. V souboji je nesourodost dvou významných hledisek. Tato nesourodost by vždy znamenala chaotické a předem zmařené vyrovnání se, pokud by jedno nepodlehlo druhému. A dle obsahu řečeného Viktorem E. Franklem (2006) platí, že v tomto souboji potlačuje jedna podstatnost druhou, tudíž by lidská celistvost byla jen ve smyslu potlačování. Je pravdou, že někdy se musí člověk rozhodnout ve svém chování, jak má konat. A někdy tímto rozhodnutím upozadí něco důležitého pro sebe nebo pro jiné. Dalo by se říci, že člověk je především svým vlastním rozhodnutím. Ale jeho rozhodnutí se týkají vždy věrně existenciálních možností člověka v jeho celistvosti. Pokud by se ucelenost zamýšlela jako subsumpce jednak zvířecích pudů a jednak lidského duševna, celistvost člověka by neexistovala, vždy by byl člověk jen rozštěpeností. K tomu, co by to znamenalo, se vyjádřím níže skrze citaci Jiřího Růžičky.

Viktor E. Frankl se ovšem velice přibližuje vnímání daseinsanalýzy, také proto, že znal práci Martina Heideggera a Medarda Bosse. Tak mohl postihnout důležitou modalitu lidské bytostné možnosti, jakou je svoboda, i když si svým vyjádřením k výše zmíněnému v následující citaci spíše protirečí. Nicméně následující citace je i daseinsanalytickou představou.

„Svoboda člověka není zřejmě svobodou od podmínek, ať už biologických, nebo psychických, nebo sociologických; není vůbec svobodou od něčeho, ale svobodou k něčemu, totiž svobodou k zaujetí stanoviska vůči všem podmínkám.“ (V. E. FRANKL, 2006, s. 13).

Zaujetí stanoviska vůči všem podmínkám by bylo možné pouze z celistvosti člověka, pokud by člověk nemusel se ještě navíc vzpírat něčemu dalšímu v sobě. Pokud by ovšem musel, pak by se jednalo o osvobození od podmínek, od další biologické podstaty, což sám Viktor E. Frankl (2006) navrhuje, že to není tou svobodou, kterou míní.

Může se zde navrhnout, že taková detailní analýza přístupu, který přeci jenom se snaží vytvářet představu lidství, je pouhou malicherností a pleonasmem. Avšak jedná se o zásadní problém, který má své důsledky nejen v psychopatologii, ale i v nastavení léčby a vůbec ve vnímání a nahlížení na zdraví a nemoci člověka obecně.

Považuji biologizující nazírání na člověka za tak hluboké a zažité dogma, ze kterého se postupně stává tabu, že nám jednoduše není zřejmé. Je podobně jako víra v sekularizované společnosti překryté hromadou nánosů, avšak stále je to vlivný a určující základ kultury, respektive člověka. Ovšem na rozdíl od víry, která je s námi bytostně spjata a má čistě lidský, duševní charakter, biologizující přístupy nás od merita věci vzdalují. Lze si dobře všimnout, že při biologizaci chování člověka je tím vždy myšlena především animalita. Při řečeném biologickém hledisku se odborníci opírají o pudovost a instinktivnost, čili dva vektory chování, které ovšem čerpají svůj původ z představy animálnosti, jež dle jejich tvrzení dlí hluboko v člověku. Bohužel lidské chování, které je mnohdy i nevysvětlitelné, se jednoduše vysvětluje řádem nižším, animálním, jako by tím chtěli dodat nepochopitelnému alespoň určitého smyslu. Já se ptám, proč

bychom si nemohli dovolit to nevysvětlitelné nechat být v řádku lidském, i když ho nemůžeme beze zbytku pochopit? Proč by se například lidské tzv. puzení, touhy, které nejsou pochopitelné z logiky, nemohly nechat prostě být v lidském rozměru, i když je nedokážeme vysvětlit? Například když člověk podvede svého druhu/družku z čisté vášně, která v něm třeba i jen náhodně vzplane vůči jinému člověku: proč hledáme hned vysvětlení v biologii a začneme se zabývat debatou, která nemá konců, o tom, zda je lidská přirozenost monogamní, nebo polygamní? A v té chvíli samozřejmě zastánci jednoho směru nacházejí zvířecí zástupce pro své tvrzení a zastánci druhého směru zase pro to své. Stále hledáme pro sebe odpověď na to, kým jsme, ale tu nenalezneme tzv. mimo nás. Takovou odpověď může najít každý zvlášť, individuálně, jen v sobě samém. Proto je to jedna z otázek, ve kterých je člověk prostě sám.

Samozřejmě se dá například na neopsychoanalýzu hledět odlišně. Johana Růžičková (osobní sdělení, 2020 květen) upozorňuje, „že v psychologii jsou směry (a patří mezi ně jistě i neopsychoanalýza), které berou v potaz i mezilidské vztahy, společnost, dokonce kulturu. Problém je, že tyto „vlivy“ skládají mechanicky dohromady, podobně jako fyzici skládají a počítají mechanické síly. Teprve existencialistické směry přišly s člověkem samým, s významem lidské svobody. A fenomenologie pak s rolí významovosti.“

S tím se dá určitě jen souhlasit. Přesto tvrdím, že míněná mechaničnost, která se objevuje u psychologů smýšlejících kulturně-antropologicky, v sobě skrývá biologizující základ. A ten zase pouhou představu animality.

Biologizující afirmace, animalita a mechaničnost, jsou dle mého názoru v dnešní odborné obci téměř synonymy.

Mechaničnost u člověka je již starý úzus, který vychází z dualismu. Tento dualismus vznikl z filozofie René Descarta, dle

blogu Anna Hogenová (<https://www.psychosom.cz/archiv/54-archiv/399-filosofie-4-2012-hogenova>). Jan Patočka (2008) přikládá již Aristotelovi dualismus myšlení, respektive rozdíl mechanického a celostního, se kterým se snaží i filozofie 20. století vypořádat. Jan Patočka vzpomíná například práce Bergsona, který svým *élan vital* jistým způsobem dualismus překonává. Zkoumá metafyzické otázky hmoty a duševna, jak se vlastně vzájemně ovlivňují a co konstituuje jako subsumpce formy. Hovoří o kauzalitě jako obsahové vyprázdňenosti, opírající se pouze o kvantifikaci, jež nezachycuje kvality, které prostě nemají hmotnou formu, a přesto se rozprostírají v prostoru a času, jak se vůbec život obráží v materii a kde máme hledat původce významu a smyslu a účelu dění.

„; při působení mechanického jsou příčina i následek celé v prostoru, kdežto při celkovém nutno postulovat faktor neprostorový, který působí do prostoru (tzv. entelechie, jindy psychoid).“ (J. PATOČKA, 2008, s. 271).

Dle mého soudu se explikace mechanického chápání světa a dějů v něm, což se projevuje především námi tak známou kauzalitou, která prosakuje do mnohých vědních oborů, odráží i v samé biologii. Složitým vzájemným vývojem se dle mého soudu stává jeho ekvivalentem, jelikož mechanické uvažování bere na zřetel pouze to, co je fyzicky hmatatelné a domněle původnější. A tím je právě biologie, respektive animalita (dále myšleno jako biologizující i to animalizující), která se tak stává odrazovým můstkem pro další navazující a dílčí obory zabývající se člověkem. Tyto obory, i když mají snahu dojít psychologickou cestou k patřičné a ve výsledku nějak praktické práci s lidmi, jsou sevřeny biologizujícím principem. V konečném důsledku se svým teoretizováním dopouštějí naroubovaného myšlení *ad abstractum*, když v člověku nachází ještě dalšího, zvláštního homunkula, a ten teprve skutečně drží otěže lidského chování. O tom důkladně pojednává Jiří Růžička (2010).

„Dovedeno do důsledků, vnímatelný člověk pak klesá na úroveň jakéhosi „média“, ze kterého mluví či působí některý „modul“. Ve šťastnějším případě se zavádí jakási dodatečná „integrující“ psychická funkce či instance“ (O. ČÁLEK, 2005, s. 293).

Je to čistě z hlediska nezvládnutého vypořádání se s tím, jak je možné, že člověk má vědomí, které si je vědomo samo sebe, své smrtelnosti a pomíjivosti, vždy prodlévající ve světě. Je prostě těžké si to představit, a tak se samozřejmě snažíme chytit něčeho pevného, co můžeme změřit a zvážit. Zde nám ovšem nepomůže ani empirismus, ani kauzalita, ani senzualismus, ani positivismus, pouze fenomenologie.

Pokud bych se pustil o trochu hlouběji do filozofické stránky, lze rozvoj popisovaného ekvivalentu nastínit takto: od René Descartesa se filozofie ubírala především směrem racionalismu, který měl přinést v nejistých dobách fundamentální jistotu, a to doslova. Následně filozofické vody rozvířil John Lock se svým empirismem. Tento dualismus, respektive psycho-fyzický paralelismus, vytvořil nepříjemný chaos, ve kterém se zrodil velký/malý muž Immanuel Kant, jenž chtěl oba směry spojit a začal se věnovat fenoménu. Z tohoto filozofického veletoce se pomalu etablovala psychologie, která s sebou přinesla touhu stát se vědou (Z. PINC, 2017).

To je i podle mého názoru zásadní chybou, která má bohužel neblahý dopad na to, že se pohled na člověka redukuje. Redukuje se systémem, ve kterém je silný apel na pouhé hmatatelné uchopení věci. Jenže kdo z nás se může vědecky dotknout lásky? Ovšem dotknout se části těla, nebo mozku, nebo jednoznačně upírat zrak na data z měření přístrojů, to nám přináší v materiální době uspokojení a možnost obstát i na profesní úrovni. Z nějakého důvodu psychologie obecně příliš neoperuje s tím, že má filozofický základ. Spíše inklinuje k přírodním vědám z toho

důvodu, že již od prvopočátku chce být psychologie respektovaná na poli vědeckém. Ano, již od Cartesia, který prohlásil, že tělo je ve své podstatě stroj, plyne chybný diskurz (J. KOŤA, osobní sdělení, 2020 květen). Sám Cartesius však položil základ velice důležitý, základ, který následně začal rozšiřovat Edmund Husserl svou fenomenologickou redukcí (to je diametrálně odlišný koncept redukcionismu, než o kterém hovoříme v rámci pozitivistického vnímání), kterým chtěl dostatečně vytěžit *cogito* (J. PATOČKA, 2008). To, čím se pohled na člověka začal křivit, bylo rozhodně více okolností najednou, ale podstatným pro mne zůstává, že psychologie se vrhla na zkoumání člověka přírodovědecky, protože chtěla být hodna úcty, což následně vytvořilo to redukující podhoubí, které zaznívá i v psychologii, jež se snaží orientovat nepozitivisticky.

Nicméně vrátím se zpět k tématu subkapitoly a znovu se ještě zahledím na vyjádření Ericha Fromma a na jiné odborníky, kteří se k řečenému rovněž vyjadřují.

Erich Fromm (1973) zdůrazňuje, že nelze člověka vůbec myslet bez biologické rozštěpenosti, že v protipólech se člověk teprve zakládá a že člověk teprve v tomto, s chybějícími instinkty, které nám zařizovaly domov takřikajíc samo sebou, čili v aktuální osamocenosti a současném sebeuvědomění, vytváří základ pro „existenciální potřeby“.

„I propose that man's nature cannot be defined in terms of a specific quality, such as love, hate, reason, good or evil, but only in terms of fundamental contradictions that characterize human existence and have their root in the biological dichotomy between missing instincts and self-awareness“ [Navrhuji, aby přirozenost člověka nebyla definována z hlediska konkrétní kvality, jako je láska, nenávisť, rozum, dobro nebo zlo, ale pouze z hlediska zásadních rozporů, které charakterizují lidskou existenci a mají

kořeny v biologické dichotomii mezi chybějícími instinkty a sebeuvědoměním] (E. FROMM, 1973, s. 226, můj překlad).

Podobný pohled na člověka, potažmo na lidstvo je dle mého velice zjednodušený a své traktování odráží z biologie, kterou jen rozšiřuje a tříbí. Stří tak větší rozmanitost člověka, avšak stále ve svém prapůvodu především biologickou.

Potom bych klidně mohl říct (klada důraz na to biologické), s lehkou ironií, že z takových pohnutek by pak mohlo přijít, že například filozof, jakým byl Immanuel Kant, který byl svou postavou velice malý, s problematickým pohybovým aparátem, kdy pouhé sezení mu činilo potíže, by k lidem měl prostě dál než ostatní. Avšak s tím by jistě nesouhlasil jiný velikán své doby, Carl G. Jung (1994), který mnohdy vycházel z filozofie Immanuela Kanta a rozhodně ho považoval, minimálně svým pohledem na svět, za blízkého člověka.

Carl G. Jung se vůči biologickému pohledu na člověka vymezoval, dokonce se kvůli tomu dostal do ostrého konfliktu se Sigmundem Freudem. Tento konflikt byl příčinou, proč se od sebe myšlenkově vzdálili, míní Carl G. Jung. Nicméně i autor podobného smýšlení, které se občas blíží i názorům daseinsanalytickým, se vyjadřuje ještě v kleštích biologie samotné. Uvažuje, jako by lidské, ve své nereflektovanosti a temnotě spíše animální tělo, bylo obohacováno duševní entitou, božskou ideou.

„Ten, kdo dosáhl vědomí současnosti, je nutně osamocený. „Moderní“ člověk je v každé době člověkem osamoceným, neboť každý krok k vyššímu a širšímu vědomí ho vzdaluje od původní, čistě animální *participation mystique* – mystického účastenství se stádem, z ponoření do společného nevědomí“ (C. G. JUNG, 1994, s. 35).

Jan Patočka (2008) ze své filozofické a subjektivní fenomenologie uvažuje tělesnost, která je myšlena i jako naše

hmotná tělesnost, jež nás činí smrtelnými. Tento pojem však je myšlen kvalitativně naprosto odlišně od pouhé jakési biologie věci.

„Můžeme nyní charakterizovat znovu člověka jako bytost mající svět, přitom svou tělesností ve světě obsaženou a pomocí této tělesnosti žijící v kontaktu s jinými předměty tohoto světa. Žije v něm především s jinými subjekty, na prvním místě s bližními. Člověk není charakterizován pouze právě uvedenými rysy, nýbrž zejména též tím, že má schopnost pochopit, porozumět i druhým živým bytostem a být si plně vědom tohoto pochopení“ (J. PATOČKA, 2008, s. 192).

Svět není u něho chápán tak, jak ho objevují přírodní vědy, jako – vědeckým žargonem řečeno – faktické zachycení reality, nýbrž tak, jak ho pojímá Edmund Husserl, který ho nazývá *Lebenswelt* (J. PATOČKA, 2008). *Lebenswelt* vysvětlil jednoduše Zdeněk Pinc (2017), jehož krátkou předlohu si zde dovoluji rozvést, abych zřetelněji nechal zaznít ontologii Edmunda Husserla: že pro nás je například západ slunce něčím, na co hledíme někdy možná s jistou nostalgií, s romantickým naladěním, když sedíme vedle ženy, nebo jen v kontemplativní náladě za příjemného teplého dne, pod pomalu se vynořující hvězdnou oblohou. Mnohdy v nás budí tu hlubokou otázku po smyslu našeho života, nebo naopak dává zaniknout malichernostem, kterými v běžné každodennosti trpíváme. Hledíme do pomalu se zatemňující oblohy, která nechává vyvstávat i jiné období dávno zaniklých kultur, a můžeme se na chvíli zasnít, jak velkolepými se museli cítit lidé v antice, kteří za hvězdami viděli božské síly, jež jsou sice mocnější člověka, avšak z jiné perspektivy mu starost božských bytostí prokazuje svým zájmem hlubokou úctu. A to vše za účasti rudnoucího slunce, které zachází za horizont, zatímco my s vděčností za krásu, již nám poskytuje a již nás nechává zažívat rozmanité důležitosti našeho života, cítíme teprve tu nádheru.

V té chvíli nikdo z nás nežije heliocentrický svět vědecký, kdy uprostřed naší sluneční soustavy je hvězda (probíhající termionukleární fúze), která ani na okamžik nezhasíná a kolem které se pohybujeme astronomickou rychlostí. Pokud by tomu tak bylo, asi bychom se museli každý z nás se strachem něčeho držet a byli bychom vyděšení, jak to dopadne.

Samozřejmě speciální vědní obory, které se snaží o vědecké zachycení věcí kolem nás, mají svou dílčí platnost. Fenomenologie Edmunda Husserla (1973) vznikla právě proto, aby vědecké poznání, které není s to zachytit zkoumaný objekt v jeho celistvosti, právě v celistvosti obepjala.

Jiří Růžička (2003) se ve své práci vyjadřuje k pudovosti, která byla vyslovena výše v citaci Carla G. Junga, a k jisté animálnosti a instinktivnosti, jež nás, dle výše citovaného Ericha Fromma, pojila se světem zvířat. Připomínám, že dle Ericha Fromma jsme sebeuvědoměním byli uvrženi do osamocení a odtrženi od svého původu, který teď musíme překonávat „existenčními potřebami“ a vyrovnávat tak ztracenou „harmonii“. Jiří Růžička považuje za nemyslitelné, aby byl člověk zamýšlen v bezstarostné pudovosti. Tvrdí, že původ člověka netkví pouze v sebeuvědomění, které vrhá člověka do izolace, a tím vzniklé nerovnováhy vzhledem k jeho odštěpenosti od přírody, ale má svůj kvalitativní charakter, bytostný, založený na podstatném rysu člověka, kterým je lidská svoboda, jež se utváří na základě dalšího podstatného rysu člověka, a tím je vztahovost.

„Hledat lidskou svobodu v návratu k pudovosti je mylné a nemožné i proto, že takové pokusy by nás nevrátily k nižším tvorům, ale spíše by nás od nich ještě vzdálily. Individuální propadnutí instinktům má podobu šílenství a nikoliv animality, společenská podoba takové cesty vede k barbarství, kterého jsme byli jen málo poučenými svědky v minulém století mnohokrát,

v Evropě naposledy v zemích bývalé Jugoslávie“ (J. ŘŮŽIČKA, 2003, s. 28).

Bohužel rozsahem této práce násobně přesáhne nutné rozpětí bakalářské práce, kterou vypracovávám. Právě proto, že *margo* práce bude překročeno, nemohu se do témat ponořit více, i když vnímám jistou neférovost vůči autorům, když se k jejich práci vyjadřuji na základě jedné knihy nebo traktátu a vyvozuji závěry několika odstavci. Snažím se maximálně vyzdvihnout to podstatné, a od šíře upustit. Doufám, že je to argument přijatelný.

1.3 Fenomenologická nazírání pocitů

Člověk každou vědeckou redukcí ztrácí svůj bytostný původ. Redukcí se omezuje možnost nechat vyvstat v plném významu smysl lidské existenciality. Jednoduše řečeno, redukcí “bytí ve světě“, respektive tzv. pobytu – zmíněné slovo “pobyt“ a jeho význam použil Jan Patočka jako transmisi myšlenky Martina Heideggera ve stejném smyslu – se narušuje pochopení vztahu ve své existenciální možnosti (O. ČÁLEK, osobní sdělení, březen 2019). Pokud takto omezeně člověk přistoupí k poznání sebe sama, k poznání druhých a k poznání světa, ve kterém se nachází, může tím ovlivnit volbu způsobu života, rozhodování, jakým směrem se vydá do budoucna, jak přijme a srovná se se svou minulostí a jaký postoj zaujme v přítomnosti.

Oldřich Čálek (osobní sdělení, březen 2013) na začátku mých studií pronesl důležitý předpoklad, že člověk je společenskou bytostí, při narození je vržen do společenských poměrů, společnost určuje podmínky, ve kterých hledá svou svobodu, a tam ji rovněž může opanovat a žít ve svých možnostech autenticky.

Abych neredukoval lidské, potažmo dětské pocity, musím je nechat hovořit samy ze sebe. Pokud dětský pocit ohraničím vysvětlením, že je to pouze emoční rozpoložení, které ukazuje na

neurochemické vyjádření nějakého zážitku, podléhám čisté kauzalitě a přísnému pozitivismu, a olupuji tak bytostné otázky o jejich význam, který je vždy individuální. To může znamenat, že nebudu schopen si dětské prožívání představit, přiléhavě jej reflektovat, a tak mu porozumět.

Pocit je fenomenologicky nejvlastnější prožitek člověka, který nereaguje na základě té nebo jiné významnější oblasti orgánové, genetické nebo sociální. Nemůžu ani říci, že je součástí či výsledkem zmíněných ohnisek. Pocit je pregnantně řečeno člověk sám, respektive dítě samotné je svým vlastním pocitem.

Pocit signalizuje specifickou plnost dětského prožívání, která se vždy odvíjí od existenciality. Tato dětská existencialita není podle mého názoru odlišná od dospělé, jen se zakládá v jiné vztahové rozvrženosti a svobodě. Svoboda je jeden z důležitých základních rysů člověka a je nám umožněna především díky lidské řeči. Tak o tom podává filozofických důkazů Jan Patočka (2008). Oldřich Čálek doslova tvrdí, že lidská řeč teprve dává člověku odstup od aktuálně prožívaného, čímž je ve svém sdělení v podstatě souhlasný s Janem Patočkou (2008). K tématu řeči u dětí a s tím spojené svobody se dostanu v kapitole Vztah dětí a rodičů.

Každé bytí, říká Martin Heidegger (2008), je svou vržeností odkázáno ke starosti o své bytí, tedy k významuplné existencialitě. Ta může být myšlená jen potud, pokud má svůj čas, jak říká Jan Patočka (2008). A čas jest svět, tvrdí. Každopádně je důležité zdůraznit, že čas a svět jsou fenomény vždy žité prostřednictvím člověka, jsou přímo v člověku a člověkem samým. Čas je vždy subjektivní, říká Jan Patočka a objektivní čas, jak ho známe ze společného určení je extrakce našeho subjektivního vnímání a společné, veřejné dohody a vytvoření objektivního konsenzu. Objektivní čas není nikdy subjektivní, ale přesto s ním sociálně operujeme a vedle něho žijeme, mnohdy jako s důležitým, avšak milně chápaným jako souvztažným, operandem našeho života.

Přítom subjektivní čas není nikdy objektivní a přesto ho žijeme mnohem původněji.

„Ale v základě světa objevuje něco takového, co tradiční filozofie vždy přeskakovala a pomíjela – čas a časovost, takže osmyslující základ bytí sám ve své povaze se stává časovým dějstvím, pohybem, nad který nelze se povznést svým pochopením, poněvadž každé pochopení jej předpokládá; pohyb, kterým se otevírá svět, je opravdové neuzavřené, *vždy jinak znovu* opakované dění“ (J. PATOČKA, 2009, s. 23).

Čas je tedy kvalita určující prostor a svět, která v případě pobytu je trojdimenzionální. V pobytu se analyzuje a syntetizuje protence, prezence a retence. Všechny tři dimenze jsou takto syntetizovány v mnohoznačnou (analyzovatelnou) jednotu, **v okrsku prožívaného**. Pojem okrsek prožívaného vymyslel Edmund Husserl, na kterého navazuje jak Martin Heidegger, tak Jan Patočka (Z. PINC, 2017).

„...člověk má původní jasnost o celku jsoucího, že má námi analyzovaný fenomén původního světa...je to funkce, která umožňuje vědomí skutečnosti jako jednotného celku, která v protenci, prezenci a retenci formuje jednotu nejrozmanitějších jednotlivin“ (J. PATOČKA, 2008, s. 237).

Co se v okrsku prožívaného odehrává, je vědomí i neuvědomovaný obsah, minulé, aktuální i budoucí, a vše se syntetizuje v jednotu, kterou člověk v daném okamžiku jest. To vše je řečeno, když se sdělí, že člověk je v prožívání celý, stejně dítě jako dospívající. Okrsek prožívaného nám tedy vytváří prostor a čas, ve kterých se uskutečňuje naše bytostná jednotu a tudíž specifická celistvost, která ovšem v prožitku jednotlivce může být prožívána i jako roztržitost. I tato tzv. roztržitost je však vždy myšlena z určité jednoty takového člověka. I když člověk občas „neví, čím je“, pořád je to pocit například Pepy, který tak prohlašuje ze své celistvosti. Dokonce pokud člověk ztratí paměť a při

patologické amnézii neví, že je Pepa, pořád si bude vědom toho, že je člověkem. Prožíváme a jsme v prožívání stále.

Každé prožívání má svůj čas a prostor. Bez času a prostoru (termíny jsou vždy zamýšleny ontologicky) by se vše lidské rozplynulo v neuchopitelné a nezastihnutelné. Každý čas a prostor má však svůj horizont, který vymezuje patřičný rozměr. Nejzazším horizontem lidského života je smrt.

Člověk má své prožívané kvalitativně konstituováno z bytostného rysu smrtelnosti. O tom se zmíním v další subkapitole. Okolností smrtelnosti člověka, člověka jako smrtelníka, již od počátku se smrtí sepjatého do nerozlučné *niveau* existujícího bytí, je tak vržen do smysluplnosti a významuplnosti žitého života. Martin Heidegger (2008) říká, že tak je od samého počátku lidského života. Teď je nutné se zamyslet nad tím, jak svou konečnost prožívají děti a dospělí.

Nelze vůbec myslet, že by bytostné rysy, které jsem právě výše uvedl, byly získávány postupně. Konstituují celou lidskou bytost a její existenci a jsou důležité pro člověka, respektive ho právě zakládají ve svém sepětí.

1.3.1 Konečnost jako bytostný rys člověka

Jak již bylo řečeno, člověk je vztahovou bytostí, vztahy určují jeho bytování na tomto světě. Existencialita je dána každé lidské bytosti již momentem vržení do našeho společného světa. Existence nás vrhá do možnosti tu již nebýt, respektive do světa, ve kterém je horizont smrti nepřekonatelný, nepředstavitelný a jakoukoliv teorií v prožitku nekonstruovatelný. Tak alespoň vnímá smrtelnost a existencialitu člověka Martin Heidegger (2008), vyjadřuje se tak o každé lidské existenci, kterou je již i novorozeně.

„Smrt je způsob bytí, jež na sebe pobyt bere, jakmile jest“ (M. HEIDEGGER, 2008, s. 281).

Jinde o tom Martin Heidegger píše ještě zřetelněji.

„Nejvlastnější, bezevztažnou a nepředstižnou možnost si však pobyt netvoří teprve dodatečně a příležitostně v průběhu svého bytí; jakmile pobyt existuje, je už také vržen do této možnosti“ (M. HEIDEGGER, 2008, s. 287).

Naše bytí je smrtelné a za horizontem smrti již není žádných možností vzhledem k pobytu na tomto světě a našim vztahům v něm uskutečňovaným. Tento podstatný a určující fakt naplňuje lidský život smyslem právě proto, že bytí má svou konečnost, nepředstižnou možnost, která dává životu bytostný význam. A proto, když se občas dostáváme do situace, kdy se nám redukuje vztahové možnosti, padá na nás deprese (H. G. RECK, 1985). Jindy se dostáváme do jiné situace, při které dochází k privaci našich životních bytostných možností, a potom dochází zase k úzkosti, jako zúžení možnosti být sám sebou (M. HEIDEGGER, 2008, M. BOSS, 1985). Nakonec se nám může přibližovat suicidalita, pro někoho možná jako jediné východisko.

Úzkost a deprese není nikdy prožívána pouze v ontickém smyslu, nebo jen v jakémsi bio-psychologickém instinktu. Jedná se o ontologický fenomén, který je kardinálně významný pro sdělení aktuálního oddílu, jak spatříme dále.

Jak smrtelnost prožívají děti, které se smrtí mnohdy nezabývají? A pokud se jí zabývají, skutečně jí rozumí? Čím je podepřeno mé tvrzení, že děti nejsou svým prožíváním a svou existencí odlišné od dospělých? Jak lze tedy vůbec napadnout tvrzení empirických výzkumníků, kteří ve své podstatě vývoj dětí implicitně označují (ve svých teoretických tezích) jako proces stávání se člověkem, se kterým daseisanalýza hrubě nesouhlasí?

Z empirických výzkumů lze tedy doložit zjištění, že děti se o smrt zajímají již zhruba od pěti let věku. Nezvratnosti smrti jsou si ovšem vědomy zřetelněji od osmi let věku (M. CONDRAU, 1998).

Představy dětí mohou být naivní, umírající odcházejí kamsi, kam za nimi nemůžeme nebo kde dále pokračuje jejich životní příběh, bez možnosti znovu se setkat. Například antropomorfizují nebe, kde dlí božské místo odpočinku atd. Nebo se děti jednoduše ptají, kam odešli naši blízcí nebo ti, které si již vzala smrt. My jim většinou nějak odpovíme, příběhem fantazijně pokračujícího života po životě. Ale jak jinak bychom mohli odpovědět? Pokud se dětem sami přiznáme, že nevíme, že to prostě nikdo nemůže vědět, co dál s takovou otázkou, která v sobě nese hodnotu celého našeho života?

Přiznejme si, že mnozí z nás dospělých ve smrti vidíme cestu, která nás vede do dalších příběhů, jiných životů, nebo dokonce do života vezdejšího, který reinkarnací si nás opět vezme. Snažíme si tak sami sobě odpovědět, že tím, co se odehrává zde a nyní, to nekončí. A proč taky, jaký by to mělo všechno pak smysl? To je těžká otázka, kterou obcházíme vysvětlením, že se věci odehrávají dál.

Pravdou je, že nikdo z nás nemá a mít nemůže žádný důkaz o tom, co se děje po smrti. Existují práce, které se zabývají výzkumem klinických smrtí a navrátivších se klinicky zemřelých. To však zůstává v rovině fantastických příběhů. Proto nám zůstává pouze možnost sobě vlastním způsobem věřit. To ovšem není meritem aktuální subkapitoly. Já se zde ptám po zažití vlastní smrtelnosti a jestli je tento bytostný zážitek přístupný našim dětem.

Medard Boss podotýká, že děti do puberty se smrti ve své podstatě nebojí. Jsou sice otevřené svému budoucímu vztahování se, které je ovšem jako přesah s důvěrou vloženo do jejich zdánlivě omnipotentních rodičů.

„Proto, když děti umírají, nechají se jako jednotlivé osoby “zhasnout“ bez odporu“ (M. BOSS, 1985 ,s. 83).

V knize Antona Heretika a Antona Heretika, jr. a kol. (2007) je popsána separační úzkostná porucha, která se manifestuje okolo 3. roku života, doprovázejíc první institucionalizované zařazování dětí do kolektivu. Další projevy separačních úzkostí se objevují kolem 9. a 10. roku života. V té době se u dětí objevuje strach ze ztráty rodičů. Autoři popisují obavy dětí z onemocnění rodičů, ze smrti nebo z nějaké katastrofické události.

Ve své praxi jsem nezaznamenal reflektovaný strach dítěte z vlastní smrti, ale zaznamenal jsem dětské obavy, které se týkaly zdraví blízkých. Zním obavy dětí, které jsou spojeny s tím, že se například rodič nemusí vrátit domů, protože se vybourá v autě a zahyne. Také se vyskytují již zmiňované obavy z onemocnění rodičů, které může postihnout vážné, nebo dokonce smrtelné onemocnění.

Jde tedy o strach ze ztráty všemocného rodiče, který má veškerou důvěru svého dítěte a dítě se tak nechává nést přesahem, který se umožňuje v rodiči samém i jeho prostřednictvím. Tak lze parafrázovat slova Medarda Bosse (1985).

V rodiči a prostřednictvím něj je tak pravděpodobně uskutečňována bytostná možnost horizontu dítěte, ale zároveň se prostřednictvím rodiče, ale i v rodiči samém může tento horizont zdát nedosažitelným. Strach ze smrti blízké osoby tak může být i strachem dosažitelnosti životního horizontu dítěte. Úzkost, která může následovat, nemusí být přímou reflexí vlastní smrtelnosti dítěte, ale může v ní být přítomen jistý prožitý atribut smrtelnosti. K tomuto tématu se ještě vrátíme v kapitole Vztah dětí a rodičů.

Když rodič nebo obecně dospělý člověk uvažuje o své smrtelnosti, neznamená to, že je v kvalitě prožívaného autentičtější než dítě, které takovou modalitu nereflektuje.

Vždy když dospělí uvažují o smrti jako o něčem, co je před nimi, nebo dokonce jako o něčem, k čemu lidé spějí, jako ke

specifické životní události, možná poslední, jsou ve svém rozmyšlení si takového aktu neautentičtí. Neosobním bytím k smrti je nám naše vlastní smrtelnost v té chvíli paradoxně nejvzdálenější. Martin Heidegger (2008) chce touto fundací nechat vyjít na světlo fenoménu autenticity, který je podmíněn tím, že naše bytostné záležitosti jsou prožívány nezprostředkovaně, bez intelektualizace, prostě přímým zažíváním daného jako sobě nejvlastnějšího. Důležitým poselstvím jeho slov také je, že to nejvlastnější nemusí být uvědomované, to nejbližší je nám mnohdy skryto a až v jisté privaci se nám bytostně otevírá jeho kvalita.

Martin Heidegger (2008) brilantně vystihuje pobyt jako existenciálně založený v bytí k smrti. Bytí k smrti jako nepředstižná možnost pobytu konstituuje bytí samo, zakládá možnost předběhu pobytu před sebou. Tento předběh před sebou nás může vytrhnout z upadání v každodennost a dává nám možnost autentického žití, bytostného rozmyšlení si svého života, které tak může být v pravdě sobě nejvlastnější naplňováno.

Avšak pobyt je většinou neautentický, říká Martin Heidegger (2008). Tím je míněno, že si člověk častěji není vědom své modality *certa moriendi conditio*. Neautentické bytí je člověk, který říká: každý musí přeci zemřít, ale já zatím ne. Vyjadřuje tím, že smrt nás teprve čeká, tudíž je to událost, kterou potkáme cestou. Sebejistým prohlášením, kdy se člověk ještě necítí být někým se smrtí spjatým, avšak přitom chce doložit, že o smrti ví a nezastírá jí, je faktu své smrtelnosti vlastně nejdál. Martin Heidegger (2008) upozorňuje, že smrt nepotkáme, že smrtí v jistém smyslu již jsme, že jsme smrtelníci, čili již od počátku umírajícími. Autentický pobyt ví o této neurčité jistotě. Neurčité proto, že se to nedá předpovědět, že se to nedá položit před nás, že vlastní **smrtelnost nelze objektivizovat, transcendovat**.

Pokud je častěji člověk v modu upadání do každodennosti, neuvědomující si vlastní smrtelnost, nemusí se přeci nijak trápit

svým možná neautentickým bytím. Bytostné otázky přeci může takovou existencí unikát. Jak je tedy vůbec myslitelné, že je smrtelnost v nás přítomná, a dokonce možná je nám blíže než vše ostatní, i když si svou konečnost neumíme autenticky vyložit?

Martin Heidegger (2008) vyzdvihuje prožitek neurčité úzkosti jako moment, ve kterém člověk zažívá svou nepředstižnou, nepředstavitelnou konečnost. Úzkost k nám patří stejně jako jiné lidské modality a dimenze. V úzkosti zažíváme nemožnost být sami sebou, s neurčitým tísnivým pocitem zúženosti, který se zřetelně somaticky projevuje ve zjevných úzkostlivých, až skutečně zužujících a svírajících stavech (Martin Heidegger, 2008; O. ČÁLEK, osobní sdělení, březen 2019).

Hans G. Reck (1985), daseinsanalytický psychoterapeut, který pracuje s dětmi, kromě popisu depresí a smutku popisuje i dětské úzkosti, například při ztrátě blízké osoby.

„Ztráta je pro člověka vždy ztrátou vztahu, která přichází s úzkostí před opuštěním, před izolací nebo s úplným odmítnutím zpětné vrženosti-sebe-bytí“ (H. G. RECK, 1985, s. 6).

Josef Langmeier a Dana Krejčířová (2006) píšou o úzkostných dětech, zmiňují výzkum uprchlických dětí, které vykazovaly zvýšené úzkostné stavy ve věku 3 až 5 let. Na bližší rozbor nemám zde dostatek prostoru. Mohu pouze naznačit svou hypotézu, že takové děti, zažívající ztrátu domova, mnohdy i svých rodičů, s velkou nejistotou hledí v životě před sebe a neví, co s nimi bude dál, jak budou moci naplňovat své životní svobody, které jsou v nich stejně tak bytostně přítomné jako jiné existenciality. Když nemůžeme naplňovat své bytostné svobody, přichází úzkost, ve které prožíváme své bytostné zúžení.

Odborných traktátů na téma úzkosti u dětí je jistě nepřehledné množství a stálo by za to, abychom úzkosti u dětí, podobně jako Hans G. Reck, dali daseinsanalytický, potažmo fenomenologický

rozměr. Ovšem zde musím pouze zdůraznit, že pokud zažívají děti úzkost, kterou je možné myslet jen na podkladě smrtelnosti jako nepředstižné možnosti, je pro mě jisté, že bytostná otázka smrtelnosti je možná i u dětí. Ještě pregnantněji vyjádřeno: je nezbytné se zabývat svobodou u dětí, jakých charakteristik může nabývat, jaké charakteristiky může ztrácet, čím je vlastně dětská svoboda dána a jak je umožňována. Tuto otázku rozpracuji dále v textu.

Svobodu tedy mohou děti pozbývat, a pak se v nich rozhostí úzkostné stavy. To se pak člověku svírá hrud' a on se s tíhou krčí více a více k zemi, jako kdyby nad jeho hlavou poplašné zvony duněly prostorem o cenném životě, o jeho významnosti, smysluplnosti a jejich svobodném umožnění.

Martin Heidegger (2008) proklamuje, že prožitek vlastní smrtelnosti nelze předat, nelze ho s nikým sdílet v plném významu pro daného člověka, tedy v plném bytostném charakteru. Ve smrti, která je nám vlastní ontogenezí, nemůže nikdo s námi být, jsme tam osamoceni. Takové uvědomění je nejzralejší možností dospělého člověka, a tedy nejsvobodnějším aktem. Uvědomění charakteru zmíněného je jen těžko myslitelné u dětí. V tuto chvíli musím přiznat, že zde se má teze opravdu nenaplnuje v plném rozsahu. Avšak jak již bylo řečeno výše, člověk si nemusí být plně vědom svých bytostných modalit, aby mohl prožívat fakt své nepřekročitelné hranice. Neuvědomovaně se nám takový prožitek přibližuje v neurčité úzkosti.

Nezbývá prostoru pro podrobnější zkoumání problému, proto musím udělat velký krok dál a ještě jednou se vrátit k meritu této práce, tedy k tématu dětského prožívání. V dalších oddílech budu propojovat bakalářskou práci s kazuistikami konkrétních dětských životů.

1.4 Fenomenologie dětského prožívání

Děti jsou v pocitu a jeho prožívání plně, prožívání si je bere celé, stejně jako si prožívání bere celého člověka.

Pro lepší představu zde může pomoci konkrétnější reálný příklad. Předkládám rodinu krizového Centra, kterou jsem měl v péči, jedná se o kazuistiku č. 3. V rodině jsou dvě děti, starší desetiletý a mladší sedmiletý chlapec. Rodiče jsou rozvedeni a děti žijí ve výlučné péči matky. Otec má o děti zájem, ale jeho snaha potkávat se s dětmi je limitována jeho duševními starostmi. Zmíněné starosti jsou deprese, ovšem výrazněji úzkosti. Vzhledem k tomu, že otec zažil neprofesionální jednání psychiatricky, odmítal dále psychiatrickou i psychoterapeutickou léčbu. Zde uvedu pouze informace k tématu relevantní a dále rozpracuji v oddíle Kazuistiky.

Otec je vztahově méně přístupný, je limitován duševní chorobou. Matka má rovněž své duševní strasti, především pak je zatížena finanční starostí o rodinu, jelikož otec příliš finančně nepřispívá a ani přispívat nemůže. Jeho ekonomická situace je nepříznivá. Matka je navíc starostlivá vůči otci a snaží se ho podporovat k léčbě, hlavně proto, aby mohl alespoň občas být dětem k dispozici. Na ženě je patrný smutek a přetíženost okolnostmi. Děti jsou výchovně náročné, starší chlapec má diagnostikovanou ADHD a bylo u něj podezření také na Aspergerův syndrom, který byl nakonec vyloučen. Poslední diagnóza označila chlapce jako osobnost se schizoidními rysy. Ve škole se starší hoch začleňuje velice špatně. Mladší, komunikativně zralejší a přístupnější chlapec, má ve své třídě s kamarády rovněž problémy, do kolektivu se zapojuje hůře i přes svůj extrovertní, živý projev, který bohužel v kolektivu upadá. Když se rodina stěhovala do nového bytu, mladší chlapec si na prostor zvykl teprve po dvou letech, sdělovala matka. U chlapců byla výrazná deprivace v oblasti pocitu rodiny, domova, pospolitosti apod. Nejvážnějším

byl masivní konflikt mezi bratry, ke kterému často docházelo se silnou vzájemnou agresí. Prudší projevy přicházely od staršího bratra, který ve svém zápalu v šarvátce sourozence kopnul nebo po něm hodil kamenem. Mnohdy se tak stalo, když se mladší bratr nějak dostal k domnělé výhodě nebo jednoduše byl středem aktuální pozornosti.

Proč zdánlivá výhoda (například získání věci, kterou druhý bratr v tom okamžiku nezískal, ale chtěl) nebo aktuálně větší pozornost (někdy při pouhém projevení zájmu, otázkou po tom, jak se sourozenci vede) pro jednoho ze sourozenců vede nutně k tomu, že ho bratr agresivně napadne? Co se může ve starším sourozenci odehrávat?

Povrchně by se to dalo objasnit řadou důvodů, které by mohly zahrnovat jak kognitivně-behaviorální postřehy, tak by mohly obsahovat složitou až magickou dynamiku psychoanalytických konceptů, včetně různých pseudohumanistických názorů, které se stejně vesměs pak opírají o určitá prismata toků energie, případně o hluboký motiv prastaré animality.

Z daseinsanalytického hlediska se ovšem zdá být zjevné, že chlapci každou společnou chvíli ve spolubytí s druhými zažívají, jako by bylo usilováno o jejich patřičné místo. Jako by toto místo bylo domněle „zachovááno“ jen neustálým utvrzováním se, tedy pozorností, která je od blízkých a „dostupných“ lidí (lidí se snahou ke kontaktu). Jakmile však dojde k tomu, že pozornost je upřena jinam, hned například starší chlapec propadne hlubokému pocitu nepatřičnosti. Takový stav je myslitelný právě proto, že chlapec ve své podstatě neustále prodlévá v jisté nepatřičnosti. Zmíněná nepatřičnost mu zastiňuje jiné možnosti chování a přibližuje mu pouze ty způsoby řeči světa, na které může odpovídat pouze provokací, agresí nebo stažením se do ústraní. Takové zúžení možnosti setkávání se s věcmi a lidmi ve společném světě neumožňuje jeho svobodné zrání.

Nemohlo by být jeho upadnutí do pozadí v kolektivu třídy právě tím, čím se zdá být? Tedy jeho nemožností se svobodně do kolektivu zapojit? Pokud je dítě vyladěno na to, s čím se v životě setkává, na prožívanou nepatřičnost, tedy prodlévá v nutnosti být neustále ubezpečované, jak to s ním druhý má. Tato nesvoboda ovlivňuje možnost se v uvolnění odvážit a přijít k druhým lidem, vydržet tu nejistotu a mít čas pro vytvoření bližšího vztahu.

Pokud je v dítěti hluboký pocit nepatřičnosti, který ho uvrhá do odloučenosti od druhých, neustále lavíruje mezi zažíváním této propastnosti a odloučeností. Takové masivní zasažení existenciality nutně musí vést k enormní agresi. Agrese se pak jeví jako jediná možnost a je vyjádřením snahy prorazit zažívaný stav a dát mu východisko, je projevem vzdoru vůči dospělým jako jediná možná varianta, ve které se může plněji projevit vůči autoritám.

Starší chlapec v rámci různých technik tuto osamocenost vyjevoval skrze tzv. projektivní techniky. Například na zadání, ať vytvoří svůj ostrov z písku a myriád figurek, při technice Sandbox play, chlapec vytvořil ostrov, kde byl sám. Na stejné zadání mladší chlapec reagoval poněkud odlišně, ale podobným sdělením, svou figurku, kterou k tomu určil, zahrabal do písku, kam se k němu nikdo nedostal, kde byl zcela sám, a když se jeho figurka občas vynořila, začala hned ostatní figurky napadat.

Zajímavé rovněž bylo, že při diskuzích s rodiči ohledně potřeb dětí se matka vyslovila, že si uvědomuje, že je to problém celé její původní rodiny. Roztříštěnost a nepospolitost je přesně ten pocit, který měla ve své původní rodině. Navíc ve své současné rodině zažila fyzické napadení otcem dětí. Děti byly otcem rovněž fyzicky trestány. Matka k tomuto nepatřičnému výchovnému způsobu ve vypjatých momentech rovněž přistupovala. Lapidárně řečeno se vztahy v rodině narušily takovým způsobem, že nebyla jejich vzájemná duševní blízkost myslitelná. Proto je zcela zřejmé, že se děti cítily výrazně osamocené a nepatřičné. Z výpovědi

rodičů vyplývá, že podobnou osamocenost prožívají ve svém životě i oni.

V rámci spolupráce našeho Centra s rodinou se postupně podařilo situaci stabilizovat. Vzájemná averze mezi dětmi se snížila. Dokonce se s nimi posléze pracovalo dohromady, kdy techniky byly voleny tak, aby děti zažívaly vzájemnou pospolitost. K tomu byli vedeni i rodiče, aby tak činili v domácím prostředí a pomohli tak dětem k vytvoření bezpečného a přijímajícího domova. Hledali jsme nové formy a způsoby výchovy, patřičnější k respektujícímu a důstojnému přístupu vůči dětem. Proto jsme pracovali na zlepšování a zkvalitňování vztahů mezi matkou a dětmi, aby mohlo dojít ke vzájemnému přiblížení se. Rovněž se pracovalo s otcem na potřebné významné proměně přístupu k výchově a větší vztahové vřelosti a otevřenosti k dětem.

Způsob práce s dětmi byl v našem Centru citlivě zaměřen na jejich duševní rozpoložení tak, aby mohly zažít blízkost a nebyly přitom odmítnuty za své chování, aby jejich chování bylo patřičně porozuměno. Například společně s chlapci jsem vytvářel letiště. Technika vzešla spontánně, když jsme stavěli papírové vlašťovky. Na letišti měl každý svůj hangár, věž a další nutné vybavení pro chod letiště. Téma jsme rozvíjeli v průběhu několika sezení a vytvořili i jedno společné letadlo, kde každý z nás měl svou část letadla (to znamená, že letadlo mělo například troje křídla). Rovněž jsme každou část letadla přiřadili k nějaké důležité vlastnosti, vynikající pro letové schopnosti. Chlapci si tuto hravou formu spoluutváření letiště užili. Dokonce na sebe dokázali vzájemně myslet, ale rovněž se vůči sobě zvládli přijatelně vymezit. Především starší chlapec vůči mladšímu (agresivnější byl původně starší bratr). Nicméně jednou z nejdůležitějších terapeutických aktivit bylo společné řešení konfliktů, které zde mezi sourozenci a rodiči vznikaly. Aktivní podpora v této situaci byla pro jejich vztahy nejefektivnější.

Matka se v terapii psychicky uklidnila, po důležitou dobu zažila moji oporu a podporu pro další nutné konání. Získala kontakt na individuální psychoterapeutku, kam plánovala zajít. Dovedla staršího chlapce do organizace, kde získá profesionálního kamaráda, což je důležité právě pro jeho zažívání zdravějšího bližšího vztahu. Starší i mladší chlapec znovu nastoupili do skupin ve volnočasových aktivitách, které předtím opustili. Otec se v rámci naší spolupráce dostal do psychiatrické péče, kterou si pochvaloval, a našel znovu důvěru v psychoterapeutickou pomoc.

Dětské ek-statické bytí naplňované vztahem s rodičem, resp. prožíváním zmíněného vztahu, otevírá dětskou existenciální možnost mít své místo ve spolubytí. O spolubytí šlo v předešlé kazuistice především. Bylo to pro chlapce tak zásadní téma, ve kterém jistě rezonoval pocit blízkosti, respektive vzdálenosti od druhých. Jejich nejistota existenciální, která chlapci nebyla uvědomovaná v odkrytosti, a přesto ze skrytosti ovlivňovala jejich duševní naladění, signifikantně limitovala jejich vztahy. Naladění má důležitý vliv na prožitek dalších existenciálů, které mají svou podstatnost v životě člověka, potažmo dítěte. Především pak pro jeho možnost autenticky odpovídat tomu, co se s ním setkává (O. ČÁLEK, osobní sdělení, březen 2019).

Řekněme si zde ještě krátce o zmíněném pojmu ek-statický. Je to pojem Martina Heideggera (2005), který tím uvádí, že bytost člověka existuje v „rozestoupenosti“ a v „odstávání“ od sebe, avšak zároveň paradoxně uvnitř této rozestoupenosti a „bytí tu“ v neskrytosti, čili v plné otevřenosti se vším, s čím se člověk setkává. Je tím míněn i fenomén časovosti, který není pouhým sledem událostí, ale v bytí člověka se soustřeďuje minulost, současnost i jeho budoucnost. Tento pojem je zásadním sdělením fenomenologické filozofie, proto sice nerad, ale vzhledem k rozsahu této práce musíme pochopitelnější objasnění zde opustit. Pro vybrušování fenomenologického epistémé doporučuji knihy Martina Heideggera (2008) a Jana Patočky (2008). Nicméně

v existenciálním ek-statickém bytování se nachází jeden důležitý pojem, který je nutné zmínit s ohledem na dětské bytování, a tím je starost. Ovšem k tomu se vrátíme v oddíle Vztah dětí a rodičů.

K dalšímu prohloubení tématu fenomenologického nazírání pocitů u dětí si zde dovolíme použít příklad, který vychází z kazuistiky rodiny sedmiletého chlapce K., kazuistika číslo 1. Zmíněný hoch vyprávěl sen, který zněl: K. se ve snu objevuje v prostorné restauraci, sedí u stolu s babičkou a společně čekají na jídlo. V restauraci se volně pohybují číšníci, kteří roznášejí pokrmy. Restaurace je plná lidí, kteří rovněž v poklidu stolují. Je vkusně zařízená, zdi jsou v barvě syté červené. Po jedné celé délce jsou velká okna, kterými je vidět zahrada restaurace. Venku je slunečno, hezké letní počasí. Najednou se před okny objeví Tyranosaurus Rex, který je ovšem středně velký, spíše o málo větší než Velociraptor, říká chlapec.

Jakmile ho lidé spatří, v okamžiku nastane drama. Lidé se začnou schovávat, jsou vyděšeni a mají strach, ukrývají se pod stoly, utíkají do vzdálenějších prostor od oken. Dokonce jeden z číšníků běží ke dveřím a zamyká. K. to ve snu moc nechápe, nerozumí tomu, proč se lidé bojí.

Prehistorické dravé zvíře se objevuje těsně u oken a pomalu škrábe dlouhými drápy na okno. Chlapec sedí, pozoruje ho a vůbec se nebojí, necítí strach, a obava ostatních je pro něho zvláštní, cizí. Tím sen chlapce končí, pak už se prý probudil.

Vzhledem k tomu, že se jedná o sedmiletého chlapce, sen nebyl v rámci terapeutické práce interpretován. Přistupuji k němu bez potvrzení významu snícím. Avšak pokud zůstanu jen u "Sokratovské indukce" a pokusím se pohlédnout na sen daseinsanalyticky, všímám si jedné důležité okolnosti. I přes veškeré vcelku dramatické dění ve snu zůstává mladý chlapec po celou dobu klidný, pozoruje rozruch a napětí, jež bují kolem něho.

Bujení a emoční eskalace k němu vůbec nedoléhají. Alespoň ne v takovém významu jako pro druhé, kteří se ve snu vyskytují.

Ze snové události je patrné, že chlapec ve snu není osloven pocitem strachu, vzbuzovaném v druhých lidech v kontextu zcela jasně dramatické situace, kdy dravé prehistorické zvíře, projevující se agresivně před zraky lidí, se dobývá do restaurace. Chlapec není vyděšen, necítí ani opačné pozitivní emoce. Podle slov K. se cítí úplně normálně, jako by se nic nedělo. Z toho důvodu je signifikantní, že K. je jaksi vzdálen prožívání. Alespoň takového, které vnímají druzí lidé ve snu (O. Čálek, osobní sdělení, květen 2019).

Postoupím dále do podrobností v kazuistice a srovnám faktické okolnosti mladého chlapce a jeho rodinnou konstelaci se snem. Chlapec vyrůstá v rodině, kde o něho pečuje především babička (matka matky) a vlastní matka, která po práci přebírá syna od babičky. Obě ženy jsou výrazně úzkostlivé, o syna/vnuka mají obecně velký strach. Avšak při dialogu jsou úslužné, submisivní, zjemňující jména všech osob, které se dostanou do nějakého vztahu s rodinou (např. i terapeutického). Většinou se obě matky tváří vesele, přístupně a některá jejich sdělení, například odpovědi na otázky po jejich vnímání určité situace nebo na prostou otázku „jak se jim daří?“, reagují slovy, že na nich nezáleží, ale podotknou, že už bylo líp. To vyjadřují rovněž s výrazem napjatě bodrým, který je u matek obvyklý. Obě matky jsou angažované ve výchově dítěte do takové míry a takovým způsobem, že se stírá rozdíl mezi generacemi a jejich role matky a babičky se nejasně prolínají ve dvě mateřské postavy. Nicméně vlastní komunikace mezi matkami se omezuje jen na nutné, pragmatické záležitosti ohledně chlapce K. Babička chlapce se o něj stará v čase, kdy je vlastní matka syna v práci, a po jejím návratu se u hochy střídají.

Otec s rodinou nežije, se synem se v tuto chvíli nevidá, je proti němu vedeno trestní řízení na základě podezření ze

sexuálního zneužití syna. Vzhledem k takovému hypotetickému traumatu (akt nebyl soudně prokázán), ke kterému mohlo dojít, by mnohé emoční zploštěnosti chlapce mohly dostat své interpretaci. Avšak byla by to interpretace velice zjednodušující. Chlapec po určité době v terapii znovu začal projevovat adekvátně dětské chování a prožívání, které se uskutečňovalo jak doma, tak i ve škole a s vrstevníky. V tu chvíli však změna chlapcova chování vedla k zproblematizování situace ze strany matky a babičky, kvůli které nakonec službu opustili. Podrobněji se k rodinnému a terapeutickému procesu vyjadřuji v oddíle Kazuistiky.

V rodině došlo ještě k jednomu velkému traumatu, když zemřelo první dítě, nepoznaný bratr, chlapce, se kterým se K. nikdy neviděl a rodina o něm před K. mlčí. Babička i matka jsou smrtí prvního dítěte, vnučky a dcery, silně zasaženy a otřeseny. Podle jejich slov se s tím dosud nevyrovnaly. Obě ženy sami prozrazují, že to má vliv na jejich příliš protektivní vztah k chlapci.

V rámci další techniky na pracovišti krizového Centra, při projektivní tvorbě s chlapcem K., tzv. metodou Sandbox play K. na zadání tvoří svůj ostrov. Podstatným rysem ostrova, který vznikl pouze přičiněním a tvorbou chlapce, je, že je s matkou a babičkou v hradbě, která zároveň tvoří jejich dům. Hradba odděluje dobrá a zlá zvířata. Za hradbu se mimo to nedostali ani umírající. K tomuto tématu jsme dospěli rozvojem chlapcovy jednoduché instalace. Před branou v písku ležely prázdné lahve od vody. Tyto lahve patřily lidem, kteří umřeli, nedostali se, i když jim docházel čas života, za hradbu, říká chlapec. Tím odpovídá na mou otázku, kde se tam vzaly ty prázdné lahve. Nad celou instalací před hradbou navíc dohlíží, respektive se tam vyskytuje, jeden duch, který lítá nad prázdnými lahvemi. Význam ducha zůstává bez objasnění. Jeho existence nebyla doptávána. Avšak pokud si dovolím vyslyšení odborné intuice a interpretuji si situaci, napadá mne k dané technice, že chlapec K. právě v okamžiku instalace svého ostrova,

lahvemi poukazujícími k zemřelým a duchem, který létá nad prostorem, poukazuje ke smrti člověka, lidí, kteří již tu nejsou. Zůstal tam jen duch, který nemá být vidět, avšak je tušen. Pokud zmíněné srovnáme s historickými souvislostmi rodiny, chlapcovo sdělení poukazuje k okolnosti mrtvého, který se tiše vznáší před hradbou a jehož motiv a existence je neobjasněna. Jako by chlapec tušil, že se v rodině mlčí o důležitých tématech života a smrti.

Upoutáme-li zrak k podstatnému rozložení tvorby chlapce, je postavení figurek, rozdělení na zlé a hodné, rovněž zajímavé s ohledem na historii rodiny. Chlapec je ve věku, kdy vidění světa černobíle je patřičné. Každopádně v jeho tvorbě se dále nad tím vším vzpíná hradba, která tuto okolnost dělí. V této hradbě, v bezpečí kamene, se ukrývá chlapec s rodinou. Nikdo jiný tam již není. Chlapec mohl vše vytvořit jinak. Mohl například svou postavu zahrabat do písku (jako chlapec z kazuistiky č. 2), nebo mohl svou postavičku zapojit do dění pod hradbou. Mohl udělat cokoli. Jediné, co bylo mnou vysloveno, bylo pouze zadání, ať postaví svůj ostrov. Před ním bylo jen uhlazené, prázdné pískoviště. Přesto chlapec vytvořil svůj ostrov tak, že se uzavřel do hradby s rodinou, která se navíc tyčí nad životem tam dole, kde jsou žijící tvorové rozdělení na dobré a špatné.

Vraťme se zpět ke snu, zůstaňme jen v tom, co bylo řečeno, a nechme vyvstat důležitý prožitek, který je ve snu samém u chlapce přítomen. Přesně podle *lege artis* daseinsanalytického výkladu, kterýžto způsob popisuje i Jiří Růžička a Oldřich Čálek (2016). Chlapec necítí „nic“ ani v dramatické a napjaté situaci. Jednoduše se dá říci, že je emocím a pocitům vzdálen. Rovněž srovnejme výslovně označenou potřebu babičky i matky, že se tématu smrti prvorozeného dítěte potřebovaly vyhnout, odvrátit zrak. Jenomže v tomto sdělení bylo skryto, že se zároveň nemohly, nechtěly bolesti nad smrtí dítěte vzdát. Navíc se o chlapce tak bojí, že ho potřebují úzkostlivě chránit. To je autentické a doslovné sdělení rodičů samých. Dokonce se bojí tak, že by se mu v životě, ve světě

mohlo něco stát, že se snaží tomu vehementně předejít. Podobné sdělení nese tvorba vysoké hradby, která ho vzdaluje od dění tam dole, od života venku, že spolu s mámou a babičkou prodlévá v „bezpečí“ kamenné hradební věže.

Podotýkám, že kazuistika je uvedena na základě práce krizového Centra s celou rodinou, potažmo s babičkou, matkou a synem. Díky tomu mohu kolorovat kazuistiku v pestřejších barvách.

Popíši znovu faktické sdělení očividného a slyšeného projevu rodiny. Obě ženy při svých individuálních konzultacích uváděly, že jejich historie a zakoušení smrti jejich prvorozeného dítěte, se kterým téměř do dvou let jeho věku žily, zanechala na jejich duši tak hluboké brázdy, že se musely té tíze vzdálit, musely hledět jinam.

Syn K. je chlapcem, u kterého je výrazně utlumená emotivita. Při předávání chlapce před sezením má K. mnohdy nepřítomný pohled. Nicméně je v terapii postupně emotivita probouzena odborným terapeutickým vedením.

Matka a babička v důsledku hlubokého traumatu zažívají úzkosti a deprese, se kterými se vzhledem ke svému věku, životnímu postoji a sociálním okolnostem vypořádají více méně po svém a samy. Rodiče se ve strachu vyhýbají citlivým životním tématům, v úzkosti, které podléhají, zahlušují zvuky nároků života. Ukázkou může být, že matka se zcela vědomě nechce vzdát toho, že její syn nocuje v její ložnici. Jak sama otevřeně připouští, bojí se zůstat v ložnici osamocena.

Zahledím-li se ještě, tentokrát bedlivěji, na psychické naladění syna, který je silně submisivní, neprojevuje dětskou spontaneitu, s neutrálním výrazem osobnosti i osobitosti. Nedá se říci, že by byl smutný. Ovšem je tlumeně veselý, fyzicky i psychicky úsporný, příliš opatrný. Například když uchopuje věci

nebo když sedí, dokonce i když pracuje s předměty a hračkami, je výrazně opatrný, jako by věci byly tak křehké, že je může rozbít téměř hned. Při chůzi ležérně přehazuje nohy. Po delší společné procházce, kterou jsem s chlapcem měl, kdy spontánně běhal za holuby, tak při našem návratu okamžitě po spatření babičky začal klopýtat. Další charakteristika chlapce je jeho slušnost, jistá roztomilost a usměvavost.

Prožívání rodičů je výrazně ovlivněno zřejmými životními okolnostmi. Dítě přijímá toto prožitkové ladění rodičů, ovšem bez přímého významu, ve kterém rodiče zakoušeli životní úskalí (O. ČÁLEK, osobní sdělení, duben 2019).

Chlapec K. evidentně vnímal rozpoložení rodičů, jejich strachy, nálady a pocity, to, jak s ním mluví, jaký mají tón a melodii hlasu, jak reagují na chlapce nebo na okolnosti, ve kterých se chlapec nachází. Dle vyjádření Oldřicha Čálka (osobní sdělení, duben 2019) to vše děti citlivě vnímají.

Dalším příkladem může být, když rodič reaguje na dítě ve společnosti druhých (cizích) lidí, např. v tramvaji. Reagování rodiče na dítě se může v různých situacích proměňovat, například je rozdíl mezi tím, jak se chová doma a jak právě před lidmi na ulici nebo v dopravním prostředku. Děti vše evidují a vnímají, jak se vztah mezi nimi a rodičem jeví, jak se vyvíjí nebo co se v něm právě odehrává. Často vycití i to, co rodič třeba neuvědomovaně zastírá (Z. MATĚJČEK, 1986). Zdeněk Matějček (1986) napsal ve své knize, že rodiče vychovávají především tím, jak se sami chovají. Jejich snaha vychovávat děti je vůči tomu jako chytat vítr do sítě, *reti ventros venari*.

Ukažme si ještě jeden příklad na předešlé kazuistice, abychom si mohli lépe uvědomit, co je tím vlastně myšleno. Babiččin postoj k chlapci je příliš opatrný. Zcela určitě právě proto, že babička má stále zjitřené dojmy z minulých neblahých zkušeností, avšak nechce tento fakt na dítě přenášet. Proto se

vědomě brání zveřejnění a snaží se odhlédnout od všeho, co jí tíží. Mlčí o své bolesti nejen před chlapcem, ale před celým světem. Přesto tento strach prožívá a je v ní přítomen. Chlapec jej nepopíratelně vnímá a cítí babiččiny obavy. Jen přesně neví, odkud se strach vynořuje, kde bere svou moc. To je samozřejmě pro něj nepříznivé.

Jen si sami zkusme představit hypotetickou situaci, kdy jedeme autem s řidičem, který se viditelně čehosi obává. Má svraštělé čelo a pot se mu třpytí na čele jako krůpěje rosy. Drobně se mu chvějí ruce, které křečovitě svírají volant. Neříká nic, jen pohled má upřený před sebe, oči zabodnuté do světa před sebou. Žádná otázka by nebyla zodpovězena, a pokud ano, tak zcela mlhavě. Kdo z nás by neměl strach z toho, co může přijít? A tak se i chlapec vyladuje na svou babičku bez přímého kontaktu s významem, který zná jen ona sama.

Práce s chlapcem byla konzultována s Oldřichem Čálkem (osobní sdělení, červen 2019)

Podle názoru fenomenologie děti v takové chvíli vnímají a prožívají sebe sama uprostřed světa vztahů. V tomto světě vztahů jsou již od prvopočátku svého zrodu. Vše, co se v jejich životě odehrává, prožívají celou bytostí. Naše metaforizování zkušenosti a její poetizace je, dle mého soudu, jejich žitým životem a každodenní pravdou. Možná právě tak, jak Martin Heidegger (2005) hleděl na člověka jako na bytost básnickou ve své podstatě, děti tomuto rysu lidství podléhají beze zbytku. Svět a sebe v něm zažívají tak, že jsou ve svých vztazích a jejich kvalitách plně přítomny.

Důležitým rozdílem je řeč, která dětem (a samozřejmě dospělým) dává možnost odstupů od nároků toho, s čím se dítě setkává. Přesná citace myšlenky Oldřicha Čálka zní „tělesnost, naladění a vztah v tomto období spolu navzájem takřka nedílně splývají. Přitom zde ještě téměř neexistuje možný odstup od nároků

toho, s čím se jedinec setkává, odstup, který je umožněn pouze a teprve osvojením slovní řeči“ (O. ČÁLEK, 2005, s. 208).

Tento svět dětí, o kterém zde mluvíme, není jen o vztahu jejich s druhými, ale prožívají i sebe, jak si vůči druhým stojí. Uvedme si jeden další příklad z praxe. V kazuistice č. 6 měl chlapec, který si vůči druhým nevěřil, pocit, že je menší než ostatní. Bylo to patrné nejen v kresbě, kde svou postavu umenšoval, ale svůj problém vyslovil i v hovoru se mnou jako terapeutem. Podle všeho byl chlapec na svůj věk proporcionálně normálně rostlý. Terapeuticky jsem se věnoval posílení jeho sebevědomí. Navíc jsem pracoval s rodiči chlapce. Otec i matka byli dobře spolupracující a především otec hovořil jako kniha o potřebách svého syna a jejich vzájemném vztahu. Jednoho dne jsem však při předání chlapce zpět otci zažil jejich zajímavou interakci. Syn, evidentně uvolněný po sezení, začal se svým tátou bezprostředně, autenticky a bezelstně diskutovat. Vedl běžný hovor, jaký vedou dospělí. Ptal se, kam pojedou a co budou dělat. Otec byl z jeho netradiční žoviálnosti mírně nervózní. Pozoroval chlapce a působil napjatě. Pak jeho syn utrousil vtípek na to, že otec není oholen. Nijak zlomyslný, spíše jemně provokativní, ale vřelý. Žel bohu, tak málo stačilo k prudké reakci otce. Obořil se na syna, že s ním bude mluvit slušně, že se má uklidnit a uvědomit si, s kým mluví. Zajímavé bylo i postavení obou mužů. Otec vysoko čněl, jak silně dával najevo svůj věkový rozdíl, nad svým synem. Každopádně spolupráce s rodinou se nakonec dostala do zdárného konce. Otec byl ochotný naslouchat doporučení, která jsme mu poskytli, a uskutečnilo se i společné sezení se synem.

Rodičům se snaží dítě vztahově přiblížit, snaží se „být pro“ rodiče žádoucí, respektive „být s“ rodičem na jedné lodi, snaží se tak i proto, aby mohlo opanovat svět, ve kterém již nějak je. Každé dítě kromě své vztahové rozprostřenosti je ještě někým samo o sobě, ze svého bytostného Da-seins, vždy jedinečně. Proto

vždy už někde dítě je. Žije s rodičem, který prokazatelně ví o světě mnohem víc než samo dítě. Horizont rodiče je evidentně větší.

Každopádně v ontologickém smyslu již někde být, mít nějaký horizont a rozumět a odpovídat světu a životu, není jen pouhé situování se, poslouchání, mluvení nebo jen pouhé odpovídání. Naše vztahové rozvrženosti a vzájemná komunikace jsou vždy citové. Naše blízkosti nebo vzdálenosti, naše porozumění a odpovídání jsou nutně i prožíváním těchto blízkostí a vzdáleností, této řeči. Nejsou to nikdy jen pouhé vzdálenosti z úřadu technického, nebo komunikace jen z pohledu prostého symbolu jako transferu jednoho sdělení druhému. Je to prožívání světa a života, ve kterém se nacházíme, vztahujeme se v něm k lidem i věcem a objevujeme své důležité významnosti. Žijeme existenciálně, jak se snažil geniálně zachytit Martin Heidegger (2008). A děti jsou spolu s dospělými na této cestě, odvážně a s autentickou touhou po spoluúčasti.

Každý z nás již někde jsme, od prvopočátku jsme především ve světě, se specifickým horizontem, který nám tento svět nějak ukazuje. Toto ukazování světa je vlastně řečí světa, který na nás mluví svým způsobem, a my mu nějak svým konáním odpovídáme. Naše naladění nám tuto řeč světa činí znovu specifickým způsobem nějak srozumitelnou a z řádu zmíněného porozumění světu odpovídáme (M. HEIDEGGER, 2008).

Dítěti nejbližší organizace světa se implicitně i explicitně odvíjí a rozvíjí se právě v jeho rodině. Přiblížit to může další kazuistika.

V kazuistice č. 4 si můžeme všimnout, že devítiletý chlapec se výrazně citově vyladuje na svého otce. Sám chlapec F. o tom hovořil a poukazoval na obavu, že se v rodině otce cítí být ostrakizován.

Během naší spolupráce jsem jednoho rána přicházel k Centru na naši sjednanou schůzku. Před dveřmi Centra stál otec, který doprovázel syna, chlapce F. Oba stáli před mým zrakem naprosto identicky. Ležérní postoj byl ještě zvýrazněn pokrčením jedné nohy, rukama v kapsách, kšiltovkou a slunečními brýlemi a mírně sklopenou hlavou. Oba muži, syn a otec, stejným způsobem přes horní okraj brýlí hleděli na můj příchod. Byl to velice úsměvný a roztomilý okamžik.

Už když se děti rodí na svět, jsou plně ponořeny do vztahu k rodiči (M. VÁGNEROVÁ, 2012). Je zajímavé, že novorozenci hned po narození mívají sny. U novorozenců je popsáno šest stádií vědomí, mezi která patří i stádium REM fáze spánku. Starší výzkumy hovoří o 20 hodinách spánku přes den (J. LANGMEIER, D. KREJČÍŘOVÁ, 2006) Nové studie potvrzují 14 hodin spánku (K. THOROVÁ, 2015). To znamená, že novorozenec stráví spánkem poměrnou část dne, a tudíž musí mít i své sny, které v REM fázi spánku probíhají, jak potvrzují Antonín Heretik, Antonín Heretik, jr. a kol., „...*fázy REM spánku, v ktorom sa vyskytujú sny*“ (A. HERETIK, A. HERETIK a kol., 2007, s. 257).

Není možné, aby takové stavy, kterými jsou spánkové fáze, se objevily zničehonic, nebo byly nějak aktivovány porodem. To odhaluje zásadní zjištění, že REM fáze spánku musela probíhat již v děloze matky. Čili ještě nenarozené dítě pravděpodobně musí mít své sny, říká Oldřich Čálek (osobní sdělení, duben 2019). Shodně s logikou věci tedy ještě nenarozené dítě již musí mít nějaký svět, a prožívat tak vztahy v něm konstituované. Přesně to se totiž odehrává ve snech. Já sám na základě absolvování výcviku v daseinsanalytickém výkladu snů a vlastním téměř osmiletém aplikování téhož v praxi jen potvrzuji, shodně s fundovanými odborníky, kteří byli mými didaktiky, ze kterých jsem čerpal teoretické znalosti výkladu snů, že ve snech se objevuje naše kvalitativní vztahová situovanost, míra zralosti, svobody a zažívání

těchto vztahů bezprostředně a bytostně (J. RŮŽIČKA, & O. ČÁLEK, 2016; M. BOSS, 1985).

Vzhledem k tomu, že jsem sám zažil okamžik narození dcery, mohu sdělit svůj zážitek. Hned po narození jsem přistoupil ke své ratolesti, aby v prvních okamžicích nebyla sama. Pln lásky, pozoroval jsem, že dcera se účastně rozhlíží po okolí. Oči chvíli hleděly na mne, dětská dlaň sevřela můj prst, hned oči skočily na přístroj nad ní. Zkoumavě a s upřenou pozorností její pohled přeskakoval na další věci v blízkém okolí. Dcera se rozhlížela kolem sebe po místnosti, pátrala, co je kolem, a evidentně se zaujetím sledovala vše nové kolem. Její pohled nebyl prázdný nebo nezaměřený, ani nehleděla skrze neznámé věci.

Pokud někdo hledí kolem sebe, co je nové, tedy hledí, kde vlastně se nachází být, logicky musí být přítomen pocit, že už někde je. Když někdo někde je, už někým je, jinak by nemohl nikde být. Má jisté prožívání toho, že je v nějakém vztahu, který člověka spoluutváří, tudíž musí být v něm nějaké povědomí o světě a o sobě v něm. To potvrzují i sny, které se již novorozencům zdají, sny vyjevující vztahové rozpoložení jedince (J. RŮŽIČKA, & O. ČÁLEK, 2016; M. BOSS, 1985).

Tím se dostáváme do další kapitoly s názvem Fenomén vztahovosti, ve kterém budeme pokračovat k fenoménu sebe-prožívání.

Na tomto místě je nutné vysvětlit můj filozofující přístup, který se může zdát vzdálený praxi. S tímto názorem však musím nesouhlasit a oponovat vyjádřením Emmanuela Rádla, který říká: „Theorie a praxe nejsou od sebe odděleny jako dva různé druhy činnosti: není správné učení Aristotelovo (které bylo názorem celé antiky), že filozofie hledí na nebesa, k věčnosti, kdežto praxe k nahodilé pozemské přítomnosti. Filozofie jest pro praxi, anebo vůbec není filozofií.“ (E. RÁDL, 1998, s. 6).

Dále Emmanuel Rádl (1998) uvádí, že porozumění je ve své podstatě začátkem nového jednání. Filozofie k chápání podstaty věcí patří. Jak sám Oldřich Čálek (osobní sdělení, březen 2019) zdůrazňuje, filozofie je přítomna i v psychoterapeutických přístupech, ve kterých toto tvrzení striktně odmítají. Nicméně dále podotýká, že psychoterapeutická praxe nemůže být filozofická.

Výstižně řečeno, že hermeneutika existenciální antropologie nám vyjevuje fundamentální ontologické otázky, které jsou podstatné ve své výpovědi, zcela lidským a nezredukovaným způsobem, zakládajíc tak možnost nového konání, respektive chápání a porozumění (M. HEIDEGGER, 2008). Filozofie učí člověka, odborníka myslet, jelikož věda, která odborníky „konstituuje“, sama o sobě nemyslí. Hloubku praxe můžeme objevit právě v teorii, kterou je i matka všech věd, filozofie. Avšak tato teorie musí být přiléhavě myšlena, k bytnosti věci samé (M. HEIDEGGER, 2013).

2 FENOMÉN VZTAHOVOSTI

Fenomenologická pojednání o člověku říkají, že jde o vztahovou bytost, která je určována svými vztahy. Tyto vztahy nejsou jen vztahy partnerskými nebo přátelskými, ale jedná se o postoje i vůči světu, sobě a lidem, nevyjímaje z toho ani věci, se kterými člověk zachází a ke kterým dle svého přistupuje. Prostě vše, co ve světě lidském jest, jest určeno vztahem. Fenomenologie Martina Heideggera (2008) sděluje, že stůl je pro člověka stolem, jelikož se narodil do světa společného, sdíleného, kde již stůl stolem byl a je jím i nadále. Člověk ho zhotovil a dal mu svým záměrem význam. Tento význam se nám dostává a my mu rozumíme zcela samo sebou, v tzv. před-porozumění, jak to rozpracovává ve svém klíčovém díle Jan Patočka (2008). Není zde jakési rozmyšlení, co to za objekt se čtyřmi dřevěnými trámy vlastně je. Pokaždé, když vstoupíme do místnosti se stolem, hned jak pohlédneme na tuto dřevěnou skulpturu, poznáváme, že je stolem. Kdybychom žili ve světě, kde je stůl postelí, a postel stolem, bylo by pro někoho možná až iritující nebo zcela nevhodné jíst na stole, kde přeci má člověk spát. Řeknu-li to prostě a s jistým porozuměním *a priori*, vztahy jsou nám zprvu dány, podobně, jako je nám dán vztah ke stolu. Nevytváříme jakousi procesovou, postupnou syntézu, kde nejprve jednotlivé viděné části stolu nás vedou k dalším odkazům, abychom tak mohli dojít k závěru a zjištění, že předmět před námi je stolem, jak by to mělo fungovat dle paradigmatu empiristů. Význam stolu objevujeme hned, jelikož stůl je nám již dán ve vztahu, a prostřednictvím vztahů prožíváme náš svět (M. HEIDEGGER, 2006a; J. PATOČKA, 2008).

V následujícím textu pouze nastíním a přiblížím, jak nám jsou vztahy vlastně dány. Tím bych rád navázal na prozkoumání dětské vztahovosti, jak v ní děti existují.

2.1 Na počátku

Vzhledem k tématu zmíněného oddílu kapitoly se nejprve zaměřím na děti, které se ještě nenarodily, respektive na děti, jež nebyly ještě ani počaty, ale již jsou tu s námi v myšlenkách, v hovorech a v představách. Dále se zaměřím na děti, které již rostou, zrají a jsou schopny vnímat v bříšku své nejbližší. A pochopitelně pak na ten důležitý a mezní moment, kdy se narodí do společného světa.

2.1.1 Období před početím

Vztah s dítětem je tu mnohem dříve, dokonce ještě tak daleko do minulosti, kdy lidé, kteří v přítomnosti zplodí svou ratolest, se v dobách svého, dejme tomu třeba dospívání, ještě ani neznají. Už tehdy přemýšlí o dětech, mají k dětem vztah, který se vyvíjí s jejich zráním a rozvojem (Z. MATĚJČEK, 1989).

„Dnes víme, že postoje rodičů k dítěti se vytvářejí dávno před jeho narozením.“ (Z. MATĚJČEK, 1989, s. 72).

Možná bych mohl zajít ještě dál, do doby, kdy jsou rodiče sami dětmi, zažívajícími péči rodičů. Ve všem, v celé této lidské ontogenezi, se zakládá, nese a rozvíjí vztah k dětem. A to i k těm, které ještě nepřišly na svět.

„Účastní se na tom zkušenost z vlastního dětství, dále formování „mužských“ a „ženských“ postojů ve školním věku a erotické vztahy v pozdějším věku. Vztah k dítěti je tedy svým způsobem „předznamenán“ dávno dříve než příští rodiče pomyslí na to mít dítě“ (Z. MATĚJČEK, 1989, s. 72).

V kazuistice číslo 2 je popsán průběh spolupráce s rodinou J., respektive terapeutická práce s rodinou, potažmo s náctiletou slečnou J. Rodinná anamnéza je popsána v oddíle Kazuistiky podrobněji. Zde se dotkneme pouze té části informací, které slouží tématu této subkapitoly.

Slečna J. byla dle svých slov do puberty hodným dítětem. To shodně tvrdila i matka slečny J. Ovšem v pubertě se situace razantně obrátila. Dokonce až tak, že dívka J. spadla do tvrdých drog, které brala téměř třetinu roku. Když se dostali do péče krizového Centra, respektive do mé péče, dívka měla za sebou již dva pobyty na detoxikačním zařízení pro dospívající.

Naštěstí se v průběhu spolupráce s rodinou situace vyvinula výrazně příznivě, dcera se dostala nejen z drog, ale zároveň se narovнала situace ve vztahu s matkou, a dokonce se dcera otevřela pro dlouhodobou terapeutickou podporu. Od dob zneužití návykových látek uplynulo již pár let a slečna J. po celou dobu zůstává bez abusu návykových látek.

V terapii se postupně objevovala témata dotýkající se (ne)sebeúcty, (ne)důvěry v budoucnost a vztahu s druhými (prožívala sociální fobie), úzkosti a deprese. Vzhledem k tomu, že dcera odmítala farmakologickou léčbu, nebyla deprese léčena medikací.

Naštěstí po intenzivní terapeutické práci se slečnou J. a její matkou vzaly deprese za své. Slečna J. znovu získává sebedůvěru. V současnosti prosperuje na střední škole a má přítele. Opět se vrací k lidem, vytváří znovu přátelské vztahy, a úzkostlivost, která byla masivní, se snížila na únosnou mez. V jejím případě to znamená, že může chodit mezi vrstevníky a je schopna jezdit veřejnou dopravou. Je jen hořkou vzpomínkou, že na začátku toho všeho předcházelo, že některá adiktologická pracoviště označila slečnu J. za nemotivovanou a hluboce propadlou drogám. Proto navrhovali dlouhodobou ústavní péči a léčebnu. To se ukázalo jako liché přesvědčení. Motivace dívky byla zastíněna psychickými obtížemi, avšak byla přítomná.

Abychom se dotkli toho, co má být zde řečeno, musíme nahlédnout trochu hlouběji do vztahové situace.

Dcera dlouhou dobu matce vyčítala mimo jiné to, že jí nikdy nedokázala dát dost svobody a neustále jí za něco peskovala. Podle slov slečny J. nemohla matka nikdy ustát potřebu dcery se lišit, potřebu se jakkoliv individualizovat. Prostě pokud byla holka, která se nijak výrazně neprojevuje, tak bylo doma vše v pořádku, říká dívka.

Zmíněné obvyklosti rodiny potvrzuje i matka, která zároveň zdůrazňuje, že nevěděla, jak jinak má reagovat na outfitové vrtochy své dcery nebo na její výstřednost, která jí vždy jako matku tak trochu děsila. Bála se, aby se dcera nechytla špatných lidí. Vychovávala ji téměř sama, bála se o to, aby ji vychovala dobře. Musela hodně pracovat, aby jako samoživitelka obstarala rodinu i finančně, navíc když žije ve společné domácnosti její matka, babička slečny J., která je vydatně pohodlná, jak prozrazuje matka.

Rodinu svého původu popisuje matka jako rodinu, ve které nebyl žádný prostor pro svobodnou vůli. Její vlastní matka (babička slečny J.) jí nedovolovala téměř nic. Běžné chování dospívajících dívek bylo jí zapovězeno. A pokud by překročila toto pravidlo, přicházely přísné tresty, vyčítání apod. Nikdy nezažila v rodině svobodu a nemohla popustit uzdu své spontaneitě, a tak se raději přizpůsobila. Bylo to strategičtější, chtěla předcházet konfliktům a hádkám. A proto pak s vlastní dcerou netušila, jak má postupovat, říká rozrušeně matka.

Nicméně jak u dcery, tak u matky se terapie zúročila. Obě si tuto formu léčby pochvalovaly. I přesto, že náctiletá dívka byla málo mluvňá při sezeních, vždy byla plně přítomná a hluboce přemýšlela. Nakonec se dokázala při sezeních rozpovídat tak, že byla schopná nechat promluvit vše, co jí trápilo, ve viditelném afektu, který si častěji odpírala. Vždy jsem oceňoval její odvalu, že při jejím věku, naladění a dalších okolnostech dokázala mně jako terapeutovi důvěřovat a dovolit si překročit stud a projevit se

autenticky. Bylo to o to významnější, že v předchozích terapeutických službách, především adiktologických, narážela slečna J. na kritiku své rezervovanosti a nemluvnosti, a z toho důvodu byla označována jako drogám propadlá. Byla to pro ni hořká zkušenost, i přesto, že navštívila přední adiktologické odborníky.

Rovněž musím zdůraznit, že významným aktem byla i odvážná vstřícnost její matky vůči terapeutickým i poradenským aktivitám. Dokázala reflektovat dosavadní vývoj v rámci celého rodinného zázemí, a to nebyl úkol rozhodně jednoduchý. Tím také otevřela prostor pro změnu vztahu s dcerou. Mezi oběma ženami tak mohlo dojít k důležitému vzájemnému vypořádání se, ale o tom podrobněji až dále.

Vrátím se zpět k tematické lince aktuálního oddílu. Pohlédnu na jinou perspektivu, která rovněž významně promlouvá do vyladění rodiče na dítě. Nejen utvářející se představa budoucího rodiče nad ještě nepočatým dítětem a nejen zkušenosti s vlastní, původní rodinou předznamenávají vývoj jeho vztahu. I další okolnosti v širším vztahovém kontextu hrají neméně významnou roli. Vztahy k druhému se neodvíjejí uzavřeně, ale jsou v přímém kontaktu i s dalšími nároky života, situacemi a lidmi.

Pokusím se prosvětlit další výzkumnou studii, kterou vytvořily badatelky Petra Daňsová a Zuzana Masopustová (2016) a která je uvedena v časopise *Československá psychologie*. Výzkumnice docházejí k závěru, že sebehodnocení matky je ovlivněno citovou vazbou zmíněné ženy k jejímu partnerovi. Respektive dokládají, že citová vazba k partnerovi, utvářející se již před početím dítěte, předznamenává citovou vazbu k partnerovi a vnímání této kvality po narození dítěte. Dále zdůrazňují podstatu své výzkumné studie. Mateřské sebehodnocení ovlivňuje míru depresivity a úzkostlivosti matky, což se prokazatelně může projevat při péči o dítě.

Jak víme z prací a výzkumů Johna Bowlbyho a Mary Ainsworthové (2010), kvalita citové vazby matky s dítětem, tzv. attachment, jak badatelé tento fenomén nazývají, odpovídá za pocit jistoty dítěte ve vztahu k matce. Z čehož usuzuji, že to přímo ovlivňuje u dítěte kvalitu prožívaných pocitů ve vztahu k blízké osobě.

Tento výzkum byl dalším příkladem, jak situace a okolnosti předznamenávají kvalitu vztahů, do kterých se dítě narodí a které je následně ovlivňují i v době, kdy ještě není dítě žádnou entitou na světě. Postupme dále.

Když již je děťátko samozřejmostí a vidíme a cítíme jeho pohyby v děloze matky, veškeré vztahové ladění se vůči děťátku i nadále projevuje a vyvíjí. Jen s tím rozdílem, že již v prenatálním vývoji tento vztah dítě nějak vnímá, což v další podkapitole podložím texty a sdělením dalších odborníků z oblasti vývojové psychologie.

2.1.2 Prenatální období

Zajisté nezodpověditelnou, avšak v celém lidském věku pokládanou otázkou je: jak ještě nenarozené dítě vnímá vztah svých rodičů, svět kolem sebe a vůbec sebe sama?

Děťátko, které se teprve vyvíjí v děloze, zažívá a cítí rozpoložení matky a často viditelně reaguje na okolí. S přibývajícímí měsíci těhotenství se to děje výrazněji. Matka často tuší činnost miminka, má pocity a intuice, že spí, nebo vnímá, když kope a vrtí se v děloze, rovněž s jakým temperamentem a silou. Děťátko vnímá hlas otce a dalších lidí, kteří se v jeho blízkosti ocitají. Otcové mohou mluvit na své děti, vyprávět jim o svých plánech, radostech, někdy i strastech, koníčcích, zábavách a vyprávět jim novinky ze světa. A jistě i o mnohém dalším, podobně jako maminky (M. VÁGNEROVÁ, 2012; J. LANGMEIER & D. KREJČÍŘOVÁ, 2006).

Vztah rodičů a dítěte se vytváří, řekněme přímo, již v prenatálním období. Důkazem může být prostá reakce dítěte na podněty z okolí. Josef Langmeier a Dana Krejčířová (2006) dokonce tvrdí, že je zcela rozumné uvažovat nad prožíváním dítěte v prenatálním období. Rovněž vyvracejí tezi psychoanalytiků, že prenatální období je pro dítě pouhou blažeností, ve které děti nezažívají žádné nepříjemnosti. Tedy prožitky dítěte budou prostě komplexnější. Dokonce o podobných představách odborníků, že děti nic neprožívají, nebo že jsou pouze ve stavu, kdy informace z vnějšího prostředí tvoří jen chaotickou směs, ve které se děti nijak neorientují, hovoří s patřičnou ironií, přičemž tyto teze řečení odborníci vyvracejí.

Dle posouzení z hlediska fenomenologie je prožitek člověku bytostně vlastní. Prožíváme věci na základě svého fundamentu naladění, které úzce souvisí s našimi vztahy, je jejich nehlubší podstatou. V podstatě je polem, na kterém se životní dění ukazuje. Naladění nám otevírá dveře existence, čili vytváří možnost ontologického prostoru a horizontu, říká Martin Heidegger (2008) a dále podotýká, že každý prožitek se uskutečňuje z předešlého naladění. Naladění je tudíž úzce se vztahy sepjaté a vzájemně prolínající a recipročně ovlivňující.

Pokud tedy dítě prožívá, prožívá na základě vztahů a své naladěnosti, jako bytostného rozpoložení. To nám přirozeným porozuměním vysvětluje. Navíc pokud zde připomeneme tvrzení, které se opírá o zjištění, že děti mají sny již v děloze matky, sny, které jsou z daseinsanalytického hlediska vztahové, pak máme další důkaz o tom, že děti prožívají v děloze matky na základě vztahů (O. ČÁLEK, osobní sdělení, květen 2019).

Marie Vágnerová (2000) sděluje ve své knize, v kapitole o prenatálním vývoji, že se děti učí. Dokonce tvrdí, že děti si vytváří jistou zkušenost a zvládají tak rozlišovat mezi několika podněty,

myšlenými z vnějšího prostředí, ale i z vnitřního rozpoložení matky.

„Vazba, která se rozvíjí mezi matkou a dítětem po narození, je pokračováním vztahu vytvořeného v prenatálním období“ (M. VÁGNEROVÁ, 2000, s. 38).

Dítě v prenatálním období, které je schopné rozlišit mezi několika podněty, rozpoznat je a zareagovat na ně, musí zákonitě mít již své rozpoznávání založené v trojdimenzionální časové rovině, musí již mít svůj **okrsek prožívaného**, jenž v proudu dění podržuje věc samu, jak o tom hovoří fenomenologie. A musí být již nějak vyladěné na svět (J. PATOČKA, 2008; E. HUSSERL, 1973; M. HEIDEGGER, 2008; M. BOSS, 1985). Nelze si vůbec představit, jak by na základě empiristických paradigmat mohl člověk vůbec něco vnímat. Pouhým kladením fragmentů skutečnosti vedle sebe, ve kterých není žádná, anebo nerealistická a skutečností nepotvrzená syntéza věcí? Jak by takové děťátko mohlo vůbec spontánně reagovat na podnět?

Ano, můžeme se i nadále zamýšlet ještě nad instinktivním kódováním dítěte, které z jakési zdrojové matrice, ve své podstatě nezúčastněně (kód nemá hlubšího citu), aktivuje potřebným impulsem reakce nutné. Tímto plochým vyjádřením bychom ovšem shodili ze stolu vše citové. Domnívám se, že takové reakce nenarozeného dítěte jsou již **citového** charakteru, žitým kvalitativním poměrem ke světu, který odkazuje k utvářejícímu se vztahu, ke sblížování nebo oddalování vztahového charakteru, k jistému prapůvodnímu vyladění dítěte ve vztazích a světu, do kterých se pomalu vnořuje. Toto vnořování je paradoxně nejsilněji amplifikováno dětským vynořením se z lůna matky, porodem. Paradoxně říkám spolu s myšlením Martina Heideggera (2005), který mimo jiné prohlásil, že některé kroky, které se nám jeví jako kroky do prázdna, nás naopak mohou vynést na vrchol.

Znovu musím podotknout, že i tato závěrečná pasáž si bohužel nemůže získat většího rozboru. Nastiňuji zde jen svůj názor, který odkazuje k dalším možným pracím.

2.1.3 Vrženost

Vrženost, pojem Martina Heideggera (2008), říká, jak už bylo zmiňováno, že jsme zplozením a narozením vrženi do tohoto světa, ve kterém už věci nějak jsou, do vztahů, které již jsou nějak rozvrhovány, nikoli ovšem hotově jsouce, uzavřeny do sebe, jak se nám některé přístupy snaží vnutit, ale v otevřenosti a oslovitelnosti vším, co se s námi setkává. Tato otevřenost je pochopitelně vždy individuální, v možnosti konkrétního člověka, za vždy již specifických podmínek a životních okolností.

Kapitola sice je ve své podstatě diskuzí perinatálního a postnatálního stádia, nicméně vrženost, tak jak je daseinsanalyticky chápána, je míněna, jako situace existence dítěte na tomto světě vůbec, už když se jako plod vyvíjí do našeho světa. Ovšem pro potřeby této kapitoly chci navodit konkrétní představu, že děti tu najednou, v podstatě velice rychle, jsou mezi námi ostatními, ve vztazích, konstelacích, kultuře a době. Najednou matka a otec, když optimistická prozřetelnost dá, svírají v objetí děťátko, které by již měli obstarávat a s křehkostí a ochrannou opatrností přijmout mezi sebe. Proto spojuji dvě vyjádření, která na první pohled říkají totéž, ale daseinsanalyticky je mezi nimi určitý rozdíl. Čili kapitolou je vrženost v okamžiku narození a v době poté.

Oldřich Čálek (osobní sdělení, květen 2019) vyslovuje domněnku o momentu zrození, když děti v čase příchodu na svět, natahující ručičkami k uchopení, o tomto okamžiku říká: „Kdo ví, možná se chtějí opětovně zachytit a přilnout zpět k matce, respektive ke vztahu s ní.“ Ke vztahu, který je spojoval po celou dobu těhotenství. A proto vzpomenu na předešlou citaci Marie Vágnerové (2000), která výslovně hovoří o pokračujícím vztahu

matky a dítěte po narození. Za takových okolností by námi tak adorované instinkty ztratily svůj čistě kauzální ráz, jelikož je chápeme v odborných kruzích převážně jako kvantifikované modely chování, jako uchované životní pudy (geneticky), které bez rozmyslu a jakéhokoliv myslitelného vztahu (podobně tak činí bezděčný kód počítačový) pudí k činnosti, jako *causa efficiens*.

Instinkt, založený na výrazu prožívaného vztahu, je spíše *causa finalis*.

K tomuto názoru se blíží i sdělení Josefa Langmeiera a Dany Krejčířové, kteří, vycházejíce z moderních výzkumů vztahu matky s dítětem, tvrdí „... že se dítě zapojuje do kontextu lidského společenství mnohem dříve, než bychom si mysleli, že k tomu samo aktivně napomáhá,...“ (J. LANGMEIER & D. KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 39). Rovněž docházejí k přesvědčení, že děti již od počátku dokáží rozlišit sebe sama od okolí. Což by znamenalo, že již sebe sama nějak prožívají, tudíž mají svým způsobem k sobě jistý vztah, jsou již na svět nějak vyladěni, podobně tak mají vztah i k druhým a ke světu, který je obklopuje.

„Opakované interakce jsou dítětem internalizovány do jeho vnitřního pojetí vztahů s významnými osobami i do pojetí sebe sama“ (J. LANGMEIER & D. KREJČÍŘOVÁ, 2006, s 45).

Zmíněnou citaci účelně používám, aby bylo patrné, že i věhlasní odborníci se blíží představě, že malé dítě není jen pouhé pudové a instinktivní zvířátko, které teprve získá své lidství. Ovšem i se zmíněnou citací je možné diskutovat a postavit ji proti daseinsanalytickému chápání. Například Medard Boss (2002) by jistě oponoval internalizačnímu principu, který vychází z psychoanalytické koncepce, jež se opírá o tzv. “přenosové“ vztahy u dospělých. Jistě by Medard Boss (2002) zdůrazňoval, že naše vztahy nejsou pouhým zvnitřněním jakýchsi bazálních blízkých vztahů, kdy další vztahy, tak, jak je už život přináší, jsou jen projektivní, tedy do kterých projikujeme své konkrétní

fundamentální vztahy. Například do druhých mužských osob často projikujeme vztah k otci a do ženských postav zase vztah k matce apod. To by znamenalo transcendentální prázdno, solipsismus, který je zhoubný právě tím, že ve své podstatě říká, že nic kolem není. S tím by jistě nesouhlasil ani Jan Patočka (2008), který veškeré časové a prostorové prožívání právě určuje na dvou významných perspektivách, imanenci a transcenci. Bez obou by nebyla možná ani jedna z nich.

Navíc se dle mého názoru jedná o pojmový a myšlenkový patvar (produkující jen další pleonasmy), jelikož říká, že do určitého věku se shromažďují v člověku zkušenosti, na jejichž základě pak vidíme svět, který, aby byl čistou projekcí, by se musel odtrhnout od transcendentálního. Pokud by nešlo o čistou projekci, ale o projekci, ve které by již zaznívaly nové okolnosti vnějšího a vnitřního dění, pak celá koncepce projekce nedává smysl.

Podle Medarda Bosse (2002) se lidské vztahy utvářejí vždy jedinečným způsobem, na základě konkrétního člověka, bez projikujících mechanismů. Pochopitelně se tento vztah uskutečňuje v jisté vyladěnosti člověka a jeho otevřenosti. Ano, tato vyladěnost a otevřenost může být ovlivněna řečenými bazálními vztahy, ale není jejich pouhou replikou, jak zdůrazňuje Medard Boss.

Znovu se musím vrátit k vyjádření Zdeňka Matějčka a Josefa Langmeiera (2012), kteří vyslovili názor, že psychoanalytická koncepce a teorie učení jsou fundamentem dnešní vědecké a odborné činnosti, jíž poznáváme vývoj člověka. Pak rovněž prohlašují, že nás tyto přístupy limitují v prohloubení právě řečeného poznávání člověka, respektive dítěte. Vydejme se proto již dále a pohleďme na svět a na děti daseinsanalyticky. Věřím, že je to významně obohacující počín.

Dana Krejčířová a Josef Langmeier (2006) dále popisují studii, ve které novorozenci, kteří slyšeli svůj pláč z nahrávky,

zpozorněli specifickým způsobem, s odlišnou reakcí než na pláč jiných dětí. Tato zjištění jsou publikována v knize od Daniela N. Sterna (1998), který dále uvádí, že děti mezi druhým a šestým měsícem života jsou schopny rozlišit fyzicky sebe od matky, že ony a matka zažívají oddělené životní dění, včetně afektivních prožitků.

Moment narození, respektive dětské zrození je eminentní ve studiích Stanislava Grofa (1999), který na základě práce s dospělými, mnohdy ve změněném stavu vědomí, dochází dle svých slov až k prapůvodním prožitkům, které jsou spjaté s prenatálním, perinatálním a postnatálním stádiem. Dokonce na úrovni prožitkové srovnává narození dítěte se smrtí člověka. Objevuje, že pocity a rozhodující moment zrození jsou v psychobiologické perspektivě srovnatelné s prožíváním umírajícího.

Každopádně dle mého soudu není daseinsanalytické nazírání s interpretací Stanislava Grofa (1999) zajedno, jelikož jeho filozofický základ se opírá o jungiánské představy o archetypálním předurčení jedince. Zachází až tak daleko, že dítě podle něho své psýché získává, respektive vystupuje z moře kolektivního nevědomí.

Tyto představy se sice vždy opírají o skutečné lidské prožitky pacientů nebo lidí podobného zájmu, zažívajících víze nebo silné emoce, které jsou následně diskutovány a pak autorem barvitě interpretovány, leč získávají tak až esoterický, nadpřirozený tón. Avšak dle úvahy daseinsanalytické se jedná o redukcionismus, z mého pohledu druhý extrém, kdy se znovu ztrácí v theosofickém přesvědčení podstata bytí. A to i přes to, že se Stanislav Grof (1999) snaží redukcionismu vystříhat, a dokonce uvažuje o svém způsobu jako o nereduktivním. Ovšem podrobná srovnávací studie v této práci nemá prostoru.

Zamyslím-li se nad paralelou, pak zrození našeho potomka přivádí dítě do momentu, kdy již s utvářejícími se vztahy, v poznávání světa uvnitř dělohy, neznajíc jiného, najednou přichází situace naprosto pro dítě neuvěřitelná, odchází ze známého do neznámého světa mimo dělohu matky. Přesně jak potvrzují výzkumy a poznání Marie Vágnerové (2000), Dany Krejčířové a Josefa Langmeiera (2012), kteří tvrdí, že dítě již v děloze se projevuje v reakci na své blízké, tudíž nutně musí se již sžívat s obvyklostmi v jejich světě a reaguje, interaguje s matkou a svým okolím, tedy již s vytvářejícími se vztahy, ve kterých děti v děloze existují, a po narození do světa, který je pro ně nově objevený, možná se strachem z neznámého – jak upozorňuje Stanislav Grof (1999) - a jistě i s dalšími emocemi. Pak by dávalo největší smysl, že by takové děťátko lapalo ručičkami po vztahu a sepětí s matkou, ve kterém po devět měsíců koexistovalo, přesně podle slov Oldřicha Čálka (osobní sdělení, červen 2019).

Dalším zajímavým počinem, na který jsem se při studování problematiky zde popisovaných vývojových období zaměřil, je přehledová studie publikovaná v časopise Československá psychologie v roce 2019, jako třetí vydání. Daniela Sobotková (2019) zde diskutuje studie především perinatální deprese matek a jejich vliv na dětský vývoj. Dotýká se také studií deprese u matek i v prenatálním a postnatálním období. Tato studie zvažuje depresivní faktor matky, faktor prostředí, ve kterém se dítě nachází, a genetické predispozice, ať už s pozitivním, nebo negativním vlivem. Zaměřuje se na autory, kteří podotýkají, že je nutné vytvořit výzkumy, které by se koncentrovaly na komplexnější působení, respektive na více genů dohromady pro ucelenější obraz. Jsou zde zvažovány důležité neurotransmitery, které ve vývoji mozku a emocí u dětí jsou významné, například neurotransmitter serotonin (5-hydroxitriptamin). Nicméně i když je diskuze pojata velice široce a zaměřena na genetické a neurobiologické vlivy, je zde diskutován i vztah dítěte s matkou, attachment, a dále rovněž

prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Nejsem si zde zcela jist, zda autorka zaznamenala v množství diskutované neurobiologické látky, že mnohdy citovala autory, kteří v návaznosti na působení různých genů nebo jejich polymorfních alel zdůraznili vliv okolí, nebo naopak zjistili, že se situace u dítěte mění i pod vlivem specifické genetiky, která buď děti spíše negativně, nebo naopak pozitivně posilovala v interakcích s prostředím, nebo v návaznosti na duševní stav matky.

„Dokonce nízká úroveň depresivních symptomů matky v těhotenství, která nedosahovala klinické diagnózy prenatální deprese, byla významně spojena s negativní reaktivitou dětí s výše uvedenými geny, ale jen u dětí ve věku 3 a 6 měsíců. Ve věku 36 měsíců byl tento vztah významný pouze u závažnějších forem prenatální deprese. S věkem dítěte se tudíž vztah mírnějších projevů deprese matky v těhotenství s negativní reaktivitou dítěte oslaboval“ (D. SOBOTKOVÁ, 2019, str. 304).

Předešlá citace je uváděna Danielou Sobotkovou (2019), která ovšem vychází ze studií Greenové a spolupracovníků (2017).

K těmto zjištěním mne znovu napadá, jak je podstatná vztahovost člověka a jakým způsobem se vyvíjí. V práci paní Daniely Sobotkové zaznívá i důležitý objev, že je potřeba se bavit ne o vulnerabilitě, ale o plasticitě mozku a neurobiologických funkcích. Samozřejmě popisování autoři sice vycházejí z představy mnohočetného působení genů, nicméně nezůstaňme spoutáni jen materialistickým pohledem na věc. Co vlastně může znamenat plasticita mozku? Je to jakási adaptace mozku a jeho funkcí na situaci? A podle jakého kódu, co je tou hybnou silou utvářející plasticitu? Dle mého soudu jsou to vztahy, ve kterých žijeme. Tyto vztahy však nejsou jenom jakousi kauzalitou. K tomu se však dostanu znovu později.

Neurolog František Koukolík (2012) ve své knize o mozku uvádí výzkum anglických taxikářů, kterým se na základě vlastního

duševního hnutí zvětšilo mozkové jádro. Ovlivnili svým rozhodnutím své tělo na neurochemické rovině, a dokonce ovlivnili morfologii mozkového jádra. Tito taxikáři se pod tíhou významu a cíle rozhodli konat taxislužbu, a museli se proto naučit složitou síť londýnských ulic. Vědci zjistili, že se jim signifikantně zvětšil hipokampus. Popisované neurobiologické změny jsou u dospělého člověka obdivuhodně rozsáhlé. Jaký pak rozsah musí být u dětí, jejichž vývoj je výrazně pružnější? Řeknu-li to pregnantně, vztah tedy ovlivňuje mozek. Z toho vyplývá, velice neobratně řečeno, že mozek je lidským vztahem a jeho významuplností mnohem spíše než pouhou přepojovací a řídicí skříní.

Znovu zde spatřuji poznání Jiřího Růžičky (2010), že duše je entelechií těla. Oldřich Čálek (osobní sdělení, září 2019) ještě zdůrazňuje, že vliv pozitivní může situaci dítěte příznivě změnit, ale tak i vliv negativní zase nepříznivě.

3 VZTAH DĚTÍ A RODIČŮ

Kapitolou o vztahu dětí a rodičů uzavírám teoretickou část práce, která ovšem byla protknuta mnohými odkazy na kazuistiku, abych zřetelněji objasnil své sdělení. Opírám se o daseinsanalytický přístup k člověku a fenomenologickou filozofii, která je dle mého soudu nezbytným základem pro obepnutí atributů vývojové psychologie.

Ačkoli jsem již krátkými slovními údery sděloval, jak se fenomenologické přístupy liší od přírodovědeckého nazírání na svět, v současné kapitole se dále budu muset věnovat svému vyhraňování, ač opravdu jen v omezené míře. Má práce je kromě vyjasňování fenomenologického pojmání světa založena na tom, že určitým kontrastem se snaží ukázat, jak se přírodovědecké prisma vloudilo nepozorovaně i do míst, kde by ho člověk nečekal. Rovněž je nutné zopakovat, že mnohdy jsou teoretické práce stavěny přírodovědecky, ovšem praktická terapeutizování mohou být jiná. Myslím, že při práci s dětmi je ten rozdíl mnohdy markantní. Děti nás vtahují do přirozeného lidského světa daleko efektivněji než dialektika. V aktuální kapitole se k tomu ještě dostaneme u práce Petera A. Levina a Maggie Klineové (2012).

Zabýval jsem se mimo řečené kontrastování ještě i dalšími modalitami dětského světa, jako je například založení určité substance dětského prožívání a jak tato substance dále souvisí se vztahy.

V současné kapitole se budu více orientovat na konkrétní vztah s rodiči dítěte, i když vztah jako takový je v celé práci chápán ve větší šíři. Vše, co jest lidské, je utvářeno ve vztazích. V průběhu práce jsem se vyhraňoval jisté definitivě, která plyne například z psychoanalytických koncepcí, kde vztahy jsou prezentovány jako určité hotově jsoucí. Avšak vztahy z pohledu daseinsanalytického jsou vždy otevřené, a tato otevřenost existuje

až ke své poslední nepřekročitelné možnosti, tedy vlastní smrti. Podobnému sdělení jsem výše přiřadil autory, kteří to diskutují ve svých pracích. Především je to Martin Heidegger (2008), Jan Patočka (2008), Medard Boss (1985), Oldřich Čálek (2005), Jiří Růžička (2010) a mnozí další.

3.1 Vztahy a jejich otevřenost

Oldřich Čálek (osobní sdělení, říjen 2019) poukazuje na mnohdy klamný, předsudečný přístup a přesvědčení, takřka dogmatické, psychologů, kteří s přísnou rétorikou objasňují, jak obecné mínění z výzkumných prací předpokládá jistou uzavřenost dětského vývoje. Pokud do určitého věku dítěte dojde k jeho duševnímu zranění, jedná se dle jejich tvrzení o nezvratnou událost, která ho bude neblaze provázet po celý jeho život. Oldřich Čálek používá příkladu dětí, kterým se bohužel z nějakého důvodu nepoštěstilo vyrůstat v rodině. Dle obecného psychologického mínění, říká, jsou tyto děti natolik okolnostmi zasaženy, že samy svou rodinu ve své podstatě si nikdy nezvládnou zajistit a udržet. Pochopitelně s takovým přístupem Oldřich Čálek hrubě nesouhlasí a podotýká, že děti nejsou žádnou hotově jsoucí věcí, nejsou v sobě nijak uzavřeny. Tudíž ani jejich vývoj a zrání nejsou nijak konečné ani věkem, ani mírou kognitivních schopností a ani životními okolnostmi.

Pokud by děti se svými vztahy byly do sebe uzavřeny, takový fatalismus by nenabízel k léčbě traumatizovaných dětí žádnou naději, již bychom terapeutickou podporu pro takto zasažené děti mohli rovnou nazývat paliativní.

Ovšem ze zkušeností můžu tvrdit, že tomu tak není. Ve své práci jsem u traumatizovaných dětí vždy vnímal velký potenciál ke změně. V průběhu této práce se toho několikrát dotýkám a přímo u

kazuistik uvádím, k jakému výsledku naše spolupráce vedla. Jako problematičtější většinou vnímám spolupráci s rodiči.

K neuzavřenosti dětského bytování se vyjadřuje pregnančně i Medard Boss. Podotýká, že děti nad sebou neuvažují jaksi strnule, subjektivisticky, jen na sebe orientovaně, bez dotyku okolního světa.

„Děti sebe samotné nepovažují za subjekty, které “stojí“, spočívají čistě samy na sobě, zůstávají pro sebe a jsou do sebe uzavřené. Pokládají se – i když nereflektovaným způsobem – za bytosti, které nese to, co je přesahuje“ (M. BOSS, 1985, s. 83).

Oldřich Čálek (osobní sdělení, říjen 2019) říká, že pokud chceme porozumět chování dětí, rozumět jejich projevům a prožitkům a alespoň vzdáleně nahlédnout do jejich světa, musíme se zajímat o děti konkrétně v jejich individualitě a s otevřeností i pro významuplné projevy založené v lidství samém.

Daseinsanalytický pohled, který se nesnaží o své východisko z věd přírodovědeckých, nebo naopak esoterických, se nutně nezatěžuje předpoklady, které nejsou kongruentní s patřičným lidským žitím. Ve fenomenologické logice nejsou věci hotově jsoucí a uzavřené vnějšímu světu.

Mohu znovu zde vytvořit výčet všech možných psychologických přístupů, které se snaží nějak člověka definovat. Výše jsem se však snažil naznačit, že u těchto přístupů, i když se jeví jako nezatížené předpoklady z přírodních věd, nakonec se v bazálním jádru jejich fokusu zjevuje biologizující aspekt. Tento aspekt ve své omezenosti, při použití na lidský život, vždy nutně vede do slepé uličky, která psychologickou definici uzavírá v ní samé.

3.2 Od pudů a instinktů k prožívanému vztahu

Od počátku lidského věku se snažíme pochopit člověka v jeho jšoucnosti. Ve svém bytí však byl úderný a objevný až přínos Martina Heideggera (2008) s jeho Da-seins jako fenomenologií. Každopádně hledání toho, kým člověk jest, nás přivedlo vývojem dějin k tomu, že se snažíme člověka objektivizovat a zjednodušit, abychom ho mohli “vědečtěji“ popsat (M. HEIDEGGER, 2013; E. RADL, 1998, E. HUSSERL, 1973). Tím samozřejmě trpí i chápání dětí a dětství jako součásti zrání člověka. Axiom, který vznikl vlivem několika hlavních psychologických směrů, zastínil vývoj dítěte natolik, že v podstatě dnes máme tvrzení, že dítě je nehotový člověk, který věcem nerozumí a jeho prožívání je tím limitováno (O. ČÁLEK, osobní sdělení, září 2019). Tyto vědy degradovaly dítě nejen v jeho bytostném rozměru, ale dopustily se i roztržení dětského prožívání a poznávání. To znamená, že se hlavní psychologické směry musely postavit před otázku: pokud děti moc nerozumí, jak asi mohou věci prožívat a být s druhými? A s tím pochopitelně přicházejí zásadní problémy.

V odborné literatuře se dokonce dočítám, že náš mozek se skládá ze třech částí. Jednou částí je tzv. plazí mozek, zodpovědný za instinkty. Pak máme další část, jež je savčí mozek, který zase odpovídá za emoce. A nakonec máme racionální část, neokortex (P. A. LEVINE & A. FREDERICK, 2011). Autoři zcela jednoznačně redukuje celistvost takového seskupení. Vysvětlují složité lidské pojmání na základě zvířecích atavismů. Takové zjednodušení je natolik hrubé, že absolutně nemohou pojmut komplexní funkci mozku (F. KOUKOLÍK, 2012), natož pak lidský rozměr tělesnosti (M. BOSS, 1985). A pokud si připomeneme redukcionistickou explikaci dětského rozumění světu, jež je odvislé od pouhého *ratia*, které teprve odpovídá tomu, jak děti svět kol sebe vnímají (J. PIAGET & B. INHELDEROVÁ, 2010), dochází tady k pouhému vědeckému potvrzování použité metody nebo nástroje měření, zatímco ostatní, neměřitelné nástrojem je nařčeno z nevědeckosti a

vyobcováno (M. HEIDEGGER, 2013). Takový postoj musí nutně determinovat přístup nejen odborné veřejnosti, ale i laické veřejnosti.

Avšak ať nejsem příliš skeptický k odbornému pohledu: psycholog Zdeněk Matějček a psychiatr Zdeněk Dytrych (2002) upozorňují, že je nutné s dětmi jednat na rovinu, a to ať máme pocit, že tomu rozumí, nebo ne. Například k tak významné situaci, jako je úmrtí blízkého člověka dítěte, Zdeněk Matějček a Zdeněk Dytrych (2002) fundovaně doporučují, aby dítěti byla tato okolnost citlivě, ale pravdivě sdělena a rozhodně nebylo dítě nijak postaveno mimo tuto smutnou skutečnost. To se právě občas stává, že z obav nad traumatizací dítěte rodiny toto zamlčují, vyhýbají se tomu nebo všelijak odklání sdílení s dětmi. Bohužel tato „ochrana“ dítěte nakonec opravdu může traumatizaci dítěti paradoxně přinést. Zmínění autoři upozorňují, že děti jsou schopny procítit ztrátu blízké osoby už po prvním roce života. Jak je to možné?

Mohu s panem Zdeňkem Matějčkem a Zdeňkem Dytrychem (2002) konfrontovat fakta zjištěná Jeanem Piagetem a Bärbel Inhelderovou (2001), kteří tvrdí, že poznávací a citový vývoj je neodlučně spojen. Vystává tedy otázka, jak asi smrti rozumí roční dítě, které ještě ani neovládá dostatečně jazyk? Přesto však Zdeněk Matějček a Zdeněk Dytrych pokládají za důležité, aby bylo dítě citlivě vzato do okolností.

Postoj, kterým se dětem přisuzuje patřičná míra lidské kvality, doporučují i autoři Peter A. Levine a Maggie Klineová (2012). Tito autoři i přes svůj teoretický reduktivní přístup, kterým chtějí vysvětlit příčiny (kauzality) vzniku dětského traumatu, se ve své klinické praxi zmiňují o způsobu práce s konkrétními dětmi a rodinami, kde je patrná plně daseinsanalytická praxe, aniž by to autoři tušili. To se děje navzdory odkazování a vysvětlování neurochemických reakcí v mozku v závislosti na sociálních okolnostech, které úzce zaměřují a vysvětlují prastarými

strukturami mozku, kterými je například limbický systém a další laloky, brázdy, závity, jádra.

Lapidárně řečeno, neurochemické struktur autoři dle mého názoru teoreticky kauzálně staví nad duševní rozpoložení jedince, nicméně jejich psychoterapeutická práce s konkrétním traumatizovaným dítětem probíhá na základě témat a významů, které jsou příslušné skutečné historii (temporalitě) terapeutizovaného dítěte. Jinak by veřejnosti nemohli sdělovat obavu, že některé děti jsou pouze léčeny psychofarmaky a zapomíná se na témata, která jsou skryta uvnitř dětských (zde zahrnuto i dospívání) projevů.

„Naneštěstí, stejně jako hyperaktivita u mladších dětí, se tyto stavy léčí spíše medikací než prací s nezpracovanými tématy, která jsou ukryta pod jejich projevy“ (P. A. LEVIN & M. KLINEOVÁ, 2012, s. 98).

Autoři se (netušíce, že daseinsanalyticky) tedy vrací k bytostnosti, respektive nechávají terapeuticky vyvstat ty významy a odkazovací souvislosti, ve kterých je přítomen bytostný zážitek dítěte. Ne však pouze tak, že dítě si nějak projikuje svá minulá traumata do současnosti ani ne tak, že se jedná pouze o tzv. vypuštění držené energie ven, z těla, které se odborněji nazývá abreakcí. Mnohem spíš se jedná o bytostné přeladění, které se terapeuticky odehrává ve vztahovém, lidském (vztahově dotýkajícím se zainteresovaných), bezpečném prostoru, na základě smysluplnosti a významovosti konkrétního dítěte.

Peter. A. Levin a Maggie Klineová (2012) popisují kazuisticky případ traumatizovaného dítěte, které prošlo při ošetření roztržené brady nezbytným, nešetrným zákrokem, který nebyl citlivě s dítětem komunikován. Lékaři lidově řečeno přikurtovali chlapce k desce, aby ho mohli paralyzovat a ošetřit, jelikož se chlapec ošetřit nechtěl nechat. Po zákroku začal postupně chlapec trpět agresivními sklony. Blízcí nepoznávali jeho

chování, projevoval se výrazně melancholicky a útočně. To se blíže nespecifikovaný čas rozvíjelo. Nakonec jeho trauma pochopil jeden ze zmíněných autorů a v té chvíli se snažil, po domluvě s rodinou, situaci terapeuticky zpracovat.

Nechal před chlapcem spadnout medvídko na zem, tak, aby to vypadalo náhodně. Chlapce se celá situace silně dotkla. Terapeut začal medvídko ošetřovat. Posléze společně s chlapcem pak vyvíjeli terapeutické aktivity, kde spolu s rodiči a chlapcem medvídko zachraňovali ze situace, kdy byl medvídek nesvobodně zachycen (pod peřinou). Nikdy tam nebyl medvídek zachycen sám, vždy tam byl s ním člen rodiny. Terapeut s chlapcem celý výjev pozoroval. Postupně se chlapec při záchraně medvídko připojil k členům rodiny a zachraňovali ho společně. Přitom se vystřídali všichni přítomní. Hoch zprvu prožíval silné emoce, ale to se postupně uklidňovalo až do podoby, že to byla veselá hra. Závěrem to podstoupil chlapec sám, který se pro to rozhodl a byl veden. Celá rodina i terapeut ho podpořili. Autoři nakonec doplňují, že to byl významný moment, který měl svůj silný léčebný účinek. Chlapec přestal trpět psychosomatickými obtížemi.

Peter. A. Levin a Maggie Klineová (2012) zmíněnou kazuistiku uvádějí ve druhém díle knihy jako Příběh Sammyho. Podobných kazuistik je řečená kniha plná a rozhodně ji doporučujeme ke vzdělávání se pro práci s traumatem. Každopádně je flagrantní, že jejich terapeutické aktivity jsou založeny na práci se vztahem dítěte a jeho významností.

Možná tomu podobně bylo u Sigmunda Freuda, který dle vyjádření Medarda Bosse (byl jeho analyzand) pracoval čistě daseinsanalyticky, i přes to, že jeho teorie je pozitivistická (O. ČÁLEK, osobní sdělení, červenec 2017).

V současné kapitole se zabývám vztahy rodičů a dětí. Odborným koncepcím, které přivedly vnímání dětí a jejich popisování do pozitivisticky laděného teoretizování, byly věnovány

předešlé kapitoly. Převážně jsem se tomu věnoval v kapitole Fenomenologický pohled na dětské prožívání, kde jsme postavil daseinsanalytický přístup proti hlavním psychologickým směrům.

Pochopitelně svět dětí a svět dospělých je v mnohém odlišný, možná podobně jako vidění světa každého jednotlivého člověka. Nelze ale říci, že jsou zcela jiné a fungují na základě odlišných pravidel. Pravděpodobně se nelze dobrat toho, jak například batole rozumí světu. Nicméně lze zcela rozumně uvažovat, že batole svět již nějak prožívá, a v tom může být obsažené i jisté porozumění. To bych rád podložil zjištěním Zdeňka Matějčka a Zdeňka Dytrycha (2002), že děti je třeba informovat, a to i když ještě nevládnou slovem a je pro nás záhadné, jak mohou věcem rozumět.

Prožitek u dětí je bytostný a je důležité pro zdravý duševní rozvoj dětí vzít tento fakt vážně a patřičně. Proto, i když nám děti nemohou říci, jak skutečně světu rozumí, můžeme to patřičně fenomenologicky odvozovat z projevů dětského prožívání. To však je možné jen v případě, že jako odborníci hledíme na fyzické i duševní stavy jako na monistické, koncentrující se v existencialitě a čerpající z bytostnosti člověka. Pak teprve můžeme spatřit člověka patřičně, jelikož prožívání dětí se nám skrze tělesný projev ukazuje, ovšem jen pokud jsme dostatečně a fenomenologicky otevření pro toto setkání a pojímání a pokud nesnižujeme kvalitu a význam jednoho (emoce) v závislosti na druhém (kognice), což je právě kauzalita, která rozštěpuje a tříští celek.

Napříč touto bakalářskou prací se snažím poukázat na to, že děti svět prožívají ve vztazích, které jsou jim nezrušitelně dány, a tyto vztahy odkazují k významům existenciálního charakteru.

Kateřina Thorová (2016) v oddíle o neurobiologickém a neuropsychologickém výzkumu uvádí jeden odlišný názor autora zabývajícího se intersubjektivitou, kterého používá k popsání jiného pohledu na rozvoj autismu, respektive na popis mechanismu emocí a myšlení. Tento vědec se jmenuje Trevarthen a říká, že

takového mechanismu není, který by emoce a myšlení odděloval, existuje pouze jejich neodmyslitelné sepětí. Trevarthen dále říká ze své teorie intersubjektivní, že je pro děti vrozené se emočně (myšleno holisticky, neoddělujíce myšlení a emocionalitu) navázat s druhými lidmi.

Martin Buber (2016) ve své knize *Já a Ty* před námi fenomenologicky rozprostírá člověka jako vztahovou bytost, která je ve své podstatě založena vztahem Já-Ty. Hovoří o myšlení, o citech, o prožívání sebe i druhých, o zkušenostech a jak nás to vše doprovází k sobě samotným, k našemu bytostnému prožívání a existování, k prodlévání. Diskutované prokládá polemikou nad vztahem s věcmi kolem nás, nebo lépe řečeno s věčností (směšuje s racionalitou obecně), která nás obklopuje a kterými se sami obepínáme. Někdy dokonce falešně ulpíváme na hledání sebe samých v racionalizaci, v potřebě myšlenkového uchopení světa a nás v něm. Tímto se ovšem, dle jeho slov, nejvíce sobě samým vzdalujeme. Martin Buber (2016) přibližuje čtenáři problém bytostné existence tak, že se snaží vyjádřit, že pravé bytí vyvstává teprve z hlubokého vztahu Já-Ty. Naše bytostné neřečené existování, které vyvěrá z věčnosti, naplňuje okamžik hloubkou naší existence, přivádí k člověku život sám, jelikož se v něm zjevuje i sám člověk ve své existencialitě. Teprve tehdy se naše Já ukazuje a zakouší ve své plnosti. Všechny ostatní mentální výkony a racionality odvádí naše Já z bytostného, čistého prožitku života, k Já-Ono, tedy k běžnému, kauzálnímu, spotřebnímu žití.

„Původnost navázat vztah se ukazuje už na nejranějším, nižším stupni“ (M. BUBER, 2016, s. 25). Po této větě chce Martin Buber (2016), dle mého soudu, poukázat na běžný postřeh na projev nemluvněte, dle kterého se tento nefenomenologický vhled snaží v té chvíli obsáhnout důvody natahování ručiček dítěte, jenž s nebojácným pohledem upřeným kamsi do neurčita, je vykládán jako bezúčelné snažení se dítěte.

Na to ovšem autor reaguje: „Můžeme ovšem nazvat toto počínání animální, ale nic nepochopíme. Neboť právě tento pohled utkví po dlouhém zkoušení na červeném vzorku tapety a neodtrhne se od něho, dokud se mu neodhalí duše červené barvy; právě tyto pohyby naleznou v huňatém medvídkovi na hraní svůj smysluplný, naprosto určitý tvar a uvědomí si láskyplné a nezapomenutelné celistvé tělo“ (M. BUBER, 2016, s. 25). Autor tím naprosto brilantně vysvětluje, jak bytí dítěte je založeno a vyvstává ze vztahu Já-Ty, ve kterém se zjevujeme sami pro sebe i my dospělí. Vztah Já-Ty je vztahem bez zkušenosti, bez racionality a bez psychologizování. Je pouze vztahem, ve kterém se usebíráme celou svou vztahovou významovostí, naladěností, v otevřenosti, která je nám dána a je v našich životních možnostech vždy jedinečně přítomna.

Martin Buber (2016) zdůrazňuje, že je pro vztah potřeba být dostatečně otevřen.

3.3 Jazyk a svoboda

Položme si tedy ještě jednu, poslední otázku: jak je to s prožíváním vztahu u dětí, pokud ještě nemají rozvinuté řečové schopnosti? Martin Buber (2016) to vysvětloval tím, že děti ve vztahu Já-Ty prostě jsou, jsou i tímto vztahem.

Oldřich Čálek (osobní sdělení, únor 2019) mne upozorňoval na důležitou filozofickou perspektivu řeči. Řeč je domovem bytí, říká. Otázkou tedy je, jak bydlí dítě, které ještě nevládne slovem? Již jednou jsem se na základě práce Oldřicha Čálka (2005) této oblasti dotkl. V závěru této kapitoly shrnu důležité momenty celé bakalářské práce. Odpověď nebude vyčerpávající, jelikož je to téma, které ji znovu přesahuje. Každopádně celá tato práce na to svým způsobem odpovídá.

V kapitole Fenomenologické nazírání pocitů jsem uvedl citaci z knihy Oldřicha Čálka (2005), kde popisuje, že v raném dětství spolu tělesnost, naladění a vztah téměř splývají. Od nároků toho, s čím se dítě setkává, není téměř možné odstoupit, dokud si jedinec neosvojí řeč.

Vztah, tělesnost a naladění. Jejich splynutí je přesně ten okamžik, kdy jsme v této práci hovořili o tom, že děti svým pocitem prostě jsou. Proto jsem vyslovil názor, že děti žijí v podstatě poeticky. Naladění je daseinsanalytický pojem, kterým se vysvětluje, že lidské bytí je vždy již nějak vyladěné na svět, tedy na to, s čím se setkává. Tuto vyladěnost a přeladování jsem popisoval rovněž prostřednictvím různých kazuistik, ať kazuistikami ze záznamů mých, nebo ze záznamů jiných odborníků.

Naše tělesnost je vždy již nějak vyladěná a nekončí na konci našich prstů, není uzavřena pouze v kosterním skeletu (M. BOSS, 1985).

Příklad je nejlépe patrný v notoricky známém příběhu, přibližujícím tělesnost jako fenomén, který vylíčil Medard Boss (1985), že člověk jdoucí po přechodu, který vrazí do kolemjdoucího, mu není vztahově blíže než přítel, se kterým si dopisuje a který žije v USA.

Zde mohu použít příkladu z kazuistiky č. 6, kde je příběh chlapce, který si připadal vůči druhým lidem i vrstevníkům malý i přesto, že byl normálně rostlý. Jeho prožitek sebe sama zjevně poukazoval k ne-sebevědomému chlapci, k inferioritě, jak by zdůraznil Erik H. Erikson (1995), který by mohl uvažovat věc objektivně a srovnával by analogické chování chlapců vrstevníků, kteří by vykazovali podobné sklony, kde by byl jasný kritický moment u mnohých z nich. Avšak tím by opomenul obrovský prostor významu, který je v tom zahrnut u každého individuálně. U chlapce z kazuistiky č. 6 by opomenul, že pocit malosti chlapce je

pocitem odkazujícím ke vztahu k druhým, především ke vztahu s otcem, který mu ve své nezralosti dával silně najevo, jak je mu nadřazen, jak s ním nesmí mluvit prostě a svobodně, a v ten moment se nad chlapcem tyčil, aby ještě zdůraznil svou převahu. Již jsem se o tomto momentu zmiňoval výše. Otcovo chování poukazovalo k jeho vlastní otřesenosti z domnělé žoviálnosti syna, která v něm vyvolávala pochyby nad jeho vlastní otcovskou autoritou. Otcova potřeba mocenské převahy byla jistě podmíněna okolností, že se situace odehrála před zrakem mým, čili cizího člověka. Tato okolnost podnítila otázku otce, zdali je chování syna slušné či neslušné. Zodpovězení této otázky však bylo rychle vyřešeno tím, že musí ukázat svou otcovskou autoritu, možná kvůli synovi, možná kvůli mé přítomnosti, možná kvůli špatnému dni, nebo možná kvůli mnohým jiným drobným souhrám. Jisté ale je, že rodičovská role a vztah otce se synem zřetelně u otce vyvstal v podobě nedotknutelnosti. Jak filozofové zdůrazňují, tma je světlem pro hvězdy, podobně jako zde vyvstává potřeba nedotknutelnosti a září tmou dotčení.

Ještě jeden příklad je zaznamenán v kazuistice č. 1, ve které se chlapec projevuje, jako by byl prožitkově vzdálen dění, které se kol něho odehrává. Zdůrazňuji, že to neznámá, že by byly jeho emoce disociovány nebo že by byl chlapec anhedonický, tedy neschopný prožívat. Vzdálení vlastnímu prožitku daseinsanalyticky znamená, že dítě situaci prožívá, ale je vzdáleno prožívání svobodnému, autentickému.

Oldřich Čálek (osobní sdělení, 2019, březen) upozorňuje na to, že i když pacient hovoří o svých emocích tak, že vlastně nic neprožívá, toto nic je však stále prožitek. Není a nemůže být to žádnou prázdnotou.

Chlapec z kazuistiky číslo 1 svou vzdáleností od svobodně prožívaného jemu vlastním způsobem poukazoval znovu ke vztahu s blízkými. Dalo by se určitě říci, že vzhledem k traumatizaci

dítěte sexuálním zneužitím došlo u něj právě k disociaci emocí. Tím by ovšem zapadl důležitý kontext celého jeho života. V průběhu terapie se chlapec skutečně léčil z depresivních a úzkostlivých stavů. Avšak i přes tyto významné změny, které se začaly v rámci léčby dít, narážely na velké a komplikované obavy matky a babičky chlapce. Když už mohl chlapec spát ve svém pokoji bez strachů, kvůli kterým si jej matka nastěhovala do ložnice, matka takovou změnu neumožnila, jelikož se sama bála zůstat opuštěná v ložnici. Nakonec se ukázalo, že obavy matky a babičky, které je nutí do silné protektivity vůči chlapci, jsou především strachy jejich vlastní, a ne skutečný problém jejich dítěte. Zde je téměř nabíledni, že je svému vlastnímu prožívání chlapec vzdálen, vždyť jeho blízcí mu neumožňují, aby to bylo jinak.

V závěrečném oddílu aktuální kapitoly se ovšem musíme vrátit k jazyku, jakou funkci má v lidském životě, proč Oldřich Čálek (2005) tvrdí, že jazyk teprve umožňuje odstup od sebe a proč Jan Patočka (2008) doslova říká, že jazyk osvobozuje.

Pokud pohlédneme na jazyk z určité filozofické perspektivy, fenomenologie jazyka poukazuje na jeho bytostný rys, kterým je především funkce zpřístupnění, vzájemnosti a sblížení jednoho člověka s druhým.

„Apercepce druhého, bližního, je prvním předpokladem ke konstituci jazyka a mluvy.“ (J. PATOČKA, 2008, s. 236).

Pochopitelně pokud je jazyk konstituován lidským vztahem, ve kterém je tento vztah uskutečňován v pozitivním slova smyslu, může tak být i ve smyslu opačném, negativním. Prostřednictvím jazyka se může člověk rozcházet, vzdalovat, uzamykat druhému, avšak nikdy nelze tento vztah zrušit. Vztah konstituující jazyk a mluvu vytváří jakési *receptaculum* smyslu a významu. Nejedná se o pouhý kód, kterým jeden člověk vyjádří něco druhému, jako když vyšlete zprávu prostřednictvím média (email, dopis nebo poštovní

holub), tedy pouhé sdělení, které je nějak odtrženo od svého původce.

„Slova však nejsou věci, které bychom opatřovali významem.“ (M. HEIDEGGER, 2008, s. 194).

Toto sdělení, tato mluva, tento jazyk je člověk sám, tudíž vždy se v řečeném jedná i o nás samotné. Proto říkal Oldřich Čálek (osobní sdělení, březen 2019), že žádná řeč není bez viny. Řeč má vždy svou váhu, a my jsme jejím prostřednictvím spojeni s druhými i se světem.

Jak uvádí Martin Heidegger: „Existenciálně-ontologický fundament jazyka je řeč.“ (M. HEIDEGGER, 2008, s. 193). Pomocí řeči se vyslovujeme, vypovídáme o svém bytí tu a bytí v. Vždy v něm zaznívá spolubytí (J. PATOČKA, 2008).

Jazyk může osvobodovat právě proto, že v něm jsme uskutečňováni. Pomocí řeči říkáme vždy něco o sobě, ať už jazykem zamýšlíme sdělení upřímné, nebo klameme zatemňujícím stínem výpovědi. I stín vždy ukazuje na svého vrhatele.

Nicméně pochopitelný výraz stínu by nikdy nemohl být myslitelný někým dalším, pokud by nebyl zažíván ve společném světě, pokud by nebyl jeho součástí. Naše setkání s druhými je možné jen potud, pokud jsme ve společném světě. Tento svět připravuje společnou půdu, na které se setkáváme. Jistým výrazovým zjednodušením se zde snažím ukázat myšlenku fenomenologie. Proč už od počátku naší existence ve společném světě se situujeme vždy v lidsky orientovaném světě a nemůže tomu být jinak? Nikdy bychom se totiž nemohli opravdově setkat, pokud by *niveau* společného světa nebylo lidsky orientováno již od našeho prvopočátku, tedy naší vrženosti. Proto jisté úvahy výše kritizované, které nabízí vývoj dítěte jako proces stávání se člověkem a fundament lidské existence vidí v jisté živočišnosti,

jsou a budou vždy mylné. Zde vycházím především z filozofických prací Martina Heideggera (2008) a Jana Patočky (2008).

Pojmy jako svět, setkání a další fenomenologické koncepty jsou vždy zamýšleny ontologicky. Tedy se nezamýšlí pouze jejich povrchní stránka, ontická, která je vždy odvozena jen z pouhého čítí, ale myslí se celá škála kvalitativní rozmanitosti zmíněných pojmů.

„Mluvení – jak subjektivní, tj. myšlení jazykové, tak objektivní, tj. intersubjektivní styk v jazyce – předpokládá ovšem ono nesmírné, ustavičně tvůrčí a nekonečně bohaté dění, kterým je svět, a jednotně kvalitativní ráz tohoto posledního dění, v němž je jednotným způsobem všecko podrženo a nové přiřčeno a anticipováno, tvoří vlastní *ineffabile* života, jenž se nedá spoutat žádným analytickým zákonem; život nelze v poslední podstatě zachytit, nýbrž leda vyjádřit výrazově“ (J. PATOČKA, 2008, s. 256).

Tím se dostáváme k závěru, tedy sdělení, že i děti, které nemají zatím nám srozumitelnou řeč, se ovšem již orientují a jsou s námi ve společném, lidském světě. Nicméně to, jakým způsobem ve světě jsou, je důležitým atributem dětského bytí, který teprve fenomenologickým prismaticem může získat svou pravdivost.

Oldřich Čálek (2005) hovoří o odlišném horizontu, který mají rodiče a děti. Rodiče pochopitelně vidí dál, jejich horizont se rozprostírá v širší rozlehlosti, jsou již ve světě svými schopnostmi a životními zkušenostmi obohaceni pro obsáhlejší perspektivy života. Samozřejmě se v práci Oldřicha Čálka (2005) téma rozpracovává výrazně podrobněji. Důležitým rozpracováním je i uchopitelnější vysvětlování fenomenologie a existenciálních pojmů v patřičném ontologickém významu. Například horizont člověka, ve kterém se situuje uprostřed světa, nabývá mnohem individuálnější skutečnosti. Člověk se setkává v běžném životě s věcmi a lidmi,

kteří na podkladě horizontu daného člověka teprve vystávají ve svých významech.

Jednoduše, když se řekne: ten člověk vidí dál než ostatní, mnohdy tak myslíme, že člověk je o věci erudovaněji zpraven. Nemíní se tím pouhé smyslové zachycení věci. Vždy věc vidíme v jistých perspektivách a doslova v před-rozumění. Smyslově zachycená věc okamžitě, bez rozvahy nabývá svých podob a významů. To může být myšleno jen v případě, že je v člověku již nějak přítomna (J. PATOČKA, 2008).

Novorozenec je tedy vržen do existenciální rozprostřenosti svého života, je vržen do vztahů, které tu již byly, a okamžitě zaujímá nějaké místo. Z toho lakonicky usuzuji, že se již jedná o jisté perspektivy, které jsou zatím dány možnostmi novorozeného dítěte.

„Otázka je, zda u lidského novorozence nemá těsný tělesný kontakt ihned po porodním oddělení od matky spíše ráz nutného ujištění o spolehlivém protějšku v náhle nehostinném a cizím prostředí, a tedy v těchto nastalých podmínkách obnovení toho, co tu již v určité prenatální podobě existovalo, ale bylo porodem přerušeno.“ (O. ČÁLEK, 2005, s. 207).

Horizontem a vztahem, po kterém narozené děťátko může natahovat ručičky, je vztah s matkou, s bližním, ke kterému si v průběhu těhotenství vytvářelo vztah. Perspektiva takového děťátka může se rozprostírat i do známosti zvuků a hlasů, které v těhotenství vytvářely svět ještě nenarozenému dítěti. Studované instinkty, kterými se novorozenci projevují a kterým se následně odborně přisuzuje jistá dědičnost a druh pudovosti, respektive animality, je možná něčím daleko lidštějším, než jsme byli schopni pod vlivem psychoanalytických a behaviorálně orientovaných studií a teorií přiznat. Místo abychom vykládali lidské z lidské perspektivy, vykládáme lidské z perspektivy animální. Pak ovšem

můžeme objevit jen to animální, nebo pouze biologické, jak jsem výše popsal v pododdílu Ne-biologické přístupy.

„Dítě chce mít jasno, chce vědět, jak to je a jak se to dělá, v důsledku toho aktivně konstatuje a anticipuje, čili soudí, kdežto zvíře chce pouze výsledek“ (J. PATOČKA, 2008, s. 242).

Proto lze výše napsanou otázku, kterou si položil Oldřich Čálek, ještě rozvinout tímto: zдалipak útlý horizont děťátka, které se zachycuje horizontu mnohem rozsáhlejšího, totiž svého rodiče, se konkrétně neukazuje v tělesnosti dítěte a není s touto tělesností plně spjat? Růstem dítěte pak by zřetelněji bylo tělesněno celé bytostné zrání, vždy poukazující na existenciální možnosti, které se stří do šíře dětského horizontu a de facto se rozvíjejí i v jeho pohybových, úchopových, mentálních, foneticky výrazových a následně slovně se tříbících, *et cetera*, dovednostech.

Každý svět nabízí rovněž možnost se v tomto světě svobodně uskutečňovat. Problém nastává v případě, že se rozlehlost pobytu výrazně liší od naplňovaného uskutečnění existenciálních možností bytí. Tím člověk a dítě svobodně, nebo naopak nesvobodně, pobývá.

Lidský svět k nám doléhá z horizontu, na pozadí něhož se nám to, co přichází, teprve ukazuje (O. ČÁLEK, 2005). Jedná se o prostor – zamýšlen ontologicky - jehož existence je možná skrze lidské naladění, které prostupuje nejen naše vnímání světa, ale i způsob komunikace.

Ve společném světě mluvíme o věcech, které jsou v předsudečném rozumnění, jelikož jsou nám dány právě na fundamentu vzájemnosti a určité známosti světa, ve kterém existujeme (J. PATOČKA, 2008).

Nám známý svět poskytuje prostor pro lidský horizont, který zráním se rozšiřuje a vytváří. Jak poukazuje Jan Patočka (2008), nejprve k nám doléhá to lidské. Proto Oldřich Čálek (2005) hovoří

ve své knize o tom, jak děti vnímají tón hlasu a způsob komunikace, cítí ho a prožívají.

Oldřich Čálek (osobní sdělení, březen 2019) popisoval kazuistiku svého depresivního pacienta, kterým byl dospělý muž. Na jeho pacienta doléhal dojem, že ze světa přichází něco špatného, hrozného, nebezpečného, ale netušil co, nerozuměl tomu. Následně se s Oldřichem Čálkem dostali k jeho historii a pacient sděloval, že už jako malý chlapec prožíval již v rodině tento pocit. V rámci terapie zjistili, že tento pocit odpovídal situaci, kdy v rodině umřel blízký člen, což silně zasáhlo celou rodinu. Ze strachu, aby ochránili dítě před bolestí ze ztráty, kterou rodiče prožívali, neprozradili nic svému synovi, kterým byl zmiňovaný pacient. On si ovšem dobře pamatoval, jak jako dítě hledí na své zkroušené rodiče a vůbec nerozumí tomu, proč prožívají takovou bolest. Nicméně již jako dítě pojal podezření, že ve světě, tam venku, musí být něco opravdu hrozného, co zapříčiňuje bolest jeho rodičů. A to bylo důvodem depresí, kterými trpěl.

Právě proto hovoří Zdeněk Matějček a Jiří Dunovský (2002) o tom, že se má o smrti blízké osoby informovat již roční dítě.

Slova a jejich výraz v řeči jsou neodmyslitelně spjata s komunikujícím člověkem. Proto lze říci, že řeč je člověk sám o sobě. Jsme svou řečí, jelikož skrze řeč se setkáváme se světem a lidmi v něm. Proto řečí můžeme být svobodní, ale rovněž znesvobodnění. Do řeči přivádíme i své děti, které naší řečí se učí být s námi ve společném světě.

V kapitole Diskuze ukáži na podkladě kazuistik a na základě snahy o daseinsanalytickou interpretaci, jak děti jsou svými rodiči a blízkými dospělými přiváděny do horizontů těchto rodičů a dospělých, které mají ve svém životě, ve společném, lidském světě.

Bohužel k dalšímu rozpracování řeči a vývoje dítěte nemáme dost prostoru. Nabízí se obrovské pole působnosti, které ve

fenomenologickém přístupu dle mého soudu umožňuje opravdovější zachycení lidského zrání. Tím může zbytnovat i nám, odborníkům, horizont porozumění lidskému vývoji a lidství. Takový horizont vždy nabízí nejen prostor k širšímu pochopení, ale zároveň na nás klade větší odpovědnost o starost takového spatřování a existování.

4 KAZUISTIKY

Vzhledem ke způsobu mé terapeutické práce a k mému oborovému, terapeutickému zaměření jakou je daseinsanalytická psychoterapie, jsem zvolil kazuistická šetření, jako způsob zaznamenání případu a popsání průběhu terapeutické spolupráce.

Vzhledem k tomu, že daseinsanalytická psychoterapie vidí v každém jedinci individuální a neopakovatelné bytí samé, které je ve svém obsahu v podstatě nepopsatelné a rozhodně nesrovnatelné, je způsob výzkumné části tímto poznamenán. Proto jsem se rozhodl především pečlivě popsat terapeutickou práci kazuisticky a prolínat praktická zjištění s teorií náhledu na problematiku výše popsanou.

Nicméně v rámci daseinsanalytické terapeutické práce pečlivě zaznamenané v kazuistikách je možné přibližně protnout jistá zjištění z šesti kazuistických šetření.

Kazuistiky obsahují osobní anamnézu, která líčí podstatné okolnosti života úzce zaměřené na dětského klienta a rodinou anamnézu, která průběh podstatných okolností života dětského klienta zasazuje do širšího kontextu rodiny. Tyto údaje byly získány v rámci spolupráce od rodinných příslušníků a dětského klienta. Ze sdílení informací v rámci multioborové spolupráce, tedy ze spolupráce s úřadem sociálně právní ochrany dětí, ze spolupráce s doktory a případně psychiatry. Všechny sdílené informace byly podmíněné souhlasem rodiny, jež nás zmocňoval k jejich používání v rámci zmíněné multioborové spolupráce.

Dále je v kazuistikách zaznamenána situace rodiny před vstupem do terapeutického programu, kterou mapují důvody, na základě kterých se rodina rozhoduje pro spolupráci.

Zaznamenán je i průběh spolupráce, aby bylo možné určit terapeutický vliv na rodinnou situaci, a následně je popsán závěr spolupráce s rodinou, jaké vyústění celá anabáze obsahovala.

4.1 Předporozumění

Fenomenologický způsob zkoumání se při řešení výsledků zjišťovaných evidencí a analyzovaných *a priori* musí vždy zaobírat také svým vlastním pohledem a přístupem, svým vlastním *a priori*, který právě vytváří půdu svým předporozumněním. Termín předrozumnění Jana Patočky (2008), který tím navazoval ve své knize na práci Blaise Pascala a pro něho tak významného Edmunda Husserla, to pregnatně vysvětluje.

„Ontologické apriori v nás není původně jako akt víry, nýbrž jako fungující pravidlo věr (tezí); transcendentální vědomí však neukládá žádné zákony, nýbrž prostě je všechny v sobě obsahuje právě tak jako veškeru rozmanitost empirie“ (J. PATOČKA, 2008, s. 172).

Podobně o tom hovoří Martin Heidegger (2008), který explikuje, že člověk je vždy v předběhu před sebou samým, v určité naladěnosti, která ho zakládá. A díky těmto velikánům, kteří nepracovali s “přesnými“ daty, z měřících přístrojů, které zaznamenávají činnost mozku (ukazující tak “akty myšlení“ v daný okamžik), víme, že člověk může utvářet a svobodně nakládat se vším, v čem jest. Krásně je na tomto patrný rozpor fenomenologického přístupu a pozitivistických prizmat. Dnešní, moderní přístupy, na základě objevení téhož, avšak jiným způsobem, docházejí k úplnému opaku, k tzv. evidenci o člověku, kterého tak spatřují mnohem více nesvobodného ve své podstatě. Například František Koukolík (2011), v radiovém vysílání sdělil, že mozek ví o svém rozhodnutí dřív, než si to každý z nás dokáže uvědomit, a to je myšleno tak, že jistá neuronální aktivita je

naměřena dříve, než si je této aktivity vědom člověk sám. Taková zjištění by byla vhodná fenomenologickému zkoumání a rozboru. Bohužel se obává, že by nebyla přijatá pozitivisticky laděnou společností.

Musím se vrátit ke svému předporozumnění, abych trochu rozprostřel to, s čím jsem k práci s klienty v krizovém Centru přistoupil. Jak je fakticky zachytitelné v mé práci, vzdělávám se ve fenomenologickém přístupu a v daseisnalyze Martina Heideggera (208) a Medarda Bosse (1985). Deset let jsem pracoval s nezletilými klienty, v léčebně pro mladistvé uživatele drog. Tam jsem se poprvé dostal k práci s rodinou a dětmi, které trpěli duševní nepřízní. Ačkoliv práce v adiktologických sférách je vždy přísně zaměřena na závislost jako takovou, všiml jsem si evidentních problémů, které jsou s braním drog spjaté, avšak promlouvají do potřeby užívání drog z jiných oblastí, než ze závislosti samotné (jako naučeného chování). Tyto problémy byly komplexnější a zahrnoval celou situaci – rodinu, sebeuvědomění, sociální status, vlastní duševní obtíže, nalezení prvotního porozumění v komunitě užívajících a následné vystřízlivění apod. - nezletilých uživatelů. Tyto děti měli významně narušenou sebeúctu, která se při prvotních aplikací drogy proměňovala a takřka hned se cítili tyto děti chytřejší, hezčí, výmluvnější, s lepšími životními možnostmi. Nebojím se tvrzení, že za svých deset let jsem to zaznamenal u všech klientů léčebny.

Potom jsem rok pracoval v organizaci, která se snažila tzv. socializovat své klienty, s vážným, psychotickým duševním onemocněním. I tam jsem si uvědomil nesmírný vliv rodiny, nebo dalších okolností životních, včetně jejich vztahu k sobě samým na jejich duševní situaci.

Rozhodující pro mou práci bylo, že jsem nastoupil do krizového Centra jako terapeut pro rodiny a jejich děti. Mezi tím jsem absolvoval několik seminářů, školení a různých průpravných

přednášek, abych se více vzdělal pro praktickou terapeutickou práci. Při těchto seancích jsem spatřil, jak lidé hledají jednoduché vysvětlení složitého problému, který je téměř nevysvětlitelný ve své totalitě. Kvůli této snaze se, dle mého soudu, zanedbával důležitý rozměr lidské existenciality.

Jednoduše mi byl teoretický přístup, který se běžně používá k explikace dětského chování malý. Posléze jsem zjistil, že jiní, přední odborníci, které považují rovněž za velikány své doby, mají podobné tvrzení, že na dětský vývoj a jeho vztahy je nahlíženo pouze z hlediska psychoanalýzy a kognitivně-behaviorálních přístupů. K tomu se vyjadřuji výše a konkretizuji i zmíněné odborníky. Zde se k tomu již nebudu vracet.

Mou „achyllovou patou“ může být, že jsem se díky svému učiteli vzhlédnul ve fenomenologickém nazírání a není pro mne již cesty zpět. Jsem naladěm tak, že ani elektivní přístupy pro mne nejsou dost cenné, jelikož to jsou přístupy ze všeho a z ničeho. Opravdu nedokážu vzít v potaz pozitivistická fakta, vždy je vnitřně stavím antagonisticky antropologicky existenciální hermeneutice. Pokud se jedná o otázku člověka. Samozřejmě je možné si říci, co se tedy člověka netýká, když žijeme ve světě lidí a bez nich by ani žádná otázka po bytnosti a podstatě nebyla oslovena. Nicméně se snažím vyhnout i pouhému psychologizování, i když ho nelze opominout. Lze mi rovněž napadnout mé filozofování, které se opírá o výše řečené odborníky, to však mi dává možnost nového náhledu, právě nezatíženém psychologizováním.

Tím nejdůležitějším předporozuměním, se kterým jsem k věci přistoupil je, že jsem sám zažil ve své rodině dramata, která ovlivnila jak mou sebehodnotu a mé postavení ve společnosti, které ovlivňovalo naplňování mých bytostných možností, tak motivovala mé rozhodnutí se vydat cestou studia psychologie. I když mám za sebou deset let terapií, je to jistě ovlivnění mého předporozumění nejsilnější a je důležité to mít na zřeteli.

4.2 Cíl kazuistických šetření

Hlavním cílem mého kazuistického šetření bylo zachycení prožívání dětí, jak souvisí a odkazuje k jejich vztahovým okolnostem v rámci rodiny a vztahovým významovostem jejich rodičů. Čili řečené a daseinsanalyticky nastiňované horizontové vnímání jednotlivců – transcendentní zrozené v imanentním v bytostné vyladěnosti - na pozadí kterého se ‚svět‘ teprve ukazuje.

Takový cíl zároveň umožňuje vhléd do daseisanalytické terapeutické práce s dětmi a jejich rodinami, přibližuje tak její způsoby a odlišnost myšlení a konání od ostatních předních terapeutických směrů, které se k této problematice rovněž vyjadřují. Tato práce a její sepnutí s teoretickým nárysem ukazuje způsob myšlení daseinsanalytické psychoterapie, má rovněž za cíl otevřít téma dětské vývojové psychologie z hlediska daseinsanalýzy.

Výzkumnými otázkami, na podkladě kterých se nám má otevřít teoretické uchopení věci je: Jak se v průběhu terapeutické práce s rodinou vyjevuje vztahovost dětí v souvislosti se vztahovostí rodičů? Jakým způsobem u dětských klientů dochází k privaci jejich svobodného pobytu? Jakým způsobem je možno s tímto problémem v rámci daseinsanalyticky orientované terapie pracovat?

4.3 Vzorek kazuistického šetření

Pro práci jsem vybral šest rodin, hlavními protagonisty šetření jsou především děti žijící v těchto rodinách. Rodiny jsou vybrány tak, že se jedná o klienty krizového Centra, ve kterém jsem působil na pozici terapeuta. S rodinami jsem úzce

spolupracoval v rámci terapeutické podpory a pečlivě zaznamenával po dobu tří let vývoj, který se v rámci naší spolupráce uskutečňoval. O zamýšlené práci jsem rodiny osobně zpravil a na základě jejich souhlasu jsem je do kazuistického šetření zahrnul. Tyto rodiny byly vybrány náhodně ze souboru rodin, se kterými jsem v rámci krizového Centra spolupracoval.

4.4 Etika

Vzhledem k citlivému obsahu a k množství údajů, které bylo nutné zpracovat, bylo kazuistické zaznamenávání zpracováno na základě informovaného souhlasu účastníků. Informované souhlasy jsou z pochopitelných důvodů k nahlédnutí mimo rozsah této práce.

Vlastní jména probandů jsou změněna a nahrazena náhodným výběrem začátečních písmen, tak aby nebylo možné rodiny identifikovat. Spolu s tím je i zastíněno pracoviště, na kterém k terapeutické práci docházelo a další možné zdroje identifikace, to znamená, že žádné pracoviště, které spadalo do multioborové spolupráce nebylo nijak konkrétně označeno.

4.5 Techniky a prostředí terapeutické spolupráce

Spolupráce probíhala většinou v prostorách krizového Centra, kde bylo i zabezpečené zázemí pro terapeutickou práci. Rodiny v pravidelném režimu do Centra docházeli, nebo doprovázely své děti, pokud bylo plánováno pouze sezení s dítětem. Většinou byla terapeutická práce plánována tak, že se terapie individuální pro děti děla v době individuální terapeutické práce s dospělým, aby se rodině šetřil čas maximálně. Pokud jsem s rodinou pracoval jako s celkem, nebo jsem si zval rodiče na rozhovor v rámci podpory rodičovské kompetence (dělo se tak řidčeji), byla logistika samozřejmě jednodušší pro všechny účastněné.

Občas se vyskytla možnost jít s dětským klientem mimo pracoviště a zažít tak terapeutické sezení v jiném, uvolněnějším módu. To bylo pro vhléd do situace mnohdy velice užitečné.

Techniky terapeutické práce jsem kombinoval a používal tak, jak bylo zrovna potřeba pro konkrétního klienta. Při volbě technik jsem nevolil techniky pro výzkum samotný, k předpokládanému porovnání, ale upřednostnil jsem volbu technik účelnou pro klienta, pro efektivitu terapie. Vzhledem k tomu, že se k tomuto šetření snažím přistupovat daseinsanalyticky, a to je podstatou této práce, nesrovnával jsem podmínky terapie s ostatními, nedávalo by to vůči kýženému výsledku žádný smysl.

S rodinami jsem včetně tradičního rozhovoru používal různé hry, sochání mezilidských situací, kresbu a výtvarné techniky vůbec. Důležitou technikou byl i Sandbox play, kterou jsem využíval pro zmapování situace a rovněž pro terapeutickou práci. Sandbox play je projektivní vytváření světa z figurek na podkladě písku, který je tvárný a dostatečně hravý pro děti, ale i dospělé.

Sandbox play, respektive metoda Sandplay je vytvořena především pro práci s traumatizovanými dětmi, ale má mnohem širší možnosti použití a lze ji využívat jak při práci s celou rodinou, tak i jen s dospělými. Za autorku a průkopnici této metody je považována Dora Kalff (2013), která navazovala na terapeutický přístup Carla G. Junga, jehož byla žákyní, tedy je základ této metody stavěn na „jungovské symbolizaci“. Vzhledem k tomu, že jsem využíval daseinsanalytický způsob práce, zřekl jsem se jakékoliv techniky a předem daného postupu a způsobu interpretace.

Při analytickém šetření kazuistik pro mne je kardinálně důležité zabývání se významy a odkazovacími souvislostmi klientů, které nám ukazují svět, s jejich možností a omezeními, vyznačující tak cestu k osvobození terapeutickým působením. Proto je jakákoliv metoda pro můj účel vždy lichá, nebo sama o sobě

nedostatečná a omezující. Má analýza vychází z daseisanalytického konceptu, který je sice komplikovanější pro pochopení a práci, ale dle mého ucelenější a efektivnější ve svém důsledku.

4.6 Způsob zpracování kazuistik

Kazuistické šetření, které má umožnit zřejmější náhled do terapeutického působení, do způsobu práce s rodinou a má být založeno v daseinsanalytické psychoterapii, která neoperuje s metodikou práce, ale ve své podstatě je utvářena ad hoc, čili vždy kongruentně s individualitou jedinců a jedinečností jejich rodin, které vždy v sobě nesou neopakovatelné významy a smysluplné celky, je neskutečně těžké hodnotit.

Každopádně jisté porovnání podobností na základě existenciálních měřítek osob je zcela jistě možné. Z toho důvodu se budu přísně držet velmi úzce zaměřeného porovnání mezi rodinami a jejich ratolestmi.

Důležitým vodítkem je pro mě kvalitativní změna prožívání, citění a chování klientů, jejich způsob situování se ve vztazích a to, jak této okolnosti sami rozumí. A dalším důležitým vodítkem byl i můj vztah s probandem, jak se v něm daný člověk se mnou vyskytoval a já s ním, jaký byl od počátku naší spolupráce a jaké byly změny, co znamenaly, nebo lépe řečeno, k čemu poukazovaly.

V této práci se úzce zaměřím na dva existenciály, které určují kvalitu bytí, vedou ke specifickému způsobu bytí, které umožňuje svobodnou, nebo naopak znesvobodňovanou autenticitu. Oldřich Čálek (osobní sdělení, červenec 2019) upozorňuje, že rozdíl mezi duševním zdravím a nemocí je rozdílem svobodné existence, nebo naopak nedostatečně svobodné existence.

Jedním existenciálem, kterým se budu zabývat je spolubytí a druhým je rozpoloženost. Oba dva existenciály významně ovlivňují kvalitu lidského svobodného pobytu, tudíž jsou důležité pro výše popisovaný rozdíl mezi zdravím a nemocí.

4.6.1 Spolubytí

Spolubytí je termínem, který Martin Heidegger (2008) určuje jako bytí jednotlivce ve společném světě. Spolubytí nás vždy již nějak zakládá, konstituuje a odemyká pro bytí tu spolu, jak doslovně znamená pro Martina Heideggera výraz ‚Da-sain‘. Tato tautologie vyznačuje důležitou okolnost, že ty „druhé“ bychom nebyli schopni vůbec myslet, kdyby náš pobyt tu již nebyl předem tomuto bytí spolu nějak umožněn, kdyby nebyl již v tom nějak původně založen. Toto původní založení je právě v pobytu samém, kterýžto je i tímto spolupobytem a to v módu starosti. Čili starost o druhé, o ‚svět‘ nás nějak k těm druhým situuje, vždy z existenciálního hlediska, říká Martin Heidegger (2008). A touto starostí vždy člověk i jaksi je, to znamená, že jsme tím, čím a jak se zabýváme.

Nikdy však nemíní Martin Heidegger (2008) pobyt, nebo bytí tu s druhými tak, že se jen vedle sebe vyskytují, subjektivně jeden vedle druhého, podobně jako dva předměty na stole. Takovému stání vedle sebe říká výskyt, který není existenciálním bytím, ani spolubytím. Člověk není nikdy pouhým výskytem, proto může stát ve skupině lidí a přesto být hluboce osamocen, *a vice versa* může být někde na samotě a přesto bytostně spolu s druhými.

Je zcela na místě analyzovat způsob jakým klienti v kazuistickém šetření vlastně jsou ve společném světě, jelikož právě to umožňuje nahlédnout, jakým světem sami vládnou, nebo nevládnou, respektive v jakém světě žijí.

4.6.2 Rozpoloženosť,

V daseisnalytickém prístupu se používá termín naladěnosť. O naladěnosti Martin Heidegger (2008) říká, že teprve odemyká naše bytí ‚tu‘ a že jest, a toto jest myslí tak, že je vržeností ve světě ‚tu‘. Důsledně vysvětluje, že se naše bytí a prožívání nekonstituuje teprve při nějaké reflexi, při nějakém uvědomění si sebe sama a posteriori. Ale že je základem, ze kterého je jakákoliv reflexe teprve možná. Lidské chtění a poznání sice může operovat se svou náladou, která je pro existování důležitá, ale vždy z původního modu naladěnosti.

„Nálada vždy již odemkla ‚bytí ve světě‘ jako celek a činí jakékoliv zaměřování se na... teprve možným“ (M. HEIDEGGER, 2008, s. 168).

Vydal jsem se ze skromného popsání naladěnosti na cestu k pochopení našich duševních stavů, které zabarvují vnímání, chápání a prožívání transcendentálního v imanentním. To čím může být člověk oslovován je vždy v nějakém rozpoložení, říká Martin Heidegger (2008). Rozpoloženosť je druhým bytostným charakterem, který je rovněž původní, odemyká svět, spolubytí a existenci, situuje naše ‚tu‘.

4.7 Kazuistika č. 1

Problém před vstupem do programu

Matka a babička přicházejí do našeho Centra pro terapeutickou podporu, na základě doporučení OSPOD, abychom jim pomohli v rodinné tragédii, kdy jejich syn byl údajně zneužit osobou blízkou.

Syn projevuje mnohé psychosomatické obtíže, které byly určeny vyšetřujícím lékařem, tedy kromě enurézy také opakované bolesti břicha, často v pondělí ráno, před odchodem do školky. Trpí

mnohými strachy a obavou ze tmy. Matka i babička vnímají, že má po létě nastoupit do první třídy, a obávají se, aby tam zapadl, aby se tam prosadil. Nechtějí, aby se opakovala zkušenost ze školky, kdy děti chlapce využívaly nebo si na něj dovolovaly jako na nejslabšího, a to dokonce i jeho nejbližší kamarád. Jde jim rovněž o to, že si uvědomují, že na syna neblaze působí jejich depresivně-úzkostlivé ladění a chtějí s tím pomoci. Rovněž neví, jak mají se synem jednat po traumatické události.

Nicméně důležitou okolností rodiny je i to, že mezi babičkou a matkou je určité napětí, které není nijak oslovené. Je to takové další rodinné tabu, dle mého názoru. Toto je patrné při společných promluvách, že mezi nimi je výrazné napětí, které se snaží obejít soustředěním na témata kolem chlapce K.

Osobní anamnéza

Chlapec K. je na začátku spolupráce s krizovým Centrem ve věku 6,5 let. Vyrůstá v rodině s matkou a se svou babičkou, která do rodiny pravidelně dojíždí. S babičkou je chlapec v každodenním styku, babička pro něj jezdí do školky a tráví s ním den, dokud se matka nevrátí z práce. Spolu s babičkou chodí na hřiště nebo se doma dívají na pohádky, popřípadě hrají jednu dětskou počítačovou hru, kde se objevují jeho oblíbení dinosauři. O víkendu tráví chlapec převážně čas s mámou a jezdí na výlety, pokud nejsou doma a neodpočívají.

Chlapec K. byl vždy velice hodný, popisuje matka. Až příliš, dodává. Ve školce se nedokáže vůči jiným dětem prosadit nebo vymezit. Má psychosomatické obtíže, bolesti břicha a trpí enurézou, což bylo určeno vyšetřujícím lékařem. Trpí strachy a nočními můrami. Nemůže být v noci sám, obává se, že je přes noc někdo vykrade a oloupí. Tudíž si syna matka nastěhovala do ložnice, aby nebyl sám.

Matka ho dále charakterizuje jako chytrého a bystrého hochu (takto se nám jevil i zde). Snaží se jeho „bojácnost“ nějak obrátit. Například ho dala na kurz všeobecné sebeobrany, aby se naučil o sebe proti druhým postarat. Bohužel to nijak zvláště chlapce neoslovalo, podle jeho slov.

Zásadním traumatem, které matka sděluje je, že biologický otec chlapce K., který s rodinou nežil, nebyl uveden ani v rodném listu a do jistého momentu se o chlapce nijak nezajímal, zřejmě syna zneužíval. Po určitém věku chlapce si otec domluvil s matkou, že bude mít syna jednou měsíčně. V té době se to mělo stát. Jeho čin sice nebyl soudně prokázán, ale syna již do péče nedostal. Při prokazování nastalo mnoho procesových (důkazních) chyb, kvůli kterým soud nerozhodl o uznání viny. Blíže nebudu konkretizovat.

Rodinná anamnéza

V rodině chlapec žije se svou matkou a babičkou. Další blízcí se v rodině nevyskytují. Obě ženy se vzájemně podporují a dělí se o výchovu chlapce. Babička žije sama, je v důchodu a má čas i zájem se o vnuka starat. Vyplňuje tak čas, než se matka vrátí z práce.

Rodina chlapce K. zažila ještě další neštěstí, kdy přišli o dvouletou dceru. Úmrtí bylo nešťastné, v důsledku nemoci, navíc zřejmě neprofesionálního vyhodnocení lékaři. Babička ani matka se s úmrtím dítěte nevyrovnaly. Bylo to pro ně tak bolestné, že se rozhodly vše před synem zamlčet, ten neznal okolnosti. Jak babička, tak matka před námi otevřeně říkají, že s tím vyrovnané nejsou a nikdy nebudou. Jsou si dokonce vědomy toho, že to silně ovlivňuje a vždy ovlivňovalo vztah k chlapci. Vůči chlapci se matka a babička slovně projevují výrazně eufemisticky.

Babička žije sama, bez manžela, a jedinou její životní náplní, jak sama udává, je její vnuk. Nic jiného pro ni nemá smysl, podotýká. Bez něho se nijak životně neprojevuje. Dokonce jde ve

vyjádření tak daleko, že tvrdí, že na ní už nezáleží. Jinak působí a sama se i cítí být hluboce úzkostlivá, má ze všeho velký strach. Nicméně vše řečené vždy hovoří s křečovitým úsměvem a eufemisticky.

Matka je hodně zaměstnaná a nemá na syna tolik času a ani energie. O víkendech se snaží odpočívat, ale reflektuje to a snaží se pracovat na změně. Žije sama, nikoho jiného ani do života pouštět nechce. Sama má depresivně-úzkostlivou povahu, říká. Rovněž tvrdí, že trpí bulimií, kterou nijak neřeší. Popisuje se jako někdo, kdo se neumí vůči druhým prosadit, a opravdu by nechtěla, aby tak dopadl i její syn. I když zatím hodnotí, že se to nedaří ani jemu.

Průběh spolupráce

Po úvodním zmapování situace jsme nejprve poskytli individuální terapeutickou podporu matce. Přitom jsme do této spolupráce připojili i syna. Následně byl syn svěřen do mé terapeutické péče. S matkou a babičkou jsem kromě toho pracoval na rodičovských kompetencích. Navíc dostala individuální terapeutickou podporu (sporadicky) i babička.

Syn se na první pohled jevil mírný, vzdálený, avšak vřelý a srdečný. Pokud měla matka sezení a syn zůstal v čekárně, soustředěně a klidně si hrál s tím, co bylo po ruce. Spíše tiše, občas nebylo vůbec patrné, že tam je.

Pokud s ním někdo začal hovor, slušně se na něho obrátil a snažil se vnímat řečené. Velice pozorně se soustředil na to, co člověk říká. Působil v daný moment jako malý dospělý. Jeho schopnost pochopit řečené odpovídala jeho věkem.

Jakmile jsme spolu začali pracovat, vždy po příchodu měl chlapec skoro až nepřítomný výraz, ale verbálně a úsměvem dával najevo, že se na sezení těší. Bylo proto nejprve nutné spolu navázat terapeutický vztah. K tomu byly vhodné aktivity, kterými

nejen zjišťuji, jak se mu vede, nebo metody práce, které ukazují jisté naladění dítěte, ale i takové, u kterých jsme si mohli i volně hrát. Hra byla ústřední činností a snažil jsem se při tom se toho účastnit i já aktivně, aby chlapec získal v herním světě oporu. Čekaly nás totiž mnohé zajímavé aktivity na podporu jeho sebevědomí, na práci se strachy a na uvolnění jeho úzkosti, aby se mohl opět přijatelně dětsky projevovat. Čekal nás také důležitý moment, kdy bychom nějak patřičně a bezpečně mohli zapracovat na traumatu.

Nejprve jsme pracovali soustavně se strachy. Jednoduše chlapec naplňoval krabičku, která byla vymodelována, symboly zvolenými chlapcem jako silné a bezpečné. Veškeré strachy jsme pak rituálně házeli do řeky a vytvářeli nové krabičky. Rovněž jsme spolu vymýšleli hrdiny, jejich silné a slabé stránky, a zkoušeli jsme si je jako role spolu přehrávat, převádět je do života a reagovat na skutečnosti. U toho bylo vždy důležité, aby to bylo aktivní a abreaktivní. Pak jsme pracovali i s jeho emocionalitou. Například jsme kreslili tzv. „sopku“, kterou chlapec nakreslil jen jako kopec. Téma jsme rozvíjeli. Rovněž dalšími aktivitami jsme se vzájemně učili emoce (cítění) znát a poznávat. Navíc bylo důležité podpořit chlapce i v jeho vrstevnických vztazích, například při hraních rolí a při dramaterapii. Potom jsme pracovali s metodou Sandbox play. Dále jsme spolu čarovali, kouzlili a vůbec zacházeli magicky. Prostě vše, čím bylo dětsky přijatelně možné ve světě fantazijním i realistickém názorně a podpůrně uchopovat svobodu chlapce a podpořit ho v ní, aby se tak mohla otevřít pro jeho původnější možnost duševní rozvrženosti.

V každé technice byl zprvu patrný odstup a nevýrazný emoční projev, i když některé jeho výtvořby byly velmi zajímavé. Některé jsme již zmínili v předchozích kapitolách. Dalším byla například volná kresba, kterou mu zadala terapeutka matky při prvních sezeních, kdy chlapec ještě docházel na sezení k terapeutce společně s matkou. To bylo před individuálními terapiemi chlapce.

Nakreslil obraz příšer, kde matka byla ztvárněna jako malá a terapeutka ve velkém strachu z příšer. Chlapec se tam sám nakreslil jako velký, největší ze všech a nebojácný.

Jiná aktivita, která byla již v procesu jeho individuálních sezení: zadal jsem chlapci, aby navrhl závodní dráhu. Postavil dráhu z kostek pro závodní auta. Trať byla příliš malá, překážky příliš velké. Dokonce jednou překážkou byla velká žába, která má stále hlad. Aby ji jezdci mohli překonat, museli žábě dát obětinu, jídlo. Pak mohli projet. S chlapcem jsem toto téma rozvíjel. Rozšiřovali jsme dráhu, jezdce jsme tvořili schopnější, s více možnostmi. Tato hra vzešla z mého záměru nechat chlapce vymyslet a zinscenovat překážky a jeho řešení těchto překážek, jako další mapování specifického způsobu chování chlapce. Zadání bylo velice volné, s instrukcí, ať k tomu chlapec použije vše, co se mu hodí, způsobem který mu je vlastní. Jelikož z toho byl patrný komplexnější příběh, rozhodl jsem se hru konzultovat s rodiči.

Teď krátký exkurz do důležité rodinné okolnosti. Na základě hry jsem se zeptal matky a babičky, jak to mají doma se stravováním. Bylo mi řečeno, že vzhledem k tomu, že matka trpí poruchou příjmu potravy je společné stravování problematické. Když chlapec šel jíst s babičkou večeři, matka v tu chvíli odcházela z místnosti, sdělila mi babička. Matka těžko snášela pohled na syna, který se stravuje způsobem, ve kterém ona sama neměla tu svobodu vůči jídlu, napadlo mě, ve chvíli, kdy jsem se dozvěděl více o situaci. Dle slov matky, která byla v tomto případě skoupá na slovo, jí večeření chlapce nedělalo dobře. Mohl jsem se pouze domnívat, že vyjádření matky, že synovo jídlo jí nedělá dobře, může souviset s jistou hladovostí, kterou syn ztvárnil v příběhu hry žabou uklidňující se, pokud dostala obětinu. Abych vysvětlil svou domněnku. Pokud pohled matky na stravování syna ji způsoboval vnitřní potíže, je zde možné vysvětlení, že synovo svobodné stravování, kterému se oddával při večeři, zúzkotňovalo matku, jež v tu chvíli zažívala o to silněji svou nesvobodu vůči

jídla. Pokud matka prožívala úzkost, kvůli které opustila místnost, ohlašovala se v matce jistá svobodná možnost, kterou ovšem nebyla sto naplňovat a tak prožívala zúžení své bytostné možnosti, čili úzkost. A možná právě proto syn ve své tvorbě zinscenoval, že překonání překážky je dar jídla hladové žábě, navíc na dráze, kde jsou obecně překážky příliš veliké a dráha příliš úzká, jakoby možnosti jezdců na dráze neumožňovali dostatečné a patřičně svobodné závodění. Celá dráha byla tak inscenací veliké nesvobody, úzkosti, ve které se jezdci musí nějak situovat. Podobně jako jeho soužití s matkou a babičkou, kde ke svobodnému dětskému chování, vlivem strachů a obtíží rodiny nemá dost prostoru.

Nicméně postupně se chlapec rozvíjel ve společné spolupráci, a rozvíjely se i jeho příběhy. Po sezení vždy odcházel s pohledem přítomným a dětsky rozjařeným. Noční můry se mu přestaly objevovat. Noční enuréza rovněž vzala za své, již to nebyl problém. Chlapec nastoupil do první třídy základní školy a našel si tam kamarády. Dokonce zažil situaci, kdy se zastal spolužáček. Jak se dalo očekávat, jeho prospěch a školní výkon byl výborný. Matka i babička pečlivě pracovaly na zlepšení situace. Odvážně spolupracovaly nejen na sobě, ale i na svých výchovných kompetencích. Proto mnohé problémy pominuly.

S chlapcem jsem měl ještě jednu důležitou terapeutickou aktivitu, pro kterou jsem měl svůj dlouhodobější plán. Aktivitu jsem si sám navrhl *ad hoc* pro tento případ s chlapcem K. Dal jsem mu k vytvoření troje kouzelné dveře, do třech míst, kamkoliv. Nejprve jsme tyto dveře navrhli, jak budou vypadat, nakreslili jsme si je. Byly dle jeho návrhu ze dřeva, z kamene a z ohně. Pak jsme si kreslili, co je za nimi. Jen to, co jsme viděli, aniž bychom překročili práh. První byly vzhledem do světa dinosaurů, které chlapec miloval. Druhými byly dveře do světa Harryho Pottera, do slavné knihovny. A třetí, ohňové dveře vedly do podzemí. Postupně jsme dveřmi procházeli a hráli si na světy, které se za nimi

rozprostíraly. Pochopitelně jsem to absolvoval všechno s ním. Na poslední dveře se bohužel nedostalo. Mezitím si způsobil tělesné zranění, kvůli kterému musel zůstat delší dobu doma. S matkou a babičkou spolupráce slábla, až nakonec považovaly naší spolupráci za hotovou. Dle jejich slov se naplnilo to, proč k nám přišli. Většina problémů kolem chlapce vymizela, a tak ukončily spolupráci. Můj názor, který jsem rodině sdělil, že je na to příliš brzy a že je naopak potřeba více využít možnosti společných sezení nad rodičovskými kompetencemi, kde bychom spolu s matkou a babičkou řešili další postup v terapii, nebyl vyslyšen. Jakmile se objevil apel na výraznější změny v chování rodičů vůči chlapci, z terapie odešli. Apeloval jsem na možnost větší samostatnosti syna a na podpůrnější vztahování se vůči synovi právě s tímto nárokem. Babičku chlapce jsem doporučil do individuální terapie, aby mohla najít vlastní pevnou půdu pod nohama a mohla pracovat na smutku a strachu ze ztráty, která jí doprovázela již od úmrtí vnučky.

Závěr

Můj dojem z toho byl takový, že rodina došla k limitům toho, čeho byly babička s matkou v dané chvíli schopny. Na více nebyly dle mého soudu připraveny. Například chlapec již netrpěl děsů a ani pomočováním, matka si však chlapce stále držela v ložnici, i když sama říkala (a nejen na naše doporučení), že ví, že už by mohl spát ve svém pokoji sám, ale ona se sama v ložnici bojí, přiznala tiše. Navíc syn se postupně choval více emotivněji. Objevovalo se u něho dětsky patřičnější a svobodnější prožívání, například u různých herních aktivit. Babička si mnohdy stěžovala, že jde z našeho centra unavenější. Následně jsem se zeptal chlapce, co si o tom myslí on. Pro něho to problém nebyl, a nijak nepotvrzoval, že by byl po sezení unavenější.

Pokud si mohu dovolit ještě další domněnku, tak matka i babička se ve své podstatě možná výraznějších emocí (možná emocí

chlapcových) neuvědomovaně obávaly. Možná právě proto byl pro chlapce až tak silně významný svět dinosaurů. Tento svět totiž mohl mít, mohl o něm mluvit a mohl si s ním hrát, a to i se všemi agresivními atributy, které mu v něm byly dovoleny. Dinosauri byli velcí, ostnatí, neohrožení, na první pohled vybavení proti nepřátelům, působili odvážně a neohroženě. Skrze ně mu bylo dovoleno, ba co víc, působilo to na matku a babičku roztomile, když napodoboval jejich zvuky a sílu vzrušení. Vždy, když chlapec napodoboval zvuk dinosaura, ukazoval mi ho i s jeho chováním. Měl u toho vzrušeně zarudlé tváře, soustředěný a energický pohled, výhružně přivřené oči a viditelně byl spokojený a neroztržitý. A ještě jedna zajímavost, chlapci nešlo vyslovit „R“ (ano, toto tvrdé a výrazně znělé písmeno), ale ve slově dinosauri se mu to celkem dařilo, nejlépe ze všech ostatních slov.

4.8 Kazuistika č. 2

Problém před vstupem do programu

Do našeho Centra přichází matka s prosbou o terapeutickou podporu na základě doporučení z OSPOD.

Dcera v tu dobu byla v diagnostickém ústavu, s doporučením na dlouhodobější léčebnou péči, kterou slečna J. odmítala. Ke spolupráci se mnou byla rodina doporučena kurátorem pro mládež, který vznesl názor, že je nutná terapie matky s dcerou.

Má spolupráce tedy započala nejprve s matkou, na podporu ve zmiňované situaci a na zmapování toho, co se odehrálo.

Jakmile se dcera vrátila zpět domů, přišly na terapeutické sezení společně. V tu chvíli jsme domlouvali způsob spolupráce.

Vzájemně jsme se dohodli na tom, že budu s dcerou pracovat zatím individuálně a matka bude dostávat terapeutickou podporu pro rodičovské kompetence, rovněž ve spolupráci se mnou. Tento

postup byl citlivě a pečlivě prodiskutován s oběma ženami a byl jimi taktéž odsouhlasen.

Dcera v aktuální době nechodí do školy, ze základní školy odešla na gymnázium, kde studium záhy ukončila. Poté nastoupila na rekvalifikační kurz kadeřnice.

Osobní anamnéza

Šestnáctiletá slečna J. do puberty neměla vážnějších problémů. Ve škole prosperovala výborně, doma plnila své úkoly. Mezi vrstevníky se nějak výrazně neprojevovala, popisuje matka. Rovněž doplňuje, že to byla vždy hodná holka.

Postupně se ovšem ukázalo, že dcera byla ve škole od spolužaček šikanovaná. O této okolnosti dcera začala mluvit až při terapii. Šikanou bylo posmívání se některých spolužaček a různé škodolibosti a zlomyslnosti namířené proti ní. Rovněž pomlouvání a vymýšlení si nepravdivostí, kterým slečna J. musela pak ve třídě čelit. To se odehrávalo až na druhém stupni základní školy.

Vstup do puberty mnohé změnil. J. musela být jednoho dne odvezena do detoxikačního střediska kvůli podezření na užívání návykových látek. Tam zjistili z krve, že užila velkou dávku pervitinu. To vedlo k závěru, že musí pervitin užívat již delší dobu, aby byla schopná zvládnout takovou dávku. V tu dobu J. kolem svého stavu mlžila, nepřiznávala ho. Matka měla hypotézu, že mohla užívat drogy již půl roku, a dle dostupných informací masivně, především kvůli tomu, že v krvi objevili velké množství zmíněné látky.

Doma se značně změnil i projev dcery, která teď byla vysoce výbušná a agresivní, především slovně. Na matku verbálně sprostě útočila. Navíc o tom, co prožívá, mluvila ještě méně než dřív.

Z toho důvodu vyhledali adiktologickou pomoc a pomoc rovněž psychiatrickou, která byla doporučena již od detoxu. Detox

slečna J. zopakovala ještě 3x. Většina odborníků se shodla na tom, že slečna J. je hluboce propadlá drogám a jedinou nadějí je dlouhodobá ústavní léčba.

Rodinná anamnéza

V rodině se žily ve společné domácnosti matka a babička (matka matky) slečny J. Babička slečny J. je matkou i dcerou popisována jako dáma s výrazně nezralými rysy, která na sebe poutá hodně pozornosti a péče od všech spolubydlících, ačkoli její duševní a fyzické síly vypovídají o dobrém zdraví a energickém temperamentu. Na první pohled to údajně není zřejmé, babička má prý útlou postavu.

Dcera i matka babičce vařily a dělaly jí společnost. Zároveň čelily jejím častým uraženým postojům, když se jim podařilo se vůči babičce vymezit. Matka i dcera se shodují, že v ničem jim do domácnosti nepřispěla. Dle slov slečny J., dokud žil děda, o vše se staral on, ten pak podlehl rakovině a veškerá péče přešla na matku a slečnu J. Další, vzdálení členové rodiny jsou sestra a její manžel ze strany babičky, čili prateta a prastrýc slečny J. Dále bratr matky, tedy strýc slečny J.

S prastrýcem a pratetou má slečna J. hezký vztah, chovali se k ní vždy srdečně. Žijí v jiném okresu než slečna J. se svou rodinou. S vlastním strýcem tolik času nestrávila, ale rovněž je k ní milý, podle jejích slov.

Důležitou informací je, že svého otce slečna J. nepoznala. Matka ho zatajila a slečna J. ho nemá uvedeného v rodném listě. Matka otce nepovažovala za dostatečně zodpovědného člověka. Dokonce dlouhou dobu tajila dceři, jaký byl a co se vlastně odehrálo, ergo slečna J. nevěděla o otci téměř nic. Zmíněné téma se otevřelo až v rámci terapií.

Do rodného listu nechala matka napsat svého tehdejšího partnera, který dceru přijal formálně za svou. Ale ve chvíli, kdy se

rozhodl odjet na Slovensko za svým nemocným otcem, se oba partneři odloučili. Matka nechtěla opustit Prahu a vše, co s ní bylo spojené. Tímto ovšem skončil i rodičovský vztah partnera matky a dcery. Tento vztah měl ještě druhé dějství, jelikož se ex-partner dozvěděl o tom, že slečna J. skončila na detoxu. Rozhořčeně psal matce dopisy, že chce být vymazán z rodného listu, jelikož dcera užívá drogy a tím poznamenává i jeho jméno.

Matka podotýkala, že na dceru neměla moc času, že musela hodně pracovat a často se na dceru kvůli různým maličkostem utrhovala. Navíc se musela starat jak o dceru, tak i o babičku, která sice vnučku pohlídala, aby matka mohla pracovat, ale jinak jí oporou nebyla. Matka navíc měla práci, kde se musela hodně otáčet, šlo o vedoucí pozici a bylo na ní kladeno vždy nadmíru nároků, kterým mnohdy čelila pouze vytrvalostí.

Průběh spolupráce

Pracovali jsme na tématech, která ji přivedla k užívání drog. Rovněž jsme pracovali na terapeutickém vztahu. Posiloval jsem její sebevědomí a zralejší postoj vůči tomu, s čím se setkávala. Zároveň jsem podporoval slečnu J. k otevřené diskuzi ohledně témat kolem vztahu s matkou.

Dcera v průběhu spolupráce dozrávala k lepšímu sebevědomí, i když na začátku jsme museli pevně intervenovat vůči opakovanému užití pervitinu. To jsme otevřeli společně s matkou a dcerou na sezení v rámci krizové intervence. Podpořil jsem rodinu tím, že jsme společně vykomunikovali další detox, na který rovnou dcera s matkou odešly. I když to bylo plné napětí a verbální agrese dcery vůči matce, slečna J. mou intervenci nakonec zvládla a akceptovala i rozhodný krok matky. Byl to důležitý moment, který předznamenal otevřenější vývoj v terapeutické práci.

Oldřich Čálek (2005) hovoří o terapeutické péči zástupné a o péči přípravné. V prvním způsobu některé odpovědnosti musí vzít

na sebe terapeut tak, aby efektivně podpořil klienta ke změně. V druhé fázi se znovu odpovědnost vrací klientovi, tak aby ve své odpovědnosti mohl naleznout svou svobodu. Oba způsoby mají v terapii své místo a opodstatnění.

Tak se stalo, že od posledního rozhodného kroku se slečna J. již k drogám nevrátila. Spolupráce se stále vyvíjela ve smyslu zralejšího přístupu dcery k životu a pevnějšího sebevědomí a ve smyslu podpory matky pro větší respekt k dceři a ke schopnosti účastného naslouchání. To vyžadovalo i jistou formu terapeutického vedení matky v rámci práce na rodičovských kompetencích.

Po nějaké době, když už matka i dcera získaly jisté kompetence – určitý svobodnější náhled na vzájemnou situaci, to znamená, že byli obě schopné ustát i konfrontaci svých vzájemných křivd -, se uskutečnilo i terapeutické sezení rodinného typu. Na sezení si zprvu obě vyčítaly vzájemné křivdy z minulosti. Na tom jsme pak pracovali společně i odděleně. V jistou chvíli se znovu spolupráce vrátila především k podpoře pouze individuální.

U dcery byl vývoj terapeutické práce kolísavý. Některé problémy se objevily nově, především sociální fobie v dopravních prostředcích. Na to byl navázán problém obavy z toho, že ostatní ji tajně pomlouvají. Témata úzce souvisela s úzkostlivým naladěním slečny J. Duševní stav slečny J. se hnul k lepšímu ve chvíli, kdy jsem její stav vyslyšel v jeho významu a historických souvislostech. Témata poukazovala na vztah s matkou, jež se tolik o dceru bála. Matka se bála i jinakosti dcery (příkladem je barvení vlasů, pestrobarevné oblékání apod.), proto jí tyto snahy o zviditelnění a individualizaci celkem urputně vyčítala. Matka volila věty typu: „co si lidé pomyslí?“, „budou si myslet, že jsi divná!“. Není náhodou, že šestnáctiletá dcera měla úzkosti ve chvíli, kdy na ni lidé nečekaně pohlédli. Postupně se slečna J. „uzavřela do sebe“. To vše vedlo k vnímání velké osamocení,

odloučenosti, vlastní inferiority a obav z toho, co přijde, jak tomu slečna J. bude schopna čelit. Snažila se tyto stavy zapudit tím, že si představovala, jak je vlastně ve své situaci a ve svém stavu výjimečná. Stav osamocení jí dodával pocit **výlučnost**. Její fantazie a filozofické úvahy, které vedla téměř **výlučně** sama v sobě, jí vytvářely příjemný pocit, že to vše má nějaký smysl, že tímto stavem proniká do hloubky života. Bohužel to mělo efekt mnohdy opačný, jelikož často v mezilidských vztazích selhávala. To ji uvrhlo do melancholických rozlad a bolestných stavů. Ještě výrazněji se uzavírala.

Při sezeních jsme hodně mlčeli, jelikož slečna J. dlouho nenacházela odvalu k tomu, aby promluvila. I když to zprvu působilo, že terapie pro ni není nijak lákavá a že si to tam prostě jen odsedí, opak se stal naštěstí pravdou. Když se konečně rozhovořila, mluvila o tom, jak nad věcmi usilovně přemýšlí, že je velice přemýšlivá, k čemuž občas využívá dlouhé procházky, které u ní toto podporují. To byl začátek úspěšné spolupráce.

Závěr

Slečna J. začala dálkově chodit na střední ekonomickou školu, kde výborně prosperuje. Především jí jdou jazyky, jako angličtina a francouzština. Má nového přítele. S mámou se vztah výrazně zlepšil, dokázaly se k sobě přiblížit a vyřešit své křivdy. Matka se opravdu odvážně postavila k nové situaci a viditelně se snažila svou dceru vědomě respektovat. Dceři se navíc snížily úzkosti, již netrpěla tísní a tolik nepropadala bludným představám, že ostatní o ní smýšlejí ošklivě. Dokázala se znovu vrátit k partě svých kamarádů a začala tyto kontakty sama vyhledávat a udržovat. Navíc deprese, kterými dlouhodobě trpěla, úplně vymizely.

Nejdůležitější změna ve vztahu matka-dcera proběhla, řekl bych spíše, že finálně vyústila, v rámci terapie rodiny, při posledních konzultacích. Sezení bylo natolik plodné, že slečna J. mohla konečně osobně přiznat, jak moc se bojí toho, aby to jako

dospělá v životě zvládla. Ve chvíli této otevřenosti propukla v upřímný pláč. Její obavy byly již patřičné věku, ve kterém rodina ukončovala terapeutickou podporu v našem Centru. Matka dceru podpořila přiléhavě, prostě jí řekla, jak se ona sama bála v podobných situacích. Pronesla to pevně, rozhodně a s takovou mateřskou něhou, že i mně vehnala slzy do očí. Zároveň upřímně vyjádřila, že se o ni nebojí, neboť jí samotné jako mámě již tolikrát za poslední dobu pomohla a povzbudila ji, když ona sama propadala obavám. Například na výletě v Londýně, kde matka se cítila v jistých situacích bezradně. Řekla jí, že je mnohem silnější, než byla ona sama. Vzpomněla situaci, kdy sama ve své rodině (matka) nikdy nedokázala revoltovat, ale ona (její dcera) to dokazuje s takovou silou, že se o ni nebojí. V tomto smyslu znělo i mé vyjádření terapeutické. Slečna J. si poslední sezení pochvalovala a z jejích slov bylo zřejmé, že se již tolik o budoucnost nebojí.

Za celou dobu spolupráce s rodinou jsme se osobně nepotkali s babičkou slečny J., jelikož odmítla na sezení přijít. Ani matka a ani J. to nevyžadovali. Vztah mezi J. a babičkou se změnil jen tak, že si J. vytvořila svobodnější postoj tím, že se nenechala babičkou manipulovat a přestala si brát osobně citové manipulace, kterými se babička občas snažila dceru častovat. Tím babička přestala tyto způsoby chování vůči J. tolik používat, protože nedopadali na úrodnou půdu.

4.9 Kazuistika č. 3

Problém před vstupem do programu

Problémy byly již nastíněné výše, v teoretické části práce. Jedná se především o agresivitu syna (staršího bratra), jelikož tato agresivita je silná a nedbá žádné hranice. Starší bratr byl schopen do mladšího bratra surově kopnout nebo po něm hodit velký kámen.

Matka se opravdu bála o zdraví mladšího syna. Navíc poslední dobou začal být agresivní i mladší syn, začal to bratrovi vracet.

Matka byla hodně unavená, necítila nikde žádnou patřičnou oporu. Musí pracovat na částečný úvazek, aby mohla mít čas na výchovu dětí. Tudíž jsou velkým problémem finance. V omezené míře pomáhá babička dětem. Otec pomáhá sporadicky. Ještě je zatížen svými obtížemi, které jsou depresivně-úzkostné (masivní úzkosti), což problematizuje celkovou rodinnou situaci. Navíc matku zatěžuje jejich nesrozumitelný vztah.

Otec v době nástupu do programu Centra byl zaměstnán jako IT pracovník. Sám diskutoval své depresivně-úzkostné potíže, kvůli kterým chodil k psychiatričce. V ambulantní pomoci se mu opakovaně stalo, že na schůzku psychiatrička nedorazila, respektive nebyla přítomná ve své ordinaci, nebo nedostal léky, které by mu pomáhaly, a složitě se to s odbornicí komunikovalo. Nakonec tuto anabázi ukončil a se svým stavem se snažil vypořádat pouze vlastními silami. S matkou dětí má složitý vztah, dokonce tak pro něho nepříjemný, že o tom podle jeho slov nemůže slušně mluvit, tak se toho raději pro začátek vystříhal.

Rodinná anamnéza

Rodina se do krizového Centra dostala na vlastní žádost matky, která zapojila i otce, jenž přání matky vyslyšel.

Rodiče jsou rozvedeni zhruba šest let. Otec rodinu opustil v devátém měsíci těhotenství matky, když čekala druhého syna. Vztah rodičů byl hodně konfliktní, s prvky domácího násilí ze strany muže. Především pak matka popisuje, že byla často otcem dětí verbálně ponižována.

Otec sám sděluje, že mají naprosto odlišný přístup jak k dětem, tak celkově k životu. Proto jejich manželství nemohlo fungovat, podotýká. Nicméně děti si sporadicky bere, péče o děti je řešena domluvou mezi matkou a otcem. Vzhledem k tomu, že otec

trpí dle jeho vyjádření depresemi a úzkostmi, stává se, že není schopen se o děti starat pravidelněji, tak, jak by bylo potřeba, sám potvrzuje.

Dalším členem rodiny je matka ze strany matky, která se snaží svou dceru podporovat, ale je limitována svým věkem. Otec matky (děda synů) je s babičkou dětí rozveden a vztahy s nimi neudrhuje. Bratr matky rovněž nijak nekultivuje vztah se sestrou a s rodinou. Jsou to jen velice sporadická vzájemná setkání.

V rodině se nacházejí dvě děti, starší chlapec (9 let) a mladší chlapec (7 let). Rodina vyhledala odbornou pomoc kvůli složitému chování staršího syna, který má diagnostikovanou ADHD, ale byla u něho zvažována ještě diagnóza Aspergerova syndromu. Nakonec získal na dětské psychiatrické klinice diagnózu Schizotypální porucha. Starší bratr je doma značně agresivní a projevuje se výrazně nezrale. Agrese je mnohdy směřována na mladšího bratra a na matku. Vůči otci se tak neprojevuje, což ovšem je i dle slov otce způsobeno strachem z nepatřičných výchovných způsobů, tedy tělesných trestů a výhrůžek tělesnými tresty.

Ve škole je starší bratr velice úspěšný, jeví se jako nadprůměrně inteligentní. Každopádně nemá žádné kamarády a je ve škole tichý a upjatý. V lavici sedí sám.

Mladší bratr je výrazně extrovertnější a v rozhovoru přístupnější. Jeho verbální projev je pěkný a znělý, s čistou a jasnou výslovností. Sám se nebojí druhé zapojit do hovoru, který je s ním ucelený a souvislý (zkušenost z našeho Centra). Nicméně rovněž ve škole nemá moc kamarádů, jeví se tam, dle slov matky, upozaděný. Školní prospěch rovněž není nijak zvlášť dobrý, škola ho moc nebaví, i v jeho nízkém věku. Mladší bratr se celkově hůře přizpůsobuje změně situace, například při přechodu ze školky do školy, nebo když se nastěhovali do nového bytu, dle slov matky si tam mladší bratr přivykl až po dvou letech. Mladší bratr pocitově

působí spíše opačným dojmem, vzhledem ke své bezprostřednosti, kterou se projevuje na našem pracovišti.

Průběh spolupráce

S rodinou jsme spolupracovali zhruba dva roky. Po úvodním zmapování situace jsme se dostali k práci nejprve na vztahu staršího syna s matkou. Rovněž jsme facilitovali rodičům společným sezením jejich vzájemnou komunikaci.

Následně získával starší bratr individuální terapeutickou podporu. Matka docházela zvláště na práci v rodičovských kompetencích, zároveň získávala individuální terapeutickou podporu na našem pracovišti od mé kolegyně. Otec sporadicky docházel na sezení, rovněž kvůli rodičovským kompetencím. Docházel rovněž do mé péče.

V průběhu spolupráce jsme doprovodili staršího bratra na diagnostický pobyt na dětské psychiatrii, kde mu upravili léčbu a určili diagnózu. K ADHD přibyla staršímu bratru ještě diagnóza Schizotypální poruchy (F21), která se v MKN-10 řadí mezi skupinu schizofrenie, poruchy Schizotypální a poruchy s bludy (F20–F29). Nově začal brát antipsychotika, která mu výrazně snížila agresivitu. Tato agresivita měla ovšem kolísavý vývoj, především v závislosti na chlapcově duševní kondici (odpočatý/unavený; zátěž ve škole/klid apod.). V individuální terapii se starší bratr jevil přístupný. Dokázal se mnou navázat vřelý a důvěryhodný vztah. Vzhledem k jeho diagnóze to byl úspěch. Projevoval se vůči mé osobě s citem a dospěleji, než mu bylo vlastní v běžných situacích. Dokonce nikdy nedošlo k výraznému překročení hranice, které běžně a někdy výrazně překračoval vůči svým blízkým. Individuální pozornost, zájem o vědu a přívětivý, přijímající přístup byl klíčem k terapeutickému vedení a bezpečnému vztahu.

Se starším bratrem jsem se snažil pracovat na jeho osamocenosti, kterou projevoval nejen při stavění světa metodou

Sandbox play, kde ve vytvořeném světě byl úplně sám. Rovněž jsme pracovali na jeho agresivitě. Jednou z technik byla tzv. práce s „divokým zvířetem“ (K. I. Al-GHANI, 2014). Četli jsme si i jiné příběhy chlapců, kteří pracovali se svými divokými zvířaty. Agresivní projevy byly označeny jako probuzení „divokého zvířete“. Snažili jsme se „divoké zvíře“ spolu pochopit (fenomenologicky: v jakých situacích se probouzí, jak se starší bratr při tom cítí, jaké to je posléze apod.) a snažili jsme se zjišťovat, jak se s ním dá lépe fungovat (jak nejlépe v situacích, kdy je starší bratr v agresivním afektu, se dá zakročit a pomoci tak, aby mu to neuškodilo). Výsledek naší spolupráce jsme společně probrali s matkou a vytvořili určité praktické návody pro běžný život, které starší bratr uznal. Starší bratr často popisoval, že se v něm „divoké zvíře“ (tato metoda je často používaná u chlapců s Aspergerovým syndromem) probudí, když jsou na něho ostatní zlí. Byl dlouhou dobu vystavován mnohým nepříznivým faktorům. Už jako dítě vykazoval jinakost, nebyl příliš mazlivý a přístupný jako jiné děti, říká matka. Navíc zažil násilí v rodině od otce a otcovu duševní nestabilitu (chápej depresivně-úzkostlivá porucha otce). Matka byla dlouhodobě v psychosociální tísní. Mimo jiné nebyl chlapec schopen ve škole navázat patřičná přátelství, držel se od spolužáků dál. Zůstával v lavici sám, často i o přestávkách. Navíc byl o drahnou vzdálenost napřed ve výkonu školních schopností, a to pochopitelně situaci neusnadnilo. Vším tím byl i omezen vztah k mladšímu bratrovi, kterému vlastně jeho sociální schopnosti starší bratr záviděl.

Ohledně mladšího bratra bylo rovněž potřebné nabídnout mu podobnou podporu, jelikož postupně začal vykazovat jisté podobné agresivní chování jako starší bratr. Mladší bratr se projevoval jako velice milý a sympatický kluk, který výrazně trpěl agresí bratra, nepřístupným vztahem s tátou a psychickou únavou matky. Se mnou rovněž dobře navázal spolupráci, náš vztah vykazoval podobné úspěchy jako s jeho bratrem.

Každopádně mladší bratr v projektivních technikách vykazoval silný pocit osamocení a nutnosti se před ostatními ukrýt. Jeho hry měly vždy atribut schování se v bunkru před nepřáteli, například při stavění světa v projektivní metodě Sandbox play, kdy svou figurku zahrabával před světem do písku jako do bunkru, nebo při obyčejném volném hraní si s terapeutem, kde téma si zvolil sám. Takže jsme spolu stavěli bunkr. Tato hra byla opakovaná a snažil jsem se ji rozvíjet tak, aby do bunkru při této hře postupně mohlo více lidí. Jednoduše aby tam nebyl sám. Zprvu jsem sledoval, jak hru rozvíjí jen on, a pak jsem se nenásilně snažil hru rozvíjet svobodnějším způsobem. Mladší bratr na tento způsob slyšel a postupně umožňoval větší a otevřenější přístup k němu do bunkru.

Vzhledem k tomu, že byl silně zasažen vzájemný vztah bratrů, musel jsem vytvořit i společná sezení s chlapci. To se postupně dařilo. S chlapci jsem vytvářel techniky, které nabízely možnost vzájemné pospolitosti. Hoši v těchto technikách dokázali využít příležitosti i přes to, že jejich vztah byl výrazně poznamenán. Tyto techniky a nutnosti byly komunikovány i s rodiči a doporučovalo se, opakovaně, aby probíhaly podobné aktivity i v domácím prostředí. Matka se vyjádřila tak, že s dětmi doma zkouší vytvářet na doporučení techniky, které podporují jejich vzájemnost.

V domácím prostředí, nebo nejčastěji na cestách stále docházelo k potyčkám mezi bratry, ale snižovala se jejich závažnost.

Oba chlapci začali znovu docházet do volnočasových skupin a starší bratr získal kamaráda v jedné nejmenované organizaci – která se mimo své terapeutické aktivity snaží zabezpečit tzv. profesionální kamarády, to znamená mladé dospělé lidi se zájmem o podporu dětí a dospívajících -, kterého si pochvaloval. Našel si i

kamaráda ve třídě, který sice dle jeho slov nebyl zas tak chytrý, ale byl hodný.

Matku jsem se pak snažil motivovat k dlouhodobé individuální psychoterapeutické podpoře. Toto nastavení jsem trpělivě, ale vytrvale udržoval. Dokonce se podařilo sehnat hlídání dětí, aby matka měla čas na sezení a na své další aktivity. Lapidárně řečeno, aby si mohla odpočinout. S matkou jsem nutně musel probrat i širší vztahový kontext (širší rodinu) a vývoj ve vztahu s otcem dětí a dalšími lidmi v jejím životě, abychom společně mohli pochopit nepříznivou situaci, do které se rodina dostala. Pamatuji si důležitý okamžik, když jsem otevřeně matce sděloval svůj pocit, že dle mého soudu oba chlapci mají silně zasažen pocit rodinné pospolitosti a vřelosti, že jsou buďto v naladění osamocení, nebo ve strachu z okolního dění. Matka odvětila, že to je přesně to, co cítila ve své rodině, silnou roztržitost. Nutno podotknout, že podobných hovorů jsme absolvovali společně více a matka se vždy snažila terapeutickou podporu využít i ve vztahu k dětem a dalším osobám. To já považuji za velkou odvahu a měl vůči tomu vždy velký respekt. Život není jednoduchý z mnoha důvodů, ale snaha o jeho pochopení a nápravu, nalezení pravdy a cesty, to je vždy hrdinstvím. A není to samozřejmostí.

Nicméně se stalo několik nepříznivých událostí, které se v nevhodný čas potkaly. Otec dětí se rozhodl odletět do ciziny. Naše terapeutická služba pro matku dětí, vzhledem ke dvouleté spolupráci, musela skončit. V krizovém Centru panovalo pravidlo, že ze svého úřadu může poskytnout bezplatnou podporu pouze po dobu dvou let, nebo do dovršení osmnácti let nezletilého, který je ve své podstatě náš ústřední klient (z mého pohledu pravidlo velice sporné). Takže se posléze pracovalo na alternativní službě, u jiné organizace.

To bohužel přineslo zhoršování syna a vztahu mezi chlapci. Na matku znovu začala dopadat silná psychická únava a vyčerpání.

Otec před odletem do ciziny docházel na terapeutickou podporu do našeho centra častěji. Dokonce se podařilo, že se otec rozhodl navštívit novou psychiatrickou, mnou doporučenou, která nastavila patřičnou léčbu. Otci se výrazně ulevilo díky antidepresivům s anxiolytickým účinkem. Následně, podobně jako u matky, jsem pracoval na motivování klienta do dlouhodobé individuální psychoterapeutické péče. Před rozhodnutím otce odletět, zcela vážně zvažoval, že se odhodlá vkročit do individuální psychoterapie a že pravděpodobně neodletí do ciziny, aby se nejprve postaral o sebe o svou rodinu. Ale v posledním momentu změnil názor a nakonec odletěl.

Závěr

Po dobu spolupráce s rodinou se situace rodiny vyvíjela velice kolísavě. Přesně tak se vyvíjel i vztah všech rodinných příslušníků. Dílčích úspěchů se dosáhlo mnoho, avšak k dovedení rodiny do stabilizovaného stavu bude zapotřebí ještě další práce v jiné organizaci. Předpokládám, že minimálně starší syn bude potřebovat dlouhodobou terapii, čili někoho, kdo ho doprovodí do dospělosti. V takové službě by se aktuálně měla rodina již nacházet.

Starší bratr je v současné době častěji u své babičky, která pro něho měla vždy více pochopení a trpělivosti, a její vnuk je tam stabilní. Mladší bratr v tu dobu zůstává s mámou a tráví spolu s ní čas v přírodě. Oba kluci se pak mění na víkendy a mnohdy se dokonce vzájemně scházejí. Proto se celý cyklus střídá tak, aby se na určitou dobu potkávali. Režim je to klidnější. Mladší i starší bratr si nakonec našli kamarády ve škole, o kterých s radostí mluvili.

Matka získává více práce, která je stabilně placená. Klidnějším režimem, který společně s babičkou dětí nastolila, načerpává síly a je tak sama vyrovnanější, říká. Doporučenou rodinnou terapii hledá. Synové mají terapeutickou podporu zajištěnu v dalších organizacích. Matka stále domlouvá odborné hlídání chlapců, aby měla čas i na sebe.

Otec dětí je stále v cizině. Komunikace se syny probíhá zatím jenom on-line.

4.10 Kazuistika č. 4

Problém před vstupem do programu

Matka přichází s prosbou o terapeutickou podporu pro svého syna, který dle jejích slov má afektivní záchvaty agrese. Také propadá náhlému pláči, je výrazně citlivý. Pláč je často z důvodu neférovosti, kterou údajně prožívá.

Hybným momentem, který motivoval rodinu přijít do našeho Centra, byla situace, kdy mladší bratr F. na svého staršího bratra vytáhl nůž a v minulosti kladivo, ze vzteku. To se stalo, když byli spolu sami doma. Starší bratr utekl k otci, kde si stěžoval, že matka je nezvládá. Matka sama ještě žádala o terapeutickou podporu v jejich vztahu s otcem synů. Říká, že komunikace dlouhodobě vázne, ale že je nutné, aby na tom začali pracovat. Vnímá, že to je důvodem, který vše ještě zhoršuje. Dále si uvědomuje, že mají hodně odlišný způsob výchovy synů. Na tom všem by chtěla pracovat.

Otec se zprvu zapojit nechtěl, ale nakonec se účastnil spolupráce. Sám nakonec uznal, že mladší syn na tom není úplně dobře.

Osobní anamnéza

Chlapec F. je desetiletý kluk, který vyrůstá ve střídavé péči. Jeho rodiče se rozvedli zhruba v pátém roce jeho věku. Chlapec F. má tři sourozence. Vlastního bratra, který je starší, a dvě mladší nevlastní sestry. Sam říká, že se necítí být rodinou otce úplně přijat. Dokonce často dává různě najevo, a to i prostřednictvím projektivních technik, že u rodiny otce je na vzdáleném okraji. Má časté konflikty s novou partnerkou otce a v této situaci se cítí být ve velké nevýhodě. Hodně mluví o tom, že se táta za něj nikdy nepostaví, že on je vždy ten, který za konflikt nese vinu.

S bratrem má rovněž spory. Jeden střet dokonce přerostl ve vzájemné ohrožení násilím, chlapec F. na bratra výhrůžně vytáhl kladivo a nůž. Starší bratr pak utekl k tátovi. Konflikt se odehrál v matčině nepřítomnosti, když byli doma sami. Jelikož synové jsou ve střídavé péči, v tu dobu byli právě u matky, která měla povinnosti a nebyla doma.

Každopádně chlapec F. se u matky cítí být mnohem více přijat. Dokonce tvrdí, že u otce má výhodu bratr a u matky zase on. Dodává, že to ale není rozumné rozdělení.

Ve škole moc kamarádů nemá, zmiňoval se o dvou, se kterými se nějak stýká a je v přátelském vztahu. S ostatními spolužáky nemá moc dobrý vztah. Tvrdí, že proti němu často něco mají.

Jeho koníčkem je v tuto chvíli fotbal. Nastoupil do "rozjetého" klubu a rovněž nevnímá, že by ho nějak ostatní přijali. Ale on je prý rychlý, myslí si, že fotbal je dobrý směr. Přešel z klubu, kde byl kladen vysoký důraz na výkon. Z toho důvodu chtěl přejít do jiného klubu, kde by měl i on lepší pozici, což je zatím dle jeho slov pravda po sportovní stránce, ale nevidí, že by tam měl bližší kamarády. Nicméně teprve tam začíná, takže se ještě uvidí.

Ohledně školního prospěchu je to dobré, má dobré školní výsledky. Hlavně tedy v matematice, která mu jde a hned na prvním sezení mi ukazoval, jak zvládá dobře počítat. Pak má vztah k tělocviku, pohyb mu dělá dobře.

Rodinná anamnéza

Otec se od matky chlapce F. odloučil, když synovi bylo zhruba pět let. S matkou měli dva syny, chlapce J. a staršího syna, kterému je dvanáct let. Manželský vztah byl poměrně divoký, v průběhu výchovy chlapců docházelo mezi rodiči i ke vzájemné agresii, u čehož synové byli přítomni, říkají rodiče. V mládí si otec zpestřoval život drogami, sporadicky. Nicméně to již má dávno za sebou, zůstala mu pouze a občasně marihuana. Dnes má stabilní práci a stará se o rodinu. Je fanoušek fotbalu, pro který měl jisté vlohy. Ovšem vyzná se v hráčích a ligách světových klubů. O synech říká, že se perou, stejně jako se pral on se svým bratrem. Nevnímá jejich hašteření nijak závažně, podle jeho slov se jejich rozmlísky odehrávají přiměřeně sourozenecké rivalitě.

Matka dlouhou dobu žila sama, kromě krátkých známostí. Sama popisuje, že poslední takový partner byl výrazně mladší a spíše ho zachraňovala. Dle jejího popisu byl duševně nezralý a vykazoval závislostní chování. O svého syna F. má strach. Se starším synem má matka větší spory. Vnímá, že mladší syn inklinuje spíše k ní a starší spíše k otci. Snaží se být matkou oběma synům stejně kvalitně, ale vnímá, že více rozumí mladšímu synovi, především v jeho vztahu k otci. Údajně zažívala podobné věci s otcem, které popisuje její syn. Manželství, které zaniklo, popisuje jako náročné, vždy byl problém v komunikaci, a to přetrvává i po rozvodu. Vyčítá otci jistou nezodpovědnost a určitou pasivitu vůči problémům mezi bratry. Rovněž má potřebu se více seznámit s novou partnerkou otce dětí, jelikož chce znát osobu, která je v blízkosti jejích synů. To otec odmítá, nechce jejich životy příliš proplétat.

Starší bratr chlapce F. je dospívající, proto se v současnosti od rodiny a jejích starostí spíše distancuje. Otec říká, že se dokonce separuje, má své kamarády, svůj fotbal, a to si žádá mnoho času. Matka si myslela, že by bylo dobré, aby na terapii starší syn docházel rovněž. Otec byl opačného názoru. Sám starší syn to odmítal. Školu starší syn zvládá obstojně, je úspěšný ve fotbale, údajně i talentovaný. S bratrem má složitý vztah, sám se vyjádřil tak, že ho ve svém životě nechce. Starší bratr má dojem, že je mladší bratr rozmazlován, objasňují nám oba rodiče. S tím, že otec si myslí, že to je určitá pravda. Matka o tématu rozmazlenosti mladšího syna hovoří ambivalentně.

Nová partnerka otce má s chlapcem F. podobně složitý vztah, dochází mezi nimi ke střetům, kde pak musí zasahovat otec, který se to snaží uklidňovat.

Mladší sestry chlapce F. nejsou nijak výrazně diskutovány při sezeních. Jedna sestra je roční miminko, druhé sestře je zhruba pět let a chlapec o ní mluví víceznačně.

Otec tvrdí, že obě sestry mají chlapce rády. To je ovšem vyjádření ze závěru terapeutické spolupráce, kde již byly vztahy vyrovnanější. Sestry mají chlapce F. (tedy z vyjádření v závěru spolupráce) opravdu rády, často chtějí, například při jídle, aby chlapec F. seděl mezi nimi apod. To sdělil k závěru našich sezení posléze i chlapec F.

Průběh spolupráce

Spolupráce se tedy započala s matkou a jejím synem F. v rodinné terapii. Následně se začalo pracovat i s rodiči dohromady, na jejich vzájemné komunikaci. Posléze jsem byl přizván do spolupráce i já, zajišťoval jsem individuální terapii pro syna. Po určité době jsem převzal i práci na rodičovských kompetencích s otcem a matkou, abych je podpořil ke zdravější komunikaci a ve zdravějším vztahování se vůči synovi F.

Se synem F. jsem zprvu, jako obvykle, navazoval terapeutický vztah a mapoval situaci.

První projektivní technikou byla tzv. začarovaná rodina. Flagrantní informací, kterou mladší syn o sobě tímto sdělil, bylo kromě jiného to, že sám sebe ztvárnil jako vzduch. Když jsem se ptal na důvod, vysvětlil to tím, že vzduch je všude a lidé ho potřebují k životu. Z toho bylo patrné, že pokud se ztvárnil jako vzduch, tedy jako něco životně důležitého, ale zároveň nepostřehnutelného okem, téměř nezaznamenanatelného v běžném, každodenním životě, až na okolnost nedostatku vzduchu, je patrné poznamenání určité vzájemnosti s rodinou. A to bylo jedním z mých terapeutických záměrů, snažil jsem se tuto vzájemnost v rámci naší spolupráce a spolupráce s jeho rodinou podpořit. Posílit jeho sebehodnotu v rámci našeho terapeutického vztahu, a podpořit rodiče, aby si zaprvé všimli, co se v jejich vzájemných vztazích odehrává a proč, a podpořit jejich svobodnější možnosti k patřičnější vzájemnosti se synem F.

Spolupráce trvala téměř dva roky, i když bylo období, kdy se setkání uskutečňovala po delší době.

Nejdůležitějším duševním rozpoložením chlapce byl pocit, že tak úplně nezapadá do rodiny otce. Otec fandil fotbalu, hodně se v něm vyznal i teoreticky, a jeho bratr (syn otce) byl dobrý fotbalista. Chlapec F. vnímal, že nemá s tátou společný zájem, i přes to, že teoreticky fotbalu také slušně rozuměl. Partnerku otce vnímal negativně, myslel si, že proti němu něco má. Vůči sestřím měl ambivalentní vztah. Nejblíže vnímal matku, která mu dokázala naslouchat. Ale měla své starosti, dle jeho slov. Když potřeboval oporu ohledně školy, kde zažíval konflikty se třemi spolužáky, obořila se na něho, že neví, co má dělat (Dlužno podotknout, že nakonec se jí podařilo syna podpořit). Hodně si stěžoval na nespravedlnost ze strany rodičů a dospělých obecně. Říkal, že dospělí vždy mají pocit, že všechno vědí, že mají zkušenosti a jeho

názor pak není důležitý. To ho štvalo. Dokonce se v rámci terapeutického sezení stalo, že při diskuzi nad hraním her na telefonu se po mé reakci na situaci usedavě rozbrečel. V breku prohlašoval, že je to s dospělými těžké, že si myslí, že mají vždy pravdu a děti a jejich názory je nezajímají. Tato situace vzešla spontánně ve chvíli, kdy při sezení telefon použil a já se ho zeptal, jak často vlastně na telefonu hraje. Jakmile mi odpověděl a já se trochu s překvapením vyjádřil, že hraní na telefonu bývá zrádné a má mnohdy nepříjemné důsledky, začal mi vysvětlovat, že to má pod kontrolou. Na to jsem neslyšel a snažil se mu nějak říct, že to vůbec tak snadné být nemusí a v tu chvíli propukl ve zmíněný usedavý pláč. Hned jsem pochopil, že jsem příliš tlačil a neposlouchal chlapce, takže jsem tomu vzápětí dal prostor. Po chvíli, kdy mi řekl, jak to s těma dospělýma vlastně je, jak se vůči nim cítí, jsme se zlehka dostali i k samotnému telefonu. Nakonec jsme téma hraní na telefonu nechali na další sezení a k tomu jsem použil pár hravých příběhů, kde se podobné téma šikovně nechalo rozvíjet. Chlapec svolil, že se tomu společně můžeme věnovat. Při rozhovoru s rodiči jsem se dozvěděl, že se chlapcův pláč, při podobných okolnostech odehrává poměrně často a nevědí si s tím rady.

Chlapec F. působil, že jeho sebevědomí je výrazně snižené, nevěřil si, ale samozřejmě to nedával přímo najevo. Snažil se každému vysvětlit, že mu věci jdou. Nicméně v jeho rodině, myslím si, opravdu mnoho zastání neměl. Otec nerozuměl některým projevům v chování syna, vykládal si je jako projev rozmazlenosti. Matka naopak měla obavu, že syn je v nevýhodě, převážně v rodině otce, a bylo jí mladšího syna líto. Dokonce opakovala, že se v něm vidí.

Bylo nutné pochopit chování syna ve svých významovostech a odkazovacích souvislostech. Otec pochopil, že se mu nevěnuje tak, jak by bylo na místě a že chování syna není znehodnocování jeho authority, ale neobratně zvolená snaha o sblížení. Otec měl dojem,

že je jeho matkou rozmazlován a tudíž vůči němu zvolil taktiku přísnější výchovy, aby tomu dal jakousi hranici. Následně většina projevů chlapce byla chápána jako rozmazlenost a tak se vzájemným nedorozuměním vzdalovali. Matka naopak pochopila, že si synovu situaci bere příliš osobně, že její zklamání nad vztahem s otcem je docela jiná okolnost, než ve které se nachází syn F.

To pak umožnilo uvědomělejší, a proto svobodnější postoj rodičů vůči synovi. Posléze jsme mohli pracovat i na konkrétních situacích, prakticky (chápej v rámci terapeutické práce). Otec se mu začal více a otevřeněji věnovat. Doprovázel syna na nový koníček, tenis, kde chlapec F. zažíval úspěch. Byl oceňován trenérem, který u něj viděl schopnosti a talent. Otec si svého syna začal více všímat a oceňovat ho, patřičněji. Při tenisovém “úspěchu“ bylo pro něho radostí syna povzbuzovat, šlo mu to věrohodně. Dokonce mu dokázal říci přímo, bez okolků a spontánně, že si ho opravdu váží. To bylo dříve mnohdy nevyslovované.

Matka získala jistější rodičovský postoj vůči mladšímu synovi F. a pracovala na otevřenějším vztahu. Především pak nesměšovala role kamarádky a matky, což byl problém, kterému podléhala dlouhou dobu, především po rozvodu s otcem dětí.

Párkrát měla sezení se synem za mé přítomnosti, především ohledně školních problémů. Ty se různě šmodrchaly, nejprve měl problémy on se spolužáky, pak se objevil i náznak šikany z jeho strany vůči jednomu chlapci ve třídě. Tento pokus o šikanování skončil dříve, než mohl pořádně začít. Oboje jsme zpracovali terapeuticky. První bylo podpořit matku a otce v lepší komunikaci se školou. Druhý případ jsme citlivě řešili při sezení, kde byl syn i matka. Muselo dojít k objasnění toho, co se vlastně stalo nebo děje. Učitelka chlapce F. upozornila matku, že pokoušel vyžadovat peníze po spolužákovi za to, že ho bude fyzicky ochraňovat a pokud to nepřijme mohlo by se to obrátit pro ti spolužákovi.

Chlapec F. popisoval, že spolužák je problémový a dost zlobí ostatní. Nechtěl o tom moc hovořit, takže jsme netlačili na informace a prostě jsme se jen volně bavili i o svých zkušenostech z podobných situací. Dále jsme probírali, co se může skrývat za tím, když je nějaký žák problémový, jak je to často složitější, než to vypadá. Rozhovor byl důležitý především proto, aby bylo zjevné, že nás (jako dospělé) zajímá jeho názor, a rovněž že se dokážeme vyjádřit upřímně, bez autoritativního postoje. Bez toho, abychom věc shodili ze stolu z jakéhokoliv motivu, nebo se snažili najít viníka situace. Bylo na místě otevřít téma, ale dát mu přijatelnou formu, bez obviňování, ale se snahou pochopit, o co šlo. Další den mi přišla informace od matky, že děkuje, že to bylo poprvé po dlouhé době, kdy se jí syn zase otevřel. Jejich rozhovor pokračoval ještě doma.

Chlapce F. jsem i nadále podporoval nejen v jeho sebevědomí, ale i svým zájmem a rovněž aktivním nasloucháním. Podobně jako u jiných dětí jsme spolu také začarovávali jisté neblahé pocity a pak jsme se s nimi snažili nějak naložit, například problémy se spolužáky ve třídě, které chlapec začaroval do míče. Na otázku, jak by s míčem naložil, odpověděl, že by s ním dal gól. Z toho lze vyvozovat hned několik motivů, které projektivní metoda umožňovala vyvozovat: například že je pro chlapce důležité vyniknout. Dát gól míčem, do kterého je vtěsnán problém se spolužáky, to je motiv, který hovoří sám za sebe. Kdo by nechtěl, pokud se cítí být ve třídě outsiderem. To, že zvolil míč a branku, čili fotbal, je přesně to pole, na kterém by si přál vítězit. Takové pole ovšem poukazuje k tátovi a bratrovi, to je to jejich společné. Fotbalem se výrazně ukazuje otec, a starší bratr je dokonce úspěšný fotbalista. Navíc na začátku mladší bratr prohlašoval, že se necítí být rodinou přijat. Myslel však především rodinu svého otce, ke které má blíže i jeho starší bratr. Také spolužáci, skupina kluků, proti němu něco mají.

Tuto okolnost jsem s chlapcem neinterpretoval, někdy je prostě důležité jen v tom být, a nejlépe společně. Takže jsme začarované problémy někdy i trhali a házeli do koše. Pokaždé bylo vidět, že to chlapci velice prospělo.

Chlapci jsem se snažil být nejen podpůrným terapeuticky, ale i prakticky vztahově. Například jsme probírali jeho možnosti ve vymezení se druhým, což jsme si zkusili ověřenou formou při hraní rolí a rovněž společným rozhovorem a hledáním taktiky, jak si nenechat věci líbit, ale zároveň se nedostat do větších problémů. Například jsme hráli jeho běžné konfrontace se spolužáky (byli tři, se kterými měl vážnější problém). Postupně se ukázalo, že jeho postavení ve třídě není tak osamocené, jak se zdálo, ti tři spolužáci, kteří ho provokovali, nakonec měli ve třídě více odpůrců, než bylo do té doby patrné.

Veškeré tyto a mnohé další aktivity vedly k tomu, že chlapec přestával propadat náhlému pláči. Uklidnila se situace v rodině. S bratrem měl mnohem vřelejší vztah. Dokonce od bratra dostal pěkné tričko, kterého si považoval, s potiskem, který si dlouho přál (upřímně ho to překvapilo). Na výletech spolu byli schopní si volně hrát jako už dlouho ne. S partnerkou otce se rovněž vztah uklidnil a sám chlapec F. popisoval, že to je mezi nimi teď dobré. Bylo i patrné, že si chlapec F. užívá vřelé přízně sester, které rády seděli při jídle tak, že ho měli mezi sebou. A to bylo pro chlapce F. neméně překvapivé.

S matkou, jak již bylo zmíněno, měl otevřenější vztah. Matka změnila i přístup k výchově a k míře odpovědnosti, kterou synovi poskytovala. Nebylo to ještě zmíněno, ale chlapec trpěl i různými strachy. Jedním z nich byl i strach z cesty ze školy domů. Proto často chodil s klukem, který měl podobnou cestu. Báł se, že ho někdo přepadne. V průběhu spolupráce se tento stav změnil a chlapec F. začal chodit sám domů i z našeho Centra.

Závěr

Je nutné ocenit spolupráci rodičů. V současném rodinném příběhu bylo opravdu důležité, že rodiče dokázali reagovat na potřebné změny a dokázali otevřeně a zdravě sebekriticky reflektovat zkušenosti a situace, které měli za sebou a které je ještě čekaly.

Důležitým faktorem byl zájem o chlapce F., nabídka terapeutického vztahu vytvořila prostor pro změnu ve specifických životních situacích. Pochopitelně nemůže takový vztah sám o sobě nahradit blízkost rodičů. Bez patřičné změny na jejich straně by tak mladý chlapec mohl velice rychle sklouznout do neblahých způsobů vztahování se k druhým.

Matka i otec pravidelně docházeli na individuální, ale i společné sezení, což mělo prokazatelně efektivní vliv, který se ukazoval na jejich vzájemných vztazích se synem a zároveň na jejich vzájemné rodičovské komunikaci. Dříve spolu více mluvili pouze tzv. technicky, jen si předávali informace ohledně termínů střídavé péče a dalších nutností, ale na konci spolupráce dokázali více mluvit o tom, co se ve vzájemných vztazích mezi nimi a dětmi děje, zvládali o tom spolu otevřeněji hovořit.

4.11 Kazuistika č. 5

Problém před vstupem do programu

Chlapec M. je v PPPD, má diagnostikované depresivní a úzkostné stavy, na které užívá farmaka. Je výchovně náročný, s občasným agresivním chováním, především verbálním. Nemá kamarády, jeho občasné vrstevnické vztahy jsou zúžené na jisté manipulace z jeho strany, kterými si chce zajistit určitou výhodu v kolektivu, dle jeho slov. Nicméně občas dojde k brachiálnímu konfliktu mezi ním a vrstevníky.

Chlapec touží po tom, aby znovu mohl být se svou matkou. V současnosti se vídají dvakrát týdně. Důvod, proč syn skončil v PPPD je, že matka nemá vlastní bydlení. Byt jim před nedávnou dobou vyhořel, od svíčky. Pak se synem byla v několika azylových domech, kde je vždy vyhodili pro nepřetržité konflikty mezi ní a synem. Syn je údajně agresivní, hlavně verbálně. Jejich hádky sice byly občas divoké, ale dle matky to pracovníci azylových domů viděli hůře, než jaká byla skutečnost. Vnímá to jako křivdu. Nakonec pro syna bydlení neměla a syn zůstal nejprve na jednom odborném pracovišti (z důvodu anonymity neposkytují bližší informace) a následně skončil na PPPD, pod patronátem doprovázející organizace. Štěstím bylo, že i přes devastaci bytu požárem se tento mohl prodat.

Matka musí zajistit bydlení a dále podle pracovníků OSPOD musí zabezpečit pro syna školu, doktory a rovněž terapeutické zázemí v místě nového bydliště, aby bylo možné syna opět vrátit do její péče.

V tomto případě je spolupráce multioborová: rodinu zajišťuje doprovázející organizace, jiná speciální organizace zajišťuje psychosociální podporu matky, OSPOD, dále naše organizace, která má zajistit rodinnou a individuální podporu syna a matky, u matky pouze práci na rodinné terapii a práci na rodičovských kompetencích. Každý subjekt spolupráce směřuje k tomu, aby matka a dítě mohli žít spolu v zajištěném bezpečném prostoru, jak psychologicky, tak sociálně. Sama matka vydává nemalé úsilí na to, aby se situace mohla příznivě změnit.

Osobní anamnéza

Chlapec M. je devět a půl roku starý. V současnosti je v pěstounské péči na přechodnou dobu (dále jen PPPD). Prošel i diagnostickým pobytem na psychiatrické klinice, kde mu kromě ADHD diagnostikovali deprese a úzkosti. Proto je v dnešních dnech farmakologicky medikován.

Podle slov pracovníků z jiných organizací, kteří pracovali s rodinou, je chlapec M. na matku agresivní. I když je mezi matkou a synem patrná i vzájemná blízkost. Matka uvádí, že je syn těžko výchovně zvladatelný a občas si s ním neví rady. Projevuje se náhlými zvraty v chování, jistou nevypočitatelností, která může zajít až do krajností. Například ze zkušeností na našem pracovišti, kdy se chlapec M. začal v náhlé a prudké rozjařenosti svlékat a házet věci kolem sebe. Na prosbu, aby toho zanechal, nereagoval.

Ve škole nemá příliš blízkých vztahů, spíše je ze školy rozmrzelý. Sám chlapec si často stěžuje na to, že jsou vůči němu ostatní zlí. Naučil se proto s dětmi různě manipulovat, sám prohlašuje. Naučil se to činit různým našeptáváním a ponoukáním apod.

Matka dokonce popisuje jednu zkušenost, která ji zarazila, kdy syna zaslechla mluvit s jednou neznámou holčičkou, jež si v parku v jeho blízkosti hrála. Matka tvrdí, že syn holčičce potichu řekl, jestli se tady, sama u křoví nebojí, že může z křoví vyběhnout klauz s motorovou pilou, aby jí rozřízl pusou.

Každopádně chlapec na první pohled působí velice bodře a nadprůměrně inteligentně, což není nijak potvrzeno diagnosticky. Jeho verbální projev a chytré oči působí dojmem staršího chlapce, ovšem při různých aktivitách se chlapec projevuje výrazně nezrale a vyžaduje po matce, aby na jeho chování participovala. Například matku často prosil, aby na něj šišlala jako na malého chlapečka. Matka na syna odmítala šišlat na veřejnosti, s tím, že na něho šišlala až doma. Chlapec šišlání vysvětloval tak, že mu to přijde hrozně roztomilé a chce, aby tuto roztomilost mu matka umožňovala. Z jeho chování bylo patrné, že na matku vyvíjí silný nátlak, aby mu vycházela vstříc. Matce to přišlo krajně nepříjemné a trochu jí to zaráželo, ale doma synovi vyšla vstříc. K této aktivitě se vyjádřím v dalších oddílech podrobněji. Nicméně vzhledem k tomu, že jsem se k otevřenějšímu vysvětlení nedostal,

ani skrze syna a ani skrze matku, můj názor je takový, že synovi dělalo dobře určité ponížení, které bylo v jejich interakci cítit, když donutil matku na něho šišlat.

V PPPD je chlapec M. u profesionální pěstounky, která si stěžuje na to, že chlapce nezvládá, že se měl dostat do rodiny, kde je muž i žena. Ona je na něho sama a nedůvěřuje mu. Prý to již sdělovala doprovázející organizaci, ale s žádným výsledkem.

Sám chlapec si rovněž stěžoval na to, že se u pěstounky necítí dobře. Například říkal, že mu šlape profesionální pěstounka po legu, že nemá důkladně umyté příbory a talíře a tímto se mu jídlo, které má jíst, zhnusí. Dále že nedostává dost sladkého.

Rodinná anamnéza

Matka je ve zralém věku, syn se jí narodil po čtyřicítce. Vše kolem porodu bylo v pořádku, co se týká zdravotního stavu syna. Matka sama ovšem trpí bipolární poruchou, je z toho důvodu i v plném invalidním důchodu. Léčí se jak psychiatricky, tak psychoterapeuticky. Sama ovšem tvrdí, že se necítí být dobře diagnostikována. Nicméně podporu vítá. Vzhledem k tomu, že syn je v PPPD, chce udělat vše proto, aby ho dostala zpět do své péče.

Chlapec měl ještě babičku (matku matky), se kterou měla matka chlapce tak špatné vztahy, že se vedlo mnoho let soudní řízení, aby babička nemohla vidat svého vnuka. Matka si to nepřála, protože pod její výchovou ona sama dle svých slov brutálně trpěla, byla hodně trestaná. Navíc údajně babička poštvávala vnuka proti ní. Nakonec babička ustoupila a vzdálila se rodině z vlastní vůle.

Děda chlapce (otec matky) vnuka nepravidelně vídá. Jejich vztah je omezený, ale zřejmě má kladný průběh. Děda s nimi podniká občas výlety, k vnukovi se chová hezky. Podle matky se tam ale nemohou zdržovat dlouho. Otec matky je s babičkou vnuka mnoho let rozveden.

Vlastní otec syna o narození chlapce neví. Matka nechce jeho osobu nijak do rodiny zapojovat.

Průběh spolupráce

Nejprve jsme započali práci s matkou. Za naši organizaci: sociální pracovnice řešila s matkou zajištění finančně organizační, jako vedoucí case managementu; já jsem začal pracovat s matkou na rodičovských kompetencích a na zmapování situace. Posléze na tzv. rodinném setkávání, kde jsme společně spolupracovali na vzájemném vztahu matky a syna. V této kategorii se rovněž vytvořil prostor pro mou práci v individuální terapii s chlapcem M.

Spolupráce s matkou, která se měla týkat především témat kolem vztahu matky a syna, rovněž podpory ve zdravém přístupu k výchově, se témata mnohdy stáčela k více méně vlastním zájmům matky. A to i přes to, že matka měla dost prostoru pro komunikování svých témat jak u svého psychiatra, tak u svého psychoterapeuta. Bylo složitější udržet hranici námi vymezeného prostoru pro komunikaci a terapii.

Způsob vyjadřování matky byl překotný. Rychlost vyslovování občas znemožňovala porozumět obsahu sdělení. Mnohdy jsme se museli vracet k meritům naší práce a já vynakládal mnoho úsilí, abych udržel linku společné diskuze, často totiž odbíhala k tématům, která s tím vlastně přímo nesouvisela. Zaobírala se vlastními, čistě osobními zkušenostmi, zážitky a snažila se srovnávat zkušenost s terapeutickou prací pod jiným vedením. I přes to byl zájem matky o syna patrný. K důležitým věcem jsme se postupně dostávali.

První spolupráce se synem je jen těžko zapomenutelná. Téměř desetiletý chlapec vkročil do Centra suverénním způsobem. Každého hned až afektovaně zdravil, měl vzletný hlas, energický a veselý. Pohled měl lehce ironický, ale nikoho neurážel. Až na druhý pohled bylo zřejmé, že je chlapec nejistý, což na první

pohled nebylo skoro znát. Jeho projev byl tak suverénní, že připomínal staršího hochu. Až při dalších sezeních, kdy jsme se trochu poznali, vycházela najevo jeho určitá nezralost. Často matku něčím pokoušel. Matku mnohdy prosil, ať na něho šišlá, nebo si přinesl pistoli jako hračku, tzv. nerfku, která střílí umělohmotné šípky. Různě mířil do obličeje, i když jsme ho upozorňovali, ať to nedělá, že je to nepříjemné. Nechával toho, ale pokusy opakoval. V podobné situaci s matkou, na sezení, byl vůči matce méně tolerantní, na její žádost, ať po ní nestřílí, vůbec neslyšel, často ho odpor mámy burcoval k větší intenzitě v jeho chování. Projevoval se netrpělivě, impulsivně. Při sezeních se různě točil na pohovce, převracel se, téměř nepřetržitě. Byl poněkud nevyzpytatelný v prostoru, kam zrovna chce jít, co chce udělat. Vykazoval i jisté agrese, většinou proti matce, nebyly zuřivé, ale urputné. Vždy u toho měl úsměv na tváři. Příkladem lze nastínit situaci, kdy chtěl sedět matce na klíně, i když matka mluvila a zrovna toto nechtěla. Byl v tom neodbytný a matka při sezeních neměla moc schopnosti to vyřešit. Myslím, že to chlapec vnímal a zdálo se, že je o to neodbytnější.

Celá situace pro mě dostala úplně jiný význam, když jsem jednou sledoval chvíli, kdy chlapec K. vyjel na matku, nebo jiné okamžiky, kdy chlapec začal být agresivní, urputný nebo nevypočitatelný. Nedělo se to nikdy soustavně. Tyto chvíle přicházely v okamžiky, kdy matka rychle, skoro až těžko srozumitelně chrlila informace, slova, věty, která se někdy ani netýkaly sezení, komplikovaně vyprávěla. Matka v tu chvíli jen těžko dokázala pustit ke slovu někoho dalšího a měla k tomu sníženou schopnost uslyšet nás. V těch situacích jsem měl pocit, že nic není dost průrazné, tak, aby to překonalo její vyprávění. Témata matky byla nejčastěji kolem jejích starostí, například, že je unavená, že jí někdo špatně pochopil, že hůře spí apod.

Další nosnou informací byl postoj matky k synovi. Ten nebyl patrný hned na první pohled. Při jednom individuálním sezení

vyprávěla o synovi, že ji zaráží, že není moc zvědavý. Ona, jako člověk, říkala, se pořád o něco zajímá. A jeho nezajímá nic. Vůbec to prý nechápe.

Mimo tyto postoje vyprávěla, jak je unavená, kolikrát se jí nic nechce, tak jenom leží, nebo kouká na televizi. V těch chvílích pošle chlapce i nakoupit. A rozčilovala se, že si chlapec kupuje především sladké a to, co má koupit, nekoupí. Z těchto informací byl zřetelnější jejich vztah, ve kterém účastný zájem, emoční vřelost a další důležité aspekty patřičného vztahu k dítěti chyběly. Navíc probíhalo opravdu urputné vysvětlování matky synovi, které nešlo nijak zastavit a bylo mnohdy prosycené množstvím nevýrazných výčitek, že se nechová tak, jak by měl. Výčitky byly často moralizováním a obviňováním, že jí jeho chování unavuje a jeho neposlušnost jí vyčerpává, často to říkala s lehkým úsměvem na tváři, jako by to tím chtěl zlehčit. Avšak s tak intenzivní kadencí slov, že v této situaci dávalo naprostý smysl chování chlapce, který jedině svým impulzem nebo agresí mohl řeč zastavit a prorazit.

Zajímavá byla technika tzv. sochání, kterou jsem při jednom terapeutickém sezení zvolil. Je to technika, kde dotyčný ze sebe a dalších osob vysochá postavy, které odpovídají jeho vnímání vztahů. Chlapec vysochal sebe jako morče, které je přitisklé k zemi (morčata měl rád), a matka ho má na vodítku a stojí nad ním. Při otázce, jestli se může svobodně pohybovat, řekl, že ano (že občas může vlézt matce na záda, což se prakticky nepodařilo, ale chlapec to nakreslil). Nato jsme v tématu pokračovali při dalších sezeních, aby se kompozice změnila na svobodnější vztahování.

To samé měla za úkol matka, tedy vytvořit socháním vlastní interpretaci jejich vztahu. Posadila se do hlubokého křesla a vzala si syna na klín. Na otázku, jestli může svobodně vstát, se to matce nepodařilo. V té chvíli se matka začala spontánně smát, že to přece je jen inscenace a nemusí to odpovídat ničemu.

Reflexe terapeutické činnosti s touto rodinou by mohla být tak dlouhá, jako je celá tato práce. Proto se teď omezíme na závěry.

S rodinou proběhlo ještě mnoho důležitých sezení, kdy jsem se já s rodinou terapeuticky sblížil. Chlapec se při sezeních začal vztahově výrazně měnit, především se to dalo zaznamenat v našem vztahu. Změnila se mu i mimika. Ve společné individuální práci začal být i laskavý, ustupovaly manipulativní tendence, při kterých někdy se snažil odběhnout od určitého tématu.

Jeho problémy začaly také ustupovat, dokonce tak, že s matkou zažívali mnohem uvolněnější chvíle a vztah byl svobodnější. Našel si kamarády a překvapením bylo, že se sblížil i s náhradní pěstounkou, se kterou udržovali vztah i potom, co se chlapec nakonec vrátil k matce. S pěstounkou jsem i já měl pár rozhovorů ohledně chlapce M., na základě domluvy s rodinou a doprovázející organizací.

Musím ještě zmínit dojemný a pro mě velice krásný okamžik, kdy mi jednou při loučení chlapec řekl, že jsem dobrý kamarád. Poděkoval jsem mu, ale musel jsem mu vysvětlit, že nemohu být kamarád, že jsem terapeut. Na to se slzami v očích řekl, že to ví, že jim pomáhám, a spěšně odcházel. U vchodu jsem mu ještě za ta slova poděkoval. Vtom mi sáhl na nos, tak jsem se chlapce zeptal, jestli ho mohu obejmout. Souhlasil a pevně mě stisknul. Bylo v tom tolik vřelosti, že je to radostná vzpomínka.

Toto mohlo vzniknout především díky tomu, že jsem spolu s nimi pracoval na důstojnosti vztahu matky se synem, na jejich vzájemném respektu, vřelosti a pochopení toho druhého, a rovněž na jejich duševních svobodách a odpovědnostech. Ty jsem flagrantně pěstoval vůči nim i ze své strany. Důležité bylo, aby matka dokázala nahlédnout své postoje vůči synovi, osvětlit si je ze svých duševních možností, limitů a problémů, které mnohdy

zasahovaly do její minulosti. Museli jsme objevit nové a odpovídající zdravé způsoby výchovy a vztahování se k synovi.

Cesta to však byla velice klikatá. Zažil jsem mezní situaci, kdy kromě toho, že se chlapec v místnosti svlékl, rovněž se schválně v místnosti vyčůral na zem. Nastalo to nevinně, při rodinném sezení, kdy zase z ničeho nic eskalovala jeho “veselá” nálada. Vrcholem bylo, že na mě provokativně a s úsměvem křičel, ať zavolám policii. Na to jsem odvětil, že tak to řešit nebudu, že je teď potřeba, aby se oblékl a pomohl mi to dát dohromady. Byl jsem v tom trpělivý a opakoval stále tu stejnou věc. Tak rychle, jak jeho raptus začal, tak lusknutím prstu skončil. Chlapec se oblékl a spolu jsme v klidu dali místnost dohromady. Dokonce jsme spolu uklidili i počůranou zem. Ani jedinkrát nepadlo žádné obviňování nebo jiné neblahé vzájemné chování. Když jsme si potom sedli, protože jsem sezení ukončil dříve, vyjádřil jsem se, že to pro mě bylo nepříjemné a že se cítím naštvaný, ale že budu rád, když to příště zkusíme jinak. Při loučení za mnou přišel a omluvil se. Poděkoval jsem mu a vyjádřil, že pravděpodobně něčemu propadl. Domluvili jsme se, že to určitě zkusíme příště znovu. Na dalším sezení jsme to terapeuticky prodiskutovali, dotazoval jsem se na jeho pocity a prožívání.

Tento okamžik byl velice významný, protože po tomto náš vztah získal kvalitativně odlišný charakter. Chlapec začal být vůči mně daleko otevřenější.

Závěr

Matka nakonec sehnala byt mimo Prahu. Vyřídila vše nutné k zajištění syna, a pak už nebyl žádný problém, aby syn byl znovu svěřen do péče matky. V terapii udělali takové pokroky, že jejich spolubytí již nebylo rizikové. Protože byli daleko za Prahou, našli jsme pro rodinu navazující službu, ve které mohli terapeuticky pokračovat. Oba chtěli dojíždět do našeho Centra i nadále, ale

vzdálenost od jejich nového domova byla výrazná. Rozloučení bylo vzájemně vřelé.

4.12 Kazuistika č. 6

Problém před vstupem do programu

Rodina přichází na doporučení jejich známé, která naše Centrum navštěvovala.

Jedná se především o problémy kolem chlapce E., kvůli kterým vyhledali odbornou pomoc. Ze školy na rodinu tlačí, že je potřeba chování syna řešit. Rodiče si dále stěžují, že si se synem neví rady. Prý se neučí, neposlouchá je, ve škole má samé problémy. Občas provede i nějakou klukovinu, kterou se dozvědí ve škole, a tím se to komplikuje. Dokonce mají podezření, že u kamaráda ukradl peníze.

Podobné problémy má prý i starší sestra, proto by rodiče chtěli, aby se pracovalo s oběma dětmi.

Osobní anamnéza

Chlapec E. je devítiletý, na první pohled milý, slušný až submisivní. Každá pozornost, která je mu věnovaná, je jím hned opětovaná. Alespoň tak se to jeví při prvních kontaktech v našem Centru. Je prostředním sourozencem, má jednu starší (12 let) a jednu mladší (2,5 roku) sestru.

Vyrůstá v rodinném domku. Hodně času tráví venku, s kamarády. Kamarádů nemá mnoho, ve škole má pouze jednoho, který je mu blízký. Jelikož vyrůstá na vesnici, kamarádů je mimo školu více. Jsou to ovšem spíše vzdálenější kamarádi.

Jeho koníček je fotbal, ten nade vše zbožňuje a chtěl by být zařazen do fotbalového klubu. Bohužel, když ho rodina chtěla do fotbalového družstva přihlásit, byli odmítnuti, jelikož byl chlapec

E. ještě příliš mladý, uvedli trenéři. To chlapce údajně hodně mrzelo, říká matka.

Ve škole moc neprospívá, má spíše podprůměrné výsledky a je dle vyjádření rodiny spíše outsider. Třídní učitelka ovšem tvrdí, že je to žák, který by mohl mít průměrné výsledky. Ve škole má často konflikty, občas se i popere. Stala se událost, kdy byl verbálně sprostý na spolužačku. On sám tvrdí, že konflikty nevyvolává, že se jen brání. O škole mluví ambivalentně. Jeho vyjádření jsou v průběhu času antagonistická. Jednou má kamarády a hovoří o dobrých vztazích ve škole, jindy si stěžuje, že je sám proti všem. Učitelka popisuje, že často se spolužáky při hodině klábosí, proto ho posadila do první lavice s jednou slečnou. Dále paní učitelka chlapce popisuje jako nešikovného v mezilidských vztazích. Prý je vidět, že se snaží začlenit, ale vždy tak, že to děti jen provokuje.

Ohledně vztahů v rodině, zjišťovaných projektivní technikou, ale i diskuzí, říká chlapec, že doma jsou si všichni nějak vzdáleni. Matka uklízí a stará se hodně o nejmladší sestru. Starší sestra je ve svém světě, na telefonu nebo ho nějak provokuje a pošťuchuje. Otec je vykreslen jako někdo, kdo neustále spí před televizí. Chlapec sám se cítí být v rodině nevyslyšen.

Rodinná anamnéza

V rodině se nachází matka, otec, mladší sestra. starší sestra a chlapec E. Matka i otec jsou sice biologičtí rodiče dětí, ale nikdy se nevezali, nazývají se i zde v Centru partnery. Údajně se dohodli, že papír na uznání svého vztahu nepotřebují. Matka dále popisuje, že to je názor především partnera. Vzdálenější rodina jsou babičky od otce i matky. Ty však nejsou příliš zmiňované. Jejich přítomnost v rodině je sporadická.

Matka je v domácnosti, hodně se stará o nejmladšího sourozence. Je silně orientovaná na úklid, ten jí i dle jejích slov

zabírá podstatnou část dne. Samozřejmě ještě obsluha rodiny, jako je příprava jídla atd. Na tuto možnou obsesi (úklid) upozorňují všichni členové rodiny. Matka si sama zoufá, že to možná přehání. Z jejích slov vyplývá, že to tak bylo v její původní rodině, a jen těžko si může pomoci. Zároveň si stěžuje na bydlení. Bydlí sice v domku, ale ten podléhá času a nutné rekonstrukce se oddalují. Domek chátrá a je to pro ni k nevydržení. Rovněž si stěžuje, že je na vše sama, její partner se do rodinného běhu příliš nezapojuje. Neví si s tím rady. Několikrát uvažovala o rozluce, ale nakonec to nedotáhne, říká.

Otec je instalatér, který pracuje převážně v cizině. Tam také často odjíždí, většinou na delší dobu, řádově týdny. Jeho práce je nárazová, a tak se stává, že se nějakou dobu zdržuje doma. Znovu jsou to řádově týdny. Sám ale vydělává celkem dost peněz. Ty však padají na chod domácnosti a na jeho dluhy známým. Ty vznikají údajně ve chvíli, kdy se práce moc neobjevuje. Proto je rodina i přes nárazově velký příjem peněz ve finanční tísní. Na rekonstrukci domu prý peníze nedostačují.

Starší sestra je ve věku puberty. Doma často bojuje s bratrem a stěžuje si, že ji pořád otravuje. S otcem má ambivalentní vztah, rozhodně jí chybí otcova větší angažovanost na jejich vztahu. S matkou nemá větších konfliktů, více méně jenom kvůli škole. Jejich vztah je průměrný, dle jejich slov. Matka se hodně stará o úklid a o nejmladší sestru a ona má klid, říká. Ve škole má rovněž problémy, především učení jí nejde. Zde na pracovišti bylo patrné, když jsem se sourozenci připravoval nápoje na sezení, což jsme často připravovali společně a u toho volně klábosili, že byla starší sestra vždy hotova rychle přispěchat s odpovědí nebo verbální reakcí před svým bratrem. Bratr se skoro nedostal ke slovu, pokud do toho přímo slovně neskočil. A i tehdy si starší sestra dokázala moment podmanit.

Nejmladší sestra se jeví psychomotoricky v normě svého věku. Výchovné nároky se zdají být, soudě z popisu rodičů, adekvátní vývojovému období.

Průběh spolupráce

Tradičně se nejprve vytvořilo vyhodnocení potřeb rodiny a dětí. S tím se zmapovala rodinná situace. Po zvážení jsme nejprve rodině nabídli, že chlapec získá mě jako terapeuta pro individuální práci. Starší dcera terapeutku, ve stejném režimu. Matka, vzhledem k tomu, že o to stála, rovněž individuální podporu. A oba rodiče se budou účastnit se mnou a s mou kolegyní hovoru nad tématem rodičovských kompetencí, tj. nad vztahy v rodině, nad pochopením situace, z čeho pramení a co s ní dál do budoucna.

Nastavení spolupráce se po určité době změnilo. Z víceméně individualizované podpory rodiny nakonec vzešlo rodinné setkávání, kde se facilitovalo jejich vzájemné vztahování se. Tudíž se v závěru spolupráce pracovalo s celou rodinou dohromady.

Má terapeutická práce s chlapcem E. se soustředila převážně na podporu jeho sebehodnocení. Chlapec výrazně reagoval na můj zájem o něho a takřka okamžitě se mnou navázal vřelý vztah. Sezení v mnoha případech nechtěl po hodině ukončovat. Různě ukončení prodlužoval, doptáváním se, ještě chtěl tohle uklidit, tamto umýt. Ze zkušenosti vím, že podobné chování u chlapců v jeho věku v mé terapii ukazuje k jisté frustraci v běžných blízkých vztazích. Pak je můj upřímný zájem jako voda na jejich mlýn.

Každé sezení jsem zahajoval zjišťováním, jak se cítí a jak se mu dařilo. Někdy to vybíral na emočních kartách, jindy to kreslil, nebo jsme to objevovali v jiných technikách. Můj čistý zájem o chlapce vedl k tomu, že se situace jak ve škole, tak doma uklidňovala. Občas provedl nějakou tu klukovinu. Například se

nechal chlapci tzv. vyhecovat a odvezl z jednoho hřiště umělohmotné autíčko-odrážedlo pro menší děti. Pochopitelně z toho byl doma velký problém a rodiče měli obavu, aby se z něho nestal zloděj.

S chlapcem jsem vytvářel úplně nové hry, které s nadšením přinášel domů. Navíc jsem se snažil podpořit chlapce E. ve vrstevnických vztazích. To jsme se pokoušeli různě divadelně hrát a porozumět tomu skrze hranou situaci konkrétně. V tom byl jistý problém, protože se chlapec E. snažil přede mnou vypadat v lepším světle a některé věci, dle mého soudu, neříkal zcela otevřeně. Nicméně to jsem mu nijak nenarušoval, respektoval jsem jeho potřebu to tak mít. Avšak projektivními metodami, kterou je např. Sandbox play, jsme téma zachycovali a rozvíjeli. Vytvářeli jsme v písku třídu jako fotbalové hřiště (to byl spontánní nápad).

V průběhu mé práce s chlapcem E. jsem se rovněž potkával s jeho rodiči, abychom diskutovali, co je dobré udělat pro zlepšení jejich situace. Hovořil jsem hodně o vztahu otce a syna, který by měl být kvalitněji naplňován. Otec to údajně věděl, jen kvůli práci se mu nedařilo se pro syna uvolnit. Tyto rozhovory vedly k tomu, že se otec více zapojoval do dění v rodině a snažil se najít si se synem více času. Přesně to mělo příznivý vliv na chování chlapce. I když se neučil příliš dobře, začal se učit více. Otec se mu věnoval i při přípravě do školy. Chlapec byl klidnější a podle slov rodičů i méně zlobil ve škole. Vzhledem k tomu, že nějakou dobu třídní učitelka apelovala na rodiče kvůli chování syna, nakonec sama změnu chování u chlapce vnímala.

Ve spolupráci s rodinou byla i další terapeutka, která pracovala s dcerou (jak jsem již zmiňoval výše). S rodiči jsme dle časových možností hovořili nad tématy rodičovských kompetencí společně, někdy každý zvlášť. Rodiče se navíc podpořili, aby více řešili se školou nutnosti a konflikty, které se dětem děly. Často

když škola zjistí, že za rodiči stojí organizace pracující terapeuticky, je při kooperaci s rodiči činorodější.

Bohužel se rychlé zlepšení v rodině střídalo s propady dětí do předešlých způsobů chování. To vždy korespondovalo se zapojením otce do rodinného dění, respektive nezapojením ve chvíli, kdy otec také upadal do předešlých forem chování. Nebo pokud otec afektovaně začal na děti reagovat (například, když se učil se synem a vyčítal mu slabý výkon), a když měl období, ve kterém reagoval podrážděně. Sám takové období reflektoval, že má obavu z nedostatku práce, potažmo peněz. Vzhledem k tomu, že bylo podstatné podpořit rodinu celkově, zahájili společně s mou kolegyní rodinné facilitované setkávání. To zprvu fungovalo dobře. Ale opakovaly se znovu výkyvy výše řečené, které byly mnohdy odvislé ze situace rodičů a z jejich přístupu k problémům. Souvisely také s jejich partnerským vztahem. Postupně se objevily další záhadnosti kolem peněz a nakládáním s nimi u otce, který byl jediný vydělávající člen. Tato nestabilita zůstávala v rodině i po ukončení spolupráce.

Závěr

Rodiče jsme po vypršení lhůty, po kterou měli alokovaný čas na spolupráci s naší organizací, doporučili do jiné, podobné organizace, blíže jejich domovu.

Dle mého soudu vývoj v rodině dosáhl svého vrcholu záhy po nastartování terapeutické práce. Vzhledem k tomu, že mnohé problémy rodiny se zakládaly především na vzájemném vztahu rodičů, následně se to odrazilo v rodinné atmosféře a na dětech. Rodičům byla doporučena partnerská terapie, té se ovšem otec bránil. Vysvětloval to svým pracovním nastavením, kdy nebyl schopen nikomu slíbit pravidelnost a časovou kapacitu. Za svou práci mohu konstatovat, že ve chvíli, kdy měl otec terapeutické vedení (rodičovské kompetence), vztah se synem doslova rozkvetl. Bylo to patrné jak na synovi, tak i na otci. Nicméně nepodařilo se

tento stav udržet stabilněji. Výkyvy v nastavení u otce byly totiž opravdu výrazné. Podle mě bylo někde určité tabu, ke kterému se nám nepodařilo dostat. Vzhledem k omezeným možnostem (rovněž časovým) našeho pracoviště jsme nemohli intervenovat efektivněji. Více než závěrečná snaha o motivaci rodičů pro partnerskou poradnu nebyla uskutečnitelná.

4.13 Výsledky porovnání kazuistik

Vzhledem k tomu, že jsem použil kazuistiky jako výzkumnou metodu, zaměřím se pouze na velice úzké pole zjištění, která kazuistiky jistým způsobem přibližují. Zastávám názor Martina Heideggera (2008), který bytí vyjevuje jako to zpřítomňující, což samo o sobě zakládá, právě z podstaty základu, a nechává tak rozprostřít člověka v jeho existencialitě. Bytí zde naplňuje svou bytnost a autenticitu pouze ve své světlině bytí, kde září v otevřenosti a postihnutelnosti. Světlinu nazývá Martin Heidegger (2006b) řeckým slovem *alétheia*.

4.13.1 Z hlediska spolubytí

Čeho jsme se vlastně, spolu s mými klienty, při společné terapeutické práci dotkli? Ve všech šesti kazuistikách dochází u dětí a dospívající ke specifickému prožívání okolností při aktuálním dění. Tím myslím, že každý z probandů se nachází ve své neopakovatelné životní situaci a v okolnostech, které na něho nějak promlouvají. Každý jednotlivý proband rozumí tomu, co se s ním v životě setkává, svým jedinečným způsobem - myšleno je to i tak, že i jeho nerozumění je způsobem rozumění situaci. Rozumí vztahovým okolnostem, které ho obklopují, a svým nejvlastnějším způsobem na ně odpovídá. Prožívá toto vzájemné rozumění a odpovídání ponořen ve svém základním ladění. Pokud nechám zaznít a vyvstat jen ty okolnosti a vztahové rozprostřenosti, které v daném případě jsou přítomny, nebudu je komolit ani jakýmkoliv

jiným způsobem výkladu křivit pro svou suppozici, přesně podle teorie a praxe Medarda Bosse (1985), objevují první významnou okolnost u všech šesti kazuistických šetření. Každé dítě nebo dospívající, vyličení ve své životní situovanosti, se nachází v určitém narušeném spolubytí s ostatními.

V kazuistice číslo 1 je chlapec v jisté odkázanosti a pasivnosti vůči druhým lidem, především pak vůči své rodině. Tato nekritická, poddajná odkázanost se projevuje i nedostatkem sebe-protektce vůči druhým, například vůči spolužákům. Není schopen jakéhokoliv vzdoru, vše, co jeho rodina určí, přijímá bez odporu. Z toho důvodu i každý první kontakt v čekárně před začátkem sezení se uchyluje k pasivnímu sezení na místě, s téměř prázdným výrazem v obličeji. Až ve chvíli, kdy je k tomu rodinným příslušníkem vyzván, začne si hrát s hračkami, kterých byla čekárna plná. Většinou si děti vstupující do čekárny okamžitě berou za vlastní tento prostor, který k tomu vyloženě volá. Rodiče taková aktivita nikdy nenapadne, ale děti tomuto prostoru mnohdy rozumí okamžitě. Tedy až na výjimku – chlapce z kazuistiky číslo 1. Každopádně chlapec se v terapii, bez přítomnosti rodinných příslušníků, chvíli osměloval, ale za nějakou dobu, při hravé terapii, probudila se v něm spontánní aktivita. Dokonce i jeho výraz se změnil, nehleděl již skrze mne, ale přímo na mne. S každým dalším sezením se osmělování chlapce dělo snadněji, avšak setkání před terapií v čekárně bylo vždy stejné.

V kazuistice číslo 2 se slečna od druhých poněkud izoluje, dochází vlivem sociální fobie k jejímu uzavření se, a proto k výraznému odstupu od druhých. Tento odstup jí umožňuje snížit tlak neblahého působení druhých lidí, kterýžto tlak ovšem nemizí.

I když se problém týkal především většího počtu lidí, v terapii se slečna dlouhou dobu zdržovala v tichém prodlévání i v rámci terapeutického sezení. Jakoby nedokázala vyslovit nic z toho, co jí při terapii běželo hlavou.

V kazuistice číslo 3 mají oba chlapci silně zasažený pocit bezpečné spolupatričnosti. Dokonce takovým způsobem, že starší chlapec prožívá blízkost s druhými jen v případě, že je má jen pro sebe, bez rušení kýmkoliv dalším. V jiném případě je tato blízkost umožněna především přes častou agresi, nebo způsobem vždy provokujícím tak, že veškerou pozornost svým aktem “absorbuje“. Avšak mladší bratr není vzhledem k napjaté atmosféře v podstatě schopen si přijatelně užít bezpečnost a známost prostoru a vztahu, je pro něho dosažitelný jen z pozice jeho krytu, který tak často vyobrazoval v terapeutické práci. Kryt poukazuje k neustále hrozícímu nebezpečí. Bezpečný a známý domov se může rozvinout pouze tam, kde nehrozí neustálé riziko agrese. A právě proto mladší chlapec nedokázal po dva roky přivyknout změně bydliště.

V kazuistice číslo 4 se chlapec F. zřetelně cítí být mimo svou rodinu. Na začátku spolupráce dokonce přímo hovoří o tom, že cítí, že v rodině nemá své místo. Dokonce sebe vyobrazuje jako vzduch. Takový vzduch je možné fenomenologicky postihnout ve významu, že je sice důležitý svým podstatným rysem pro životní funkce, ale je nezahlédnutelný pouhým okem, často upadající do samozřejmosti, pokud ovšem nevystane jeho důležitost skrze jeho nedostatek. Možná právě proto chlapec svým chováním, které bylo mnohdy na hraně, vystával v rodině jako důležitý a potřebný člen. Jeho cítění spolupatričnosti kolísalo i v jeho sociálních skupinách mimo rodinu, například ve škole, kde neměl blízké kamarády a kde si jednou učitelka stěžovala na to, že se pokoušel o šikanu spolužáka. Podotýkám, že chlapec nebyl nijak agresivní, ani netrpěl žádnou poruchou chování.

V kazuistice číslo 5 rovněž chlapec těžko nachází kamarády, nemá blízkého vrstevníka. Vztahy chápe pouze mocensky, že musí najít cestu k uplatňování vlivu na druhé, aby s nimi mohl manipulovat, a hovoří tak především o svých spolužácích. Se svou vlastní matkou se prosazuje pouze ve chvíli svého “raptu“, kdy začne excentricky tékat po místnosti, často ve chvíli, kdy se matka

nedá jakýmkoliv způsobem zastavit v monologu. V dočasném pobytu v náhradní pěstounské péči se se svou pěstounkou cítí jen jako zanedbávaný a uskřinutý. Rovněž je důležité podotknout, že po určité době terapeutické práce s rodinou se nakonec vztah pěstounky a chlapce obrací. Matka, která pěstounku zprvu odmítala, se posléze společně vídá i s ní. Uskutečňují různé oslavy, ze kterých má profit především chlapec, v podobě dárků. Jednou ve společné oslavenecké náladě navštívili i naše Centrum, kam chlapec přilétl v kostýmu batmana od pěstounky.

Pokud se vrátím k chlapcově poznamenané spolupatříčnosti a významu, který s tím je pravděpodobně spojen. Vztahy se spolužáky chápal především mocensky, jak bylo již řečeno. Ne náhodou byla jistá mocenskost potřebná k tomu, aby se sám před matkou prosadil. Jak se jednou v tzv. "satirovském sochání" ukázalo, chlapec se vysochal ve vztahu k matce jako morče na vodítku, které sice může svobodně běhat, ale má neustále obojek. Ten poukazuje k mocenskému vlivu jednoho vůči druhému. Jen ve chvíli, kdy chtěl chlapec při sochání získat nadvládu, vysochal se jako roztomilé morče, které leze mámě na záda. To také uskutečnil, a matka se pod jeho náporom necítila dobře. On však manipulativně, svou "roztomilostí" (např. různě na matku šišlal) ji přesvědčil, takže se mu snažila vyhovět, i když jí to bylo evidentně nepříjemné.

V kazuistice číslo 6 je další případ chlapce, který má patrný deficit v mezilidských vztazích. V čase a prostoru našich sezení je tak signifikantně patrný nedostatek v mezi lidské blízkosti a tak silná chlapcova potřeba, kterou tento nedostatek vždy ohlašuje, že chlapec byl rád už jen za to, že se mu nějak věnují, a bylo mu viditelně úplně jednou, jakou aktivitu přitom vytváříme. Chlapec se ve svém čase často dopouštěl různých vylomenin (házeli kameny na okna, vzal z pískoviště cizí kamión atd.), což se pochopitelně doneslo jak do školy, tak k rodičům, již ho tím považovali za lumpa. Syn pokaždé upřímně říkal rodičům, že již se to nebude

opakovat, s takovým naivním výrazem upřímnosti, že bylo snad nasnadě si myslet, že je mu především příjemný zájem rodičů, kteří si v tu chvíli lámali hlavu tím, jak to napravit. Při jednom podobném kárání, a tedy při chlapcově upřímném zpytování, jsem byl přítomen v čekárně. A ne náhodou chlapec často vyobrazoval figurkami rodinu v reálné situaci, kdy otec neustále leží u televize a matka je kdesi v kuchyni s nejmladší dcerou a vaří. Navíc vzpomínám na případ, kdy se chtěl konečně přiblížit otci žoviálním a laskavým projevem, který mu otec ještě vyčetl. Ve škole kamarády moc neměl, spíše byl terčem šikany, a tak mu zbylo jediné: setkat se s lidmi, kteří mají možná stejné potíže a dělají tzv. „co se nemá“, jako jediná možná revolta a jako jediný dostupný **způsob přiblížení** se k druhým.

4.13.2 Z hlediska rozpoložnosti

V předešlém popisu jsem se pozastavil u každé kazuistiky v tématu spolubytí. Životní okolnosti primárních probandů, tedy dětí, které byly těmi potřebnými, kvůli kterým celá terapeutická anabáze vlastně započala, a které jsou pro tuto práci důležitými lidmi, díky nimž se mohu pozastavit nad fenomenologií dětského světa. Tyto děti měly nějak narušenu spolupatříčnost, tedy zasažené spolubytí. Tento moment jsem se snažil zachytit v jeho souvislostech a odkazech, které se ukazují v celém jejich chování, dalo by se říci bytování.

Ovšem jejich spolupatříčnost jaksi se prolíná s jejich rozpoložností, s tím, jak rozumí tomu, co se s nimi setkává. Jak nové okolnosti, lidi, věci, k nim vlastně existenciálně hovoří. Zdůrazňuji existenciálně, protože je to meritem mé práce a vychází ze závěrů Martina Heideggera (2008), jenž zdůrazňuje, že lidství se ustanovuje právě ve své bytostné existencialitě. Nemohli bychom mít vůči věcem, čili neživým jsoucům, lidský vztah, pokud by tyto němé, neživé věci na nás nehovořily naší společnou lidskou a

zcela bytostnou (čili jakýmsi fundamentem veškerého lidství) existencialitou.

Nemohla by naše lidská řeč existovat, pokud by neexistovala naší vztažeností, respektive by nemohla být vůbec vědomá, pokud by nebyla zahrnuta do existenciálních bytostných vztahů člověka (J. PATOČKA, 2008). Nemohla by se tato řeč vůbec stát domovem člověka, jak ji označoval Oldřich Čálek (osobní sdělení, říjen 2019), pokud by lidství již nebylo předem dáno.

Z toho přirozeně vyplývá, že děti se lidmi nestávají, ale musí jimi být již od svého počátku. Žádná socializace by nebyla vůbec možná, pokud by existencialita nebyla již původcem a fundamentem bytosti lidské.

V případě, že děti se za nešťastných okolností dostávají mimo společnost, nestávají se zvířátky, jak bylo mnohými psychology konstatováno, ale dochází k deprivaci, která má fatální následky (J. LANGMEIER, Z. MATĚJČEK, 2011).

Z jaké rozpoloženosti tedy děti z kazuistických šetření rozumí světu? Jak s nimi ‚svět‘ komunikuje?

V případě kazuistiky číslo jedna je chlapec vůči situacím svého světa submisivní, podléhá okolnostem svébytného dění, které vychází od lidí obklopujících ho. Jeho život byl provázen snahou rodičů (matky i babičky) plně ho ochraňovat, nepřipustit novou ztrátu, kterou zažili při úmrtí svého prvního syna/vnuka. A tak konáním, které nejsilněji vykazují, vlastně dávají najevo, že se jako rodiče zabezpečují především vůči svému strachu, ke kterému v některých případech chlapec nemá přístup, jelikož mu své hluboké obavy rodiče ani nesdělí. Chlapec tak žije v odstupu od všeho, co se s ním setkává. Tento odstup je plně vnímán při každém osobním setkání s chlapcem, kdy jsem na první pohled cítil jeho pohled, jako by nebyl přítomen. V kazuistice jsou tyto závěry dobře zachycené.

V kazuistice číslo 2 slečna v rámci své sociální úzkosti silně prožívá a myslí, že druzí na ni hledí s despektem, že si doslova říkají, že je nějaká divná. Prožívá to i s lidmi, které potkává na ulici, jen na popud toho, že se na ni někdo podívá (a možná i se zájmem). Vychovávala ji matka, která řadu let naléhala na dceru se slovy, že bude na lidi působit zvláště, že si lidé budou myslet, že je nějaká divná, když takhle upravená a oblečená půjde mezi ně.

Tak matka působila možná z obavy, že se její dcera přidá k neslušné partě lidí, z obavy a možná i ze závisti vůči tomu, že se její dcera dokázala oddat zálibě v určitém extravaganci. Jelikož matka sama byla ve svém dětství usurpována na svobodném a autonomním projevu zase svými rodiči.

Žel bohu takový výchovný postup měl neblahý vliv na sebehodnotu dcery, na vnímání vztahu spolupatříčnosti, a následně u dívky vytvořil patologické cítění sebe samé uprostřed světa.

V kazuistice číslo 3 mají oba bratři svou spolupatříčnost narušenou takovým způsobem, že jeden z nich (mladší) svět vnímá jako nebezpečné místo, kde nemůže být důvěryhodného a bezpečného domova, takže žádné místo, ani to, kde skutečně rodina žila, nebylo možno vnímat bezpečně a blízce. Ani bratr, ani matka, ani spolužáci nemohli být vnímáni jako někdo jemu blízký. Měl k nim negativní postoj, v terapeutické intimitě o nich hovořil jako o někom, koho nemá rád.

Druhý, starší bratr mohl být sice v blízkosti (myšleno ontologické) přítomen, ale jen skrze agresivní a provokující chování, kde svým konáním usiloval o pozornost každého, kdo se jen nabídl (pokud konkrétního člověka neměl jen pro sebe). Ve škole z důvodu, že tato nutnost by nemohla být naplnitelná, raději se zdržel a odsunul od ostatních dětí. Tudíž ‚svět‘ pro něho byl pokušením a odmítnutím zároveň a agrese snahou toto jím cítěné sdělení světa prorazit.

V kazuistice číslo 4 se chlapec hned na prvním sezení snaží mně zalíbit svým výkonem, ukazuje mi své matematické dovednosti, které jsou opravdu jeho silnou stránkou. Matka, která byla hned u prvního sezení přítomná, hledí společně se mnou na výstup syna. Já jeho nadšení matematikou sdílel a zároveň jsem oceňoval jeho schopnosti. Snaha zaujmout byla tak očividná, že právě proto jsem chlapce úplně nechal a prostě jsem byl při tom, i když to bylo první sezení, které mělo trošičku jiný účel. V následujících sezeních se dělo to samé, jen se postupně měnil náš vzájemný vztah. Prohlubovala se vzájemná důvěra, i když tu jsem si získal hned při prvním sezení, jak mi sdělila matka, která tlumočila synova slova při jiné příležitosti. Tendence chlapce působit atraktivně se pojila s problémem, když se tak úplně nedělo. Například když jsme měli téma kolem používání mobilního telefonu (hraní her na mobilu) a mně se nedopatřením stalo, že jsem byl více pedagogický než terapeutický. Chlapec, který se cítil být obviněn, že hraje příliš, se ohradil, že mu nikdo nevěří, že my dospělí si myslíme, že víme úplně všechno, a jeho že nikdo neposlouchá, nikdo mu nevěří. Byl to moment, ve kterém s brekem klesl na pohovku a začal usedavě plakat. Byla to silná chvíle, která se nakonec mezi námi vyjasnila. Avšak z toho všeho se již od prvopočátku dalo tušit, že chlapec již předem vždy předpokládá, že s ním může být naloženo nefér, že může být odmítnut. Z fenomenologického hlediska tento předpoklad vyjasňuje i jeho ztvárnění sebe samého jako vzduchu, to znamená toho neviděného, důležitého, které se ohlašuje až při svém nedostatku. Navíc sám chlapec to explicitně vyjádřil. Tento předpoklad ho staví do situací, kdy ‚svět‘ se mu ohlašuje tak, jako by nemusel být, pokud neupozorní na svou důležitost. Možná právě proto se pokusil ve škole ustanovit vůči jednomu žákovi jako ochranitel, který si za ochranu bude brát peníze. Tedy jako někdo důležitý, jemuž jiný svou bázní podléhá. Tento pokus byl velice záhy vyhodnocen třídní učitelkou jako pokus o šikanu a naštěstí se to celé vyřešilo v rámci terapeutické práce.

V kazuistice číslo 5 je chlapec, který se hned od prvopočátku chová výrazně teatrálně. Je patrná rychlost jeho reakcí a zmocňování se jak prostoru, ve kterém se nachází, tak vztahu a diskuze, kterou je naplňován. Jakmile vstoupí do místnosti s kolegy, okamžitě se k nim vrhá velice bodře a hlasitě je zdraví, ke každému přijde a teatrálně ho pozdraví. Na jednu stranu to působí roztomile a přívětivě, na stranu druhou jsou většinou pracovníci zaskočení a mnohdy nevědí, jak reagovat, a tak chlapce všichni jen pozorují a rozpačitě se usmívají. Chlapec je viditelně velice bystrý.

V kazuistice bylo zmíněno a mnou v předešlé subkapitole zaznamenáno, že u chlapce je patrná určitá potřeba mít moc v rukou, být tím, kdo ovládá, ať už jde o situaci, nebo diskuzi. Jakmile se diskuze stáčí jinam, než by byl schopen hned porozumět, upadá do běsného těkání, divokého hraní si a provokování druhých lidí. To je rovněž pečlivě zaznamenáno. Z fenomenologického nazírání je patrné, že chlapec svou potřebou moci, aktivním konáním v této nutnosti poukazuje na hluboké prožívání své bezmocnosti. Doléhání ‚světa‘ a rozumění mu se tak scvrklo na pouhé vnímání moci a bezmoci. Ve chvíli, kdy jeho matka mluvila při sezeních, často mluvila o sobě a svých záležitostech, jako by tam syn ani nebyl přítomen, a navíc s dikcí, kterou jen těžko šlo překonat. Chlapec se musel cítit úplně bezmocný a jediný, čím byl schopen situaci zastavit a překonat, bylo změnou poměru sil. Svou vlastní dynamikou překonal mámino hovoření, a házením věcmi, křičením a poněkud výrazným smíchem přivedl situaci zase do svých rukou, i když to byl úkol velice vyčerpávající.

V kazuistice číslo 6 je líčen průběh terapie u chlapce, který hned od počátku se mnou navázal blízký vztah. Bylo až překvapivé, jak rychle se to stalo. Aktivně vyšel vstříc všemu, co bylo tématem sezení. Stačil můj drobný zájem, a jeho jako by zalil proud slunce. Explicitně vyjádřená potřeba blízkosti ukazovala na její hluboký

nedostatek. Bylo to patrné i na jeho projevu, vyhýbal se každému otevřenému sdělení a prohlašoval pouze to, co chce druhý slyšet. Skoro by se dalo říci, že jeho předpoklad byl, že jeho názor nebude přijat, a je tedy jedno, co řekne nebo udělá. Předem tak odstavil sám sebe na vedlejší kolej. ‚Svět‘ na něho mohl doléhat tak, že na něm tak úplně nezáleží. Bylo pro něho nutné říci jen to, co chtějí dospělí slyšet, a tím komunikovat a mít klid. Tak mohl neustále rodičům upřímně hovořit, že již do oken kameny házet nebude, a vzápětí to udělat. Hození kamene pak byl spontánní, nepromyšlený akt, možná projev nudy, možná nějaké akce, která by druhými rezonovala od někoho, kdo je na vedlejší koleji, ve jménu jisté nepodstatnosti. Avšak chlapec touto aktivitou o sobě dal nějak druhým vědět, neupadnul do lhostejnosti zcela, ale bylo to ohlášení o své přítomnosti, kterou mohl učinit vůči něčemu neživému.

Pokud se někdo cítí být na vedlejší koleji, tak jsou v podstatě jeho činnosti jedno, nemusí se na ně hledět s jakoukoliv důležitostí, protože ať dobré, tak špatné, jsou odsouzeny k nedostatečnosti a nevážnosti, tak jako on sám. Rozpoložení podobného druhu znevažuje toho, kdo v takové situaci je. Jeho jednání pak nemá žádný osobnější charakter, je v podstatě jedno, co udělá. Paradoxně i když na tu osobu každý huláká, že jeho jednání jedno není, že třeba poškozuje druhé, nemůže mít tento apel většího účinku.

5 DISKUZE

Prostřednictvím existenciální hermeneutiky, potažmo daseinsanalytické analýzy, jsem porovnal šest rodin, které jsou pečlivě zaznamenány v kazuistickém šetření. V rámci celé mé práce jsem se jejich příběhu průběžně věnoval tak, abych nakonec mohl pojmut dvě důležité fenomenologické perspektivy. Jednou perspektivou bylo bytí z hlediska spolubytí, druhou perspektivou bylo bytí z hlediska rozpoložnosti. Středem mé analýzy byly děti přítomné v rodinách, jejichž existenciální situování se ve světě bylo v kontextu rodin. Rodiny a jednotliví rodiče je vyplňující byli v mé práci explikováni jako bytující pobyt, který má svůj horizont, skrze který svět, jenž nás obklopuje, je nazírán, a prostřednictvím jehož mu každý jednatel (rodič) nějak rozumí. Právě zmíněnou daseinsanalytickou frazeologii čerpám z práce Oldřicha Čálka (2005).

Z analýzy a porovnání existenciálních možností dětí, které jsou v kazuistikách zaznamenány, jsem přišel na podstatný moment, který jaksilně ovlivňuje tyto existenciální možnosti. Horizont, skrze který je svět rodičů nazírán, má signifikantní vliv na horizont dětí. Pregnantně řečeno, rodiče svou impresí světa, cítěním lidí a vnímáním věcí ve svém okolí zasahují tuto impresi, cítěni a vnímání u dětí.

„Horizont lidské bytosti, která se vyvíjí, se ovšem stále posunuje a rozšiřuje. Avšak není to tím, že se zvětšuje tělesný vzrůst dítěte a že dohlédne dále a v širší perspektivě. Horizont tříletého dítěte se od horizontu dospělé osoby neliší proto, že dítě je menšího vzrůstu. Mnohem více záleží především na tom, jaké postavení dítě zaujímá vůči tomu, co se s ním setkává a co před ně staví své nároky a výzvy. Horizont jinými slovy znamená „rozvrh světa“ (O. ČÁLEK, 2005, s. 207).

Oldřich Čálek ve své práci rovněž zdůrazňuje, že tento horizont může být různě deformován, kroucen, tudíž to, co z něho na člověka posléze doléhá, je specifické zkreslení světa a na tomto fundamentu zúžení možnosti patřičného porozumění. Myšleno přísně ontologicky, tato jistá deformace zkresluje světlo, které ohlašuje existenci věcí a lidí, již svými významy na člověka doléhají.

Ve své analýze přicházím s tím, že explikované zkreslující a deformované světlo, které ohlašuje a ukazuje svět skrze horizont doléhající na člověka, nazývám **ontologickým astigmatismem**. Tento se pak projevuje u rodičů svým specifickým způsobem a rozostřuje vnímání světa *per* horizont u jejich dětí. Například nadbytečným hysterizováním, nepatřičnou hypersenzitivitou vůči lidem a věcem, nebo naopak přílišnou lhostejností, odtažitostí, oploštělostí a dalšími ideosynkraziemi, které jsou důsledně zaznamenány v kazuistikách a v dalších sděleních napříč celou prací.

Konkrétnějším příkladem může být mnohokrát v této práci rezonovaná sociální fobie u slečny J. z kazuistiky číslo 2. Její matka byla sama pod tíhou zkreslení z vlastní rodiny, kde jí bylo zapovězeno svobodně uvolněné chování, proto neměla možnost tuto svobodnou ostrost rozumění dovolit vlastní dceři, která v závislosti na tom vnímala svět astigmatizovaně a rozuměla mu jen v zúženosti rozostřované přístupem matky, která jí tvrdila, že je nějaká divná. Právě to doléhalo jako zprvu neuvědomované sdělení na dceru od ostatních lidí. Toto cítění bylo amplifikováno v prostoru dopravních prostředků, jako by celý prostor naznačoval prožívanou situaci určité uzavřenosti právě s tímto prožívaným nesvobodným zkreslením ve vztahu k druhým (fundamentem ve vztahové vyladěnosti, kterou zažívala s matkou).

Ontologický astigmatismus by mohl čelit kritice, že někteří lidé, kteří podléhají nějaké míře úzkosti, tuto úzkost velice ostře

vnímají, dokonce se dá říci, že úzkost je pohlcuje natolik, že v daný moment není možno zaznamenat nic jiného, jen ten ostrý dojem. Podobně jako slečna v kazuistice číslo 2, která v tramvaji byla schopna v úzkosti druhé číst pouze z hlediska despektu vůči ní samé. Má představa ontologického astigmatismu však říká, že lidé rozostřením získávají jakési zkreslení dané situace, pokřivení horizontu, které nám věci ukazuje v jistém světle, a zároveň zužuje naše vnímání toho, co k nám od ostatního doléhá. Je to lapidární vyjádření celé ontologické situace s vlastním existenciálně antropologickým bytostným založením.

Opřu-li se znovu o důležité poznatky Oldřicha Čálka (2005), který zdůrazňuje, že nejen děti, ale i dospělí nejsou hotovými věcmi, uzavřeni v sobě samých, mohu si znovu dovolit tvrzení, které vychází i z mé praxe, jež je obsažena v kazuistickém šetření, že pokud se dětem vytvořila možnost patřičného terapeutického působení, tyto děti poměrně rychle své rozostření ztrácely. U rodičů byl tento efekt rovněž patrný, nicméně kvalitativně jiným způsobem. Rodiče do terapie přicházeli především s tím, že je potřeba pomoci jejich dětem. Často si uvědomovali, že jsou v celém průběhu důležití i z hlediska svého přístupu atd., ale pro rodiče bylo nutné uskutečnit změnu především u jejich dětí.

Jakmile nedojde v rámci terapeutické spolupráce k opravdovému rozhodnutí ze strany klienta/pacienta, situace se tím mění a hledání cesty k jejich svobodnější existenci není v podstatě možné. Z toho důvodu mnohé terapeutické úspěchy v terapii s dětmi jsou znovu překrývány novými neblahými situacemi v rodině, pokud její členové, nebo alespoň jeden s blízkých členů, se nerozhodne činit jinak. To je dle mého soudu limitem každého terapeutického směru, který s dětmi pracuje.

Pokud se dále zahledím na výsledky kazuistického šetření a porovnávání výsledků, které jsem protnul dvěma významnými fenomény, jakými jsou spolubytí a rozpoloženost, zjišťuji, že obé

spolu úzce souvisí. Je možné si všimnout, že pokud významy, které na děti doléhají skrze horizont zkreslený ontologickým astigmatismem, tedy určitá specifika jejich rozpoložení, nutně poznamenávají i svobodné žití ve spolubytí.

Oldřich Čálek (2005) vysvětluje, že horizont dětí a horizont dospělých není jiný jejich odlišnou výškou, tedy schopností ontického přijímání informací ze světa kolem (přesná citace je uvedena o několik odstavců výše), ale je ontologického charakteru založeného na rozdílném stupni zralosti. Nutně to vytváří situaci, že děti jsou a musí být závislé vůči svým rodičům, kteří ze své zralosti je pak podporují ke svobodnějším a zralejším vrůstání do spolubytí. Vrůstání je myšleno tak, že již jsou v tomto spolubytí bytostně zakořeněny, jakmile existují, poněvadž jsou v něm bytostně založeny, avšak svou neuzavřeností do světa i nadále vrůstají – zde znovu vycházím z učení Martina Heideggera (2008). Podstatné je upozornit na rozměr vrůstání, které není nikdy hotovo ani směrem k svobodnějším bytí, ani směrem k nesvobodnějším bytí. Náš život je neustále i starostí o něho, a to je modalita přítomná v každém okamžiku až po nepřekročitelný horizont smrti, ze kterého čerpá svou moc.

Z výše uvedených zjištění z kazuistických šetření je nanejvýš patrné, že se dětské spolubytí ovlivňuje právě i mírou zralosti rodičů, kteří tím buď mají, nebo spíše nemají dostatečnou schopnost své děti patřičně podpořit ke svobodnějším bytování ve společném světě. Tím rodiče ovlivňují schopnost starosti o své bytí. Starost je dle Martina Heideggera (2008) tak důležitý *modus vivendi*, že teprve umožňuje patřičné ontologické situování člověka uprostřed světa významů a vztahů.

Děti z výše uvedených kazuistik měly starost o své bytí vždy silně ovlivněnu ontologickým astigmatismem, který poněkud komolil chápání módu starosti a zacházení s ní. Proto bylo možné, že v případě chlapce z kazuistiky číslo 1 jeho pobyt mohl upadnout

do určité vydanosti se druhým, čímž se vzdálil i autentickému prožívání. Také v kazuistice číslo 5, kde chlapec zachází s druhými jen skrze moc, která je jen pro formu – jelikož vychází z bezmoci a ne ze svobodné existenciality – a nedá mu zažít pocit blízkosti v důvěrné intimitě. Z toho důvodu pro něho bylo často konání člověka nutně podezřelé, jako například když podezíral mě, že naše terapeutické sezení je jen pro určitou manipulaci s ním. Mnoho mých terapeutických aktivit, někdy i otázek, bral jako nevěrohodné a nechtěl se v nich otevřeně vyjádřit. Až do našeho klíčového momentu, kdy se po excentrickém chování dokonce vyčůral na podlahu terapeutické místnosti. Po tomto aktu a terapeutickém zpracování se naše vztahová rovina významně proměnila.

Takový průběh byl u všech rodin, se kterými jsem pracoval, avšak ne u všech byl závěr spolupráce ukončen ve vhodný čas. Maximální doba dvouleté spolupráce byla pro mne nedostatečným limitem, protože daseinsanalytická terapeutická práce trvá obecně delší dobu. Navíc motivace dospělých rodinných příslušníků na terapeutickém procesu klesala se zvyšující se mírou nároku na potřebnou existenciální starost, ta však byla naplnitelná jen potud, pokud to dovolily jejich existenciálně svobodné možnosti. Nutná byla rovněž individuální terapeutická práce s rodiči, a ta mnohdy kolísala, o čemž jsem se již zmiňoval výše, byla závislá od jejich motivace, jejíž fundament tkvěl buď pouze ve snaze pomoci dítěti, nebo v lepším případě v odpovědné snaze pomoci i sobě samým. Každopádně po dobu terapeutického sezení se psychické i somatické obtíže u dětí výrazně zlepšily, a po dobu možné reflexe vývoje v rodině se problémy dětí zpět nezhoršovaly. Často se zlepšila psychická, somatická i sociální situace u rodičů, přesto v některých případech, které jsou uvedeny v kazuistikách, se dle mého soudu neukončila spolupráce ve vhodnou dobu.

6 ZÁVĚR

Pokud chci si uvědomit závěr, který v sobě nese celou proměnu nějakého tématu, možná i učinit vhléd do toho, co se při práci vlastně odehrálo, je někdy důležité se vrátit na začátek. To nelze nikdy učinit tak, že se odmyslí všechno, co bylo již zažito a řečeno, ale je možný jistý odstup, kterým lze komplexněji postřehnout a zastihnout tento proces. Odstup, který je možný a je protknut již učiněnou zkušeností.

Nápad mé práce přišel při mém absolvování různých seminářů a školení na téma terapeutické práce s dětmi a jejich rodinami. Všiml jsem si jedné podstatné věci, jak často se při těchto setkáních různí psychologové nejprve opírají o popis toho, jak to funguje v mozku, která jádra se aktivují, při jakém procesu se aktivují, a od toho pak volně přecházeli k výpovědi o své skutečné práci s dětskými pacienty. Rovněž jsem si všiml, jak na mnohé zúčastněné vždy silně zapůsobila zmínka o procesech v mozku a o jádrech, která v tu chvíli tzv. doslova blikají. Měl jsem z toho pocit, jako by si zúčastnění říkali: „tak, teď už to konečně dává smysl“.

Žel bohu mně to smysl nedávalo, a zmínka o blikajících mozkových jádrech a teoretické popisy dětských psychických, sociálních a somatických obtíží mi nedávaly možnost vhledu. Popis dle mého byl na úrovni čisté abstrakce věci. Podobné abstrakce, jako by někdo vysvětloval, jak lze vázat tmu do pytlů a vyvážet ji do jiných krajů, kterážto praktika byla vyslovena v pohádce Sůl nad zlato.

Nicméně jsem byl vždy překvapen, jak stejní odborníci lidsky a velice citlivě a pěkně s dětmi pracovali. V takovém způsobu terapeutické činnosti se smysl toho všeho začal nakonec ukazovat úplně jinak, ovšem dle mého soudu ne vždy patřičně k dané problematice dítěte.

Jednoduchým příkladem je pojem úzkosti, který je mnohdy popisován jako instinktivní, pudová schopnost člověka se vyhýbat nebezpečí, tedy jakýsi signál ohrožení, jenž je z bio-socio-psychologického hlediska porouchaný. Tedy úzkost nás vede k obezřetnosti, která v rámci evoluce nám poskytuje výhodu přežití. Tato sdělení jsou dle mého až magická, vycházející z theosofického základu – *deus sive natura* – mnohem více, než by pozitivističtí odborníci mohli přiznat. I přes to, že jejich vlivem dochází k masivní mechanizaci živého, které je tímto redukováno na pouhou materii, jen o něco komplikovanější. Z toho důvodu, předpokládám, je dnes naše kultura více materiálně situovaná a chápána. Odehrává se přesně to, co předpovídal Martin Heidegger o době kybernetické, která se drala na vrchol již tenkrát a která to podstatně redukuje jen na pouhé předávání informací. Informace se vyprazdňuje a získává smysl pouze v pokynu, tedy mimo smysluplnost člověka. Byť silně dramaticky, ale velice sofistikovaně je vrchol takového přístupu zaznamenán v knize 1984 George Orwella.

Já jsem přistoupil k celé věci z fenomenologického prizmatu a z pohledu myšlení Martina Heideggera. Martin Heidegger v jednom ze svých interviu pronesl, že není třeba se věcem úplně vyhnout, nebo je naopak nekriticky přijmout, je jen potřeba věcem porozumět z věci samé. Je potřeba se naučit myslet, jednoduše tvrdil Martin Heidegger. Avšak při mechanizaci zjištěných dat a při aplikaci těchto dat a zjištění dochází k stereotypizaci, která sama o sobě nemyslí, je obecností. S Janem Patočkou lze dovysvětlit, že to obecné nám sice umožňuje od věcí odstup, ale není možné si vůbec myslet, že tento odstup nezahrnuje i nás samotné. Tudíž to důležité je v našem bytí.

Krásně zdůrazňoval Oldřich Čálek, že pokud se chceme dostat až k pramenům, musíme jít proti proudu. Za vedení Oldřicha Čálka jsem se proti proudu snažil pustit. Snažil jsem se zastihnout dítě v jeho bytnosti a s fenomény, které jsou teprve patřičné lidskému

životu. Celá práce je tak pokusem vkročit do tématu daseinsanalytické vývojové psychologie a dát tomu, v čem děti jsou a co mohou prožívat, bytostnější charakter. Proto z učení Martina Heideggera je úzkost úplně něčím jiným než pouhou evoluční výhodou. Úzkost je dle jeho fenomenologie mnohem bytostnější a původnější, než jakási naučená věc-výhoda, která nás jen doprovází, a to ještě ne zcela od počátku.

Úzkost jako zúžení lidských možností je vlastně prožitek strachu z naší konečnosti, čili nepřekročitelného horizontu, před kterým nám dává život smysl.

Takový rozměr lidství je naprosto odlišný od přístupu pozitivisticky laděných odborníků, ač to někomu může přijít nadbytečné, a tyto druhy uvažování jsou odlišné ve své kvalitě. Takový rozdíl jsem se v celé práci snažil postihnout, ukázat a zpřístupnit pochopení na základě kazuistik, které jsou pečlivým záznamem tříleté práce. V rámci kazuistik jsem se snažil fenomenologii objasnit téměř prakticky a být dalším, který otevírá dveře myšlení.

LITERATURA

BOWLBY, J. *Vazba*. Přel. Ivo Müller. Praha: Portál, 2010. 360 s. ISBN 978-80-7367-670-4

BOSS, M. *Nárys medicíny a psychologie. Vybrané kapitoly I. a II.* Přel. Oldřich ČÁLEK. Bratislava: ObNV Bratislava I. Předmanželská a manželská poradna, 1985.

BOSS, M. *Včera v noci se mi zdálo*. Překl. O. Čálek. Praha: Triton, 2002. 233 s. ISBN 80-7254-229-X

BUBER, M. *Já a Ty*. Přel. Jiří Navrátil. Praha: Portál, 2016. 128 s. ISBN 978-80-262-1093-1

CONDRAU, G. *Sigmund Freud a Martin Heidegger*. Přel. O. Čálek. Praha: Triton, 1998. 325 s. ISBN 80-85875-74-8

ČÁLEK, O. *Skupinová daseinsanalýza*. Praha: Triton, 2005. 598 s. ISBN 80-7254-539-6

DAŇSOVÁ, P., & MASOPUSTOVÁ, Z. (2016). Mateřské sebehodnocení v těhotenství: souvislost s vybranými charakteristikami ženy a partnerského vztahu. *Československá psychologie, LX*, 321-333.

ERIKSON, E., H. *Childhood and Society* 3rd. ed. London: Vintage, 1995. 397 s. ISBN 978-0-09-953291-0

FRANKL, V., E. *Lékařská péče o duši*. Přel. Vladimír Jochman. Brno: Cesta, 2006. 237 s. ISBN 80-7295-085-1

FREUD, S. *Výklad snů*. Přel. O. Friedmann. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1994. 400 s. ISBN 80-901916-0-6

FREUD, S. (1998). Mimo princip slasti. In *Sebrané spisy Sigmunda Freuda: kniha 13. Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924* (s. 7-57, M. Kopal & J. Pechar, překl.). Praha: Kocourek. (Original byl publikován v roce 1920). ISBN 80-86123-09-X

- FROMM, E. *The anatomy of human destructiveness*. New York: Reinehart and Winston, 1973. 534 s. ISBN 0-03-007596-3
- GROF, S. *Za hranice mozku*. Přel. Petr Boš. Praha: Perla, 1999. 347 s. ISBN 80-902156-3-7
- HEIDEGGER, M. *Básnický bydlí člověk*. Přel. Ivan Chvatík. Praha: Oikoymenh, 2005. 208 s. ISBN 80-7298-165-X
- HEIDEGGER, M. *Bytí a čas*. Překl. I. Chvatík, P. Kouba, M. Petříček, J. Němec. Praha: Oikoymenh, 2008. 488 s. ISBN 978-80-7298-048-3
- HEIDEGGER, M. *Co je metafyzika*. Přel. Ivan Chvatík. Praha: Oikoymenh, 2006. 83 s. ISBN 80-7298-167-6
- HEIDEGGER, M. *Věk obrazu světa*. Přel. Ivan Chvatík. Praha: Oikoymenh, 2013. 63 s. ISBN 978-80-7298-490-9
- HELLER, L., & LAPIERRE, A. *Uzdravení vývojového traumatu*. Přel. Lucie Těšnovská. Olomouc: Fontána, 2016. 352 s. ISBN 978-80-7336-836-4
- HERETIK, A., & HERETIK, A., jr. a kol. *Klinická psychológia*. Nové Zámky: Psychoprof, 2007. 815 s. ISBN 978-80-89322-00-8
- HUSSERL, E. *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Přel. Oldřich Kuba. Praha: Academia, 1973. 588 s.
- JUNG, K., G. *Duše moderního člověka*. Překl. Karel Plocek. Brno: Atlantis, 1994. 380 s. ISBN 80-7108-087-X
- KOUKOLÍK, F. *Lidský mozek*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-771-4
- LANGMEIER, J., & KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. 368 s. ISBN 978-80-247-1284-0

- LANGMEIER, J., & MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. 4. dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 399 s. ISBN 978-80-246-1983-5
- LEVINE, A., P., & FREDERICK, A. *Probuzení tygra: Léčení traumatu*. Přel. Filip Žitník a Jana Plocková. Praha: Maitrea, 2011. 293 s. ISBN 978-80-87249-21-5
- LEVINE, A., P., & KLINEOVÁ, M. *Trauma očima dítěte*. Přel. Klára Meissnerová. Praha: Maitrea, 2012. 611 s. ISBN 978-80-87249-27-7
- MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1986. 336 s. ISBN 08-011-86
- MATĚJČEK, Z., & DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7
- PATOČKA, J. *Fenomenologické spisy I*. Praha: Oikoymenh, 2008. 472 s. ISBN 978-80-7298-307-0
- PATOČKA, J. *Fenomenologické spisy II*. Praha: Oikoymenh, 2009. 669 s. ISBN 978-80-7298-420-6
- PIAGET, J., & INHELDEROVÁ, B. *Psychologie dítěte*. Praha: Portál, 2001. 143 s. ISBN 80-7178-608-X
- PRAŠKO, J. *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál, 2003. 360 s. ISBN 80-7178-737-X
- RÁDL, E. *Dějiny filozofie I*. Praha: Votobia, 1998. 516 s. ISBN 80-7220-063-1
- RŮŽIČKA, J. *Ego-analýza kritická studie*. Praha: Triton, 2010. 328 s. ISBN 978-80-7387-398-1
- RŮŽIČKA, J., *Péče o duši v perspektivách psychoterapie*. Praha: Triton, 2003. 332 s. ISBN 80-7254-312-1

RŮŽIČKA, J., ČÁLEK, O. *Výklad snů daseinsanalytickou metodou*. Praha: Triton, 2016. 272 s. ISBN 978-80-7553-041-7

ŘÍČAN, P., & KREJČÍŘOVÁ, D. a kol. *Dětská klinická psychologie*. 4. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2006. 608 s. ISBN 978-80-247-1049-5

SHAPIRO, L., E. *Emoční inteligence dítěte a její rozvoj*. Přel. Hana Kašparovská. Praha: Portál, 1998. 272 s. ISBN 80-7178-238-6

SIEGEL, D., J. *Vnitřní nazírání*. Přel. Eva Klimentová. Praha: Triton, 2014. 352 s. ISBN 978-80-7387-800-9

SOBOTKOVÁ, D. (2019). Perinatální deprese: současné poznatky o mechanismech jejího působení na vývoj dítěte. *Československá psychologie*, LXIII, 299-311.

STERN, D., N. *The Interpersonal World of the Infant: A View from Psychoanalysis and Developmental Psychology*. London, Karnac Books, 1998. 317 s. ISBN 978-1-85575-200-9

THOROVÁ, K. *Poruchy autistického spektra*. Praha: Portál, 2016. 504 s. ISBN 978-80-262-0768-9

THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: 2015. 576 s. ISBN 978-80-262-0714-6

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. dětství s dospívání*. Praha: Karolinum, 2012. 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0

INTERNETOVÉ ZDROJE

KALFF, D. [Psychosmart]. (2013, 30. září). *Sandplay - Dora Kalff* [videosoubor]. Dostupné z

https://www.youtube.com/watch?v=aWd40dMH70c&ab_channel=PsychoSMART

KOUKOLÍK, F. [Český rozhlas]. (16. 9. 2011). *MUDr. František Koukolík: Svobodná vůle?* [audiosoubor]. Dostupné z <https://prehravac.rozhlas.cz/audio/2434028>

PINC, Z. [Oikumena]. (2017). *Úvod do fenomenologie I./II. – Jan Patočka LS 2016/2017* [videosoubor]. Dostupné z https://www.youtube.com/playlist?list=PLbNGOQIEln4_91N95_EH7UvzLM0-r2H0t

RECK, H. G. (1985). Frühe Trauer und Depressionen. *Daseinsanalyse*. Vol.2, No.2: 120-142. Dostupné z <https://doi.org/10.1159/000456107>

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autora/ky: Karel Červinka

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie

Název práce: Dětské prožívání vztahovosti rodičů

Počet stran (bez příloh): 172

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů české literatury a pramenů: 43

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 4

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Oldřich Čálek, CSc.

Rok dokončení práce: 2021

Evidenční list knihovny

Souhlasím s tím, aby má bakalářská práce byla využívána ke studijním účelům.

V Praze dne:.....

.....

Uživatel/ka potvrzuje podpisem, že pokud tuto bakalářskou práci využijí ve své práci, uvedou ji v seznamu literatury a budou ji řádně citovat jako jakýkoliv jiný pramen:

Jméno, příjmení	Adresa	Datum	Podpis

**Posudek vedoucího/oponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta: Karel Červinka

Obor studia: Psychologie

Název práce: Dětské prožívání vztahovosti rodičů

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Oldřich Čálek, CSc./ Mgr. Johana Růžičková

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 171

Počet stránek příloh:

Počet titulů v seznamu literatury: 45

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Oborová přiléhavost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

		2		
--	--	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

		2		
--	--	---	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

		2		
--	--	---	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	1			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

		2		
--	--	---	--	--

Využití výzkumných empirických metod

		2		
--	--	---	--	--

Využití praktických zkušeností

	1			
--	---	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	1			
--	---	--	--	--

Naplnění cílů práce

		2		
--	--	---	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	1			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	1			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

	1			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

		2		
--	--	---	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

1. Jaký navrhuje postup dalšího bádání v daném tématu?
2. Za přínosný považuji termín „ontologický astigmatismus“. Stručně ho, prosím, vysvětlíte.

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Autor si ve své práci zvolil nelehký úkol, a sice vstoupit do vod vývojové psychologie z daseinsanalytických pozic. Vzhledem k tomu, že jde, minimálně v českém odborném prostoru, stále o pole do velké míry neorané, a i přesto, že jeho práce není bezchybná, jde o počin rozhodně záslužný.

V rozsáhlé teoretické části se autor snaží vymezit vůči stávajícím koncepcím vývojové psychologie a biologizujícímu pohledu na člověka jako takového a představit pohled zásadně odlišný, totiž fenomenologický. Z celého textu silně vystupuje pravé nadšení autora pro fenomenologii, což je u bakalářských prací dosti vzácné. Karel má kromě nadšení ovšem i porozumění a cit pro věc, což je ocenění hodné. Druhou stranou je ovšem fakt, že mu chybí umění zkratky a schopnost vystihnout podstatné na úkor méně podstatného. Text je tak velmi rozsáhlý, do široka větvený a čtenář se tak v něm snadno ztratí. Čtení mu neusnadňuje místy kostrbatá stylistika a občasné gramatické chyby. Není také jasné, proč se s některými autory pouští do polemiky, zatímco jiné zcela pomíjí (nabízí se např. Iva Poláčková Šolcová a její nedávno vydaná kniha *Emoce – regulace a vývoj v průběhu života*). Některé polemiky jsou pak navíc vedeny s blíže neidentifikovanými „autory/teoretiky/výzkumníky“.

Ne zcela obvyklé je prolínání teorie a poznatků a postřehů z výzkumné části. Já tento způsob ovšem považuji za tvořivý a přínosný. Je rovněž důkazem, že teorie a empirie není pro autorem oddělena, jedna druhou naopak podpírá a doplňuje.

Ani samotná empirická část práce není zcela standardní. Prostřednictvím šesti kazuistik nahlížíme do terapeutické práce s dětskými klienty a jejich rodiči, jíž se autor dlouhodobě profesně věnoval. Jako takové jsou velmi zajímavé a i v krátkém shrnutí terapeutické spolupráce můžeme jasně zachytit specifika daseinsanalytického způsobu uvažování i terapeutického působení. Problém nastává ve chvíli, kdy se autor snaží o jejich analýzu. Společné znaky, které se snaží vypíchnout, totiž zůstávají na příliš obecné úrovni a jako takové působí takřka neživotně. Chápu, že se autor snaží vyhnout zobecňování, které by odvádělo od autentické, totiž jednotlivé zkušenosti, nicméně se domnívám, že i ve fenomenologickém způsobu přemýšlení je legitimní a možné hledat „společně lidské“, aniž bychom se uchylovali k nicneříkajícím obecnostem (takovým pokusem je bezesporu autorova snaha o definování tzv. ontologického astigmatismu).

I přes výtky považuji bakalářskou práci za zdařilou a odborně přínosnou, velmi navíc oceňuji poctivost autora a jeho pracovní zápal a nasazení. Doporučuji ji k obhajobě s hodnocením výborně až velmi dobře.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: výborně/ velmi dobře dle obhajoby

**Posudek vedoucího/oponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Karel Červinka
Obor studia: Psychologie
Název práce: Dětské prožívání vztahovosti rodičů
Vedoucí/oponent* práce: Mgr. Michal Slaninka, Ph.D

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 172

Počet stránek příloh: 0

Počet titulů v seznamu literatury: 47

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Oborová přiléhavost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	x	x		
--	---	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	x			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	X			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	X	x		
--	---	---	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

x				
---	--	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

x				
---	--	--	--	--

Využití praktických zkušeností

	X			
--	---	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

x				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	x			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	X			
--	---	--	--	--

** 0 - nehodnoceno; 1 - výborně; 2 - velmi dobře; 3 - dobře; 4 - neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použiteľnosť výsledkú v praxi

	X	X		
--	---	---	--	--

Vhodnosť prezentácie záverú práce (publikácie, referáty, apod.)

		X		
--	--	---	--	--

Otázky a námety k diskusi při obhajobě:

Daseinsanalýza je okrem iného otváraním slobodných bytostných možností a odkazovacích súvislostí. Domnieva sa autor, že daseinsanalýza je metodická?

Celkové hodnotenie práce (klady, nedostatky):

Karel Červinka predkladá prácu, ktorá sa týka detského prežívania vzťahovosti rodičov. Práca je vedená z daseinsanalytického pohľadu. Autor na základe kazuistík a fenomenologického uvažovania ukazuje, že prežívanie dieťaťa nie je možné chápať skrz koncepty, ktoré sú biologizujúce, ale vždy a pôvodne vzťahovo a vo svete. V práci sú uvedené dôležité myšlienky týkajúce sa detského prežívania a sveta, ako je napríklad jednota spolubytia, telesnosti a naladenosti, či to, že prvotným horizontom, z ktorého sa ukazuje dieťaťu svet, a ktoré určujú jeho slobodu a neslobodu, je rodina, resp. najbližšie vzťahy. Práca vyznieva skôr teoreticky, napriek tomu, že autor v nej uvádza aj výskumnú časť, a to kazuistiky, ktoré analyzuje na základe porozumenia a porovnania podobností existenciálov spolubytia a rozpoložnosti. To je jeden z dôvodov, prečo nehodnotím použitie výskumných metód. Vyjadrenie o používaní techník sa zdá byť dvojznačné. Autor uvádza, že sa v rámci daseinsanalytickej psychoterapie zriekol akejkoľvek techniky (pravdepodobne v tom zmysle, že by vopred určovala spôsob jeho práce), zároveň uvádza, aj keď v súlade s jedinečnosťou situácie a vynechaním vopred určeného interpretačného rámca, používanie kresby, techniky Sandbox play, sochania a pod.. Zároveň chcem oceniť, že autor vo svojej otvorenosti, kreativite, a v rámci jedinečnej situácie, je v práci s deťmi schopný vymyslieť a použiť novú techniku (napr. spoločná prevádzka na letiskovej ploche) a otvárať tak slobodné bytostné možnosti detí i rodín. Z uvedených kazuistík je možné vnímať autorovu skúsenosť a profesionalitu. Inšpiratívne sú jeho daseinsanalytické interpretácie detského prežívania a správania. Námietka k práci sa týka hlavne jej dĺžky. Práca má 172 strán textu, čo výrazne presahuje aj dĺžky dizertačných prác. Prácu odporúčam k obhajobe s výsledkom veľmi dobre.

Doporučení k obhajobě: doporučuji/nedoporučuji*

Navrhovaná klasifikace: velmi dobre

Datum, podpis: 1.9.2021

Slaninka

* nehodící se, škrtněte